

॥ श्रीविनाय नमः ॥

॥ श्रीउपदेशचिंतामणिः भाग ४ ॥

(कर्ता श्रीजयशेखरसूरिः)

उपावी प्रभिट करणार

पंडित श्रावक हीरालाल हंसराज, (जामनगरवाला)

सने १९२२

वीरसबत् २४४५५ विक्रमस० १९७८,

किमत—रु. ३-८-०

श्री ज्ञानभास्करोदय प्रिण्टिंग प्रेस—जामनगर.

ADP
JAY

15956

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ श्रीचारित्रविजयगुरुभ्यो नमः ॥

॥ अथ श्रीउपदेशचित्तमणिः सटीकः प्रारभ्यते ॥

(कर्ता जयशेखरसूरिः)

(चतुर्थो भागः)

ठपाधी प्रसिद्ध करनार—पंक्ति श्रावक हीरालाल हंसराज (जामनगरवाळा) .

अथ चतुर्थः सर्वविरत्यधिकारः प्रस्तूयते, तस्य च पूर्वेण सह संबंधगर्तो प्रस्तावनामाह—
॥ मूलम् ॥ इइ देसेणं विरई । भणिया इतोवि होइ कमणिजा ॥ जव्वाणं सवविरई ।
सरलो मग्गो सिवपुरस्स ॥ १ ॥ व्याख्या—इति पूर्वोक्तरीत्या जगिता प्रतिपादिता मया
देशेन विरतिः, इतोऽस्या देशविरतेरपि सर्वविरतिर्भव्यानामालम्बनामोक्षाणां कर्मनीया स्पृ-
हणीया जवति, यत श्यासितस्यानंतसुखास्पदस्य शिवपुरस्य सरल क्रतुः पंथाः, यथा हि

सर्वविरतास्तद्भावेऽपि मोक्षं व्रजन्ति, न तथा देशविरतास्तेषां जवांतरेष्वेव मोक्षाधिधानादि-
त्यनेन मन्धेनेनायमधिकारः प्रस्तुयते; अथ सर्वविरतिप्रतिपादिकां द्वारागाथामाह—

॥ मूलम् ॥ वेरगं चारित्ते । पञ्चिन्तितानेणवियक्कियाल ॥ संयमनेया मुण्णिगुण-दि-
एकियफलाइं इह बुच्छं ॥ १ ॥ व्याग्या-न हि वैराग्यं विना सर्वविरतिरुपतिष्ठते, इति प्र-
थमं वैराग्यं, वैराग्ये संत्यपि कोऽपि परीपहादिचीमत्तया दीक्षां न प्रपद्यते, ततश्चारित्रे चा-
रित्रविषये प्रतिपत्तिर्मगीकारं, ततो यथोत्तरं प्राधान्येन ज्ञानविनयक्रियास्ततः संयमनेदान्
सप्तदश, ततो मुनिनां गुणान्, ततः साधोर्दिनकृत्यं, दिनचरणनाडात्रिरपि ग्राह्या, ततः सु-
पालितायाः सर्वविरतेः फलमिह चतुर्थाधिकारे वक्ष्ये इति सर्वत्र योज्यं. तत्र पूर्व वैराग्य-
स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥ रोगेण व मोगेण व । दुक्केण व जं जन्नाण उद्धसइ ॥ मग्गन्ति न वेरगं ।
तं विवुधा अप्पकालंति ॥ ३ ॥ व्याग्या-रोगेण वा कासश्वासादिना, शोकेन वा पुत्रवियो-
गजन्मना, दुःखेन वा वधप्रधादिकेन हेतुना जन्मानां निर्विवेकानां यद्द्वैराग्यं, धिगसुं रोग-

शोकाद्यपायबहुलं संसारमसारमिति विमर्शात्मकमुद्भसति, तद्वैराग्यं विबुधा न मार्गयन्ति, न स्पृहयन्ति, सर्वविरत्यनर्हत्वात् सर्वविरत्यनर्हत्वं, तस्य कस्मादित्याह—‘अल्पकालंति’ अल्प-
 कालावस्थायित्वात्; अल्पकालावस्थायित्वं च रोगादिहेतुनिवृत्तौ तस्यापि निवर्तनात्, अत
 एव नैतच्छिद्धानां स्पृहणीयमिति. अथ सर्वविरतियोग्यं वैराग्यमाह—

॥ मूलम् ॥ सुहृद्यस्स व दुहृद्यस्स व । जं वैरागं ज्ञेये विवेकेण ॥ पायं अपञ्चवायं ।
 तं चिय चारित्ततरुनीयं ॥ ४ ॥ व्याख्या—सुखितस्य वा दुःखितस्य वा जंतोर्यद्वैराग्यं विवेकेन
 सम्यक् तत्त्वाद्यवोधेन हेतु मृतेन ज्ञेयं, तदेवं वैराग्यं प्रायोऽप्रत्युपायमविनश्वरं विवेकमूलनया
 दुःखादेर्निवृत्तावपि तस्यानिवर्तनादत एवैतत्सम्यक्त्वमूलस्य प्रथमत्रतस्कंधस्य शेषत्रतगाख-
 स्य प्रशमादिप्रशाखस्य सकलक्रियाकलापप्रवालस्य लङ्घिकुसुमस्य मोक्षफलस्य चारित्रतरोरु-
 पादकत्वाद्बीजमिव बीजं ज्ञेयं. स्तुतिकारोऽप्याह—दुःखगन्तं मोहगन्तं । वैराग्ये निष्ठिनाः
 परे ॥ ज्ञानगर्तं तु वैराग्यं । तस्यैवायततां गतं ॥ १ ॥ प्रायोग्रहणं नंदिपेणादिषु व्यञ्जि-
 चास्यापि दर्शनात्. ननु ज्ञेयदुःखार्तस्य वैराग्यं सहेतुकत्वात्सुखिनः पुनश्चिन्तान् शब्दादिवि-

पयानुपबुंजानस्य कथं तत्संज्ञव इत्याह—

॥ मूलम् ॥ जे जे जावा संसार-कारणं हुंति रागवंतानं ॥ ते चैव विरसाणं । निव्वुइ-
पहसहगा जणिया ॥ ५ ॥ व्याख्या—ते जे जावा स्वजनांगथनादयः सरागया बुद्ध्या विचा-
र्यमाणा रागवतां संसारकारणं जवति त एव तावंतो जावा वैराग्यबुद्ध्या विचार्यमाणा
विरक्तानां निवृत्तिपथस्य सम्यग्ज्ञानक्रियात्मकस्य साधका जणिता उक्ताः परमर्षिभिः । तथा
चागमः—जे जत्तिया य जावा । जवस्स ते चैव तत्तिया मुक्के ॥ गणणाइया पुणा । डुह-
वि लोगा जवे तुह्या ॥ १ ॥ सोऽयं जावः—इह न किमपि वस्तुतः संसारस्य मोक्षस्य च हे-
तुमार्जवते, राग वैराग्ययोरेव तत्कारणत्वात्, नतस्तस्मिन्नेव वस्तुनि यो ममत्वकारणं रागा-
ध्यवसायः स संसारहेतुकः, यश्च मुमुक्षारमको वैराग्याध्यवसायः स मोक्षहेतुकः, अथैक-
स्यैव वस्तुनः संसारमोक्षहेतुतां दृष्टान्तपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥ जं जत्तं पाणं वा । सरसं आसाइउण नच्चेइ ॥ तं मलमुत्तनिमिचं—ति क-
स्स न जणेइ वेरगं ॥ ६ ॥ व्याख्या—यद्भक्तं शब्दादि, पानकं वा सरसमास्वाद्य सद्यः

सरागो नोक्ता नृत्यति हर्षप्रकर्षजाग् भवति, तदेव नक्तं पानकं वा परिणामे मलमूत्रानाम-
 त्तमिति बुद्ध्या चिन्त्यमानं कस्य सुसुद्धोर्वैराग्यं न जनयति? अपि तु जनयत्येव. तदेवमेक-
 स्य नक्तस्य पानकस्य वा सरसतया मलमूत्रादिनिमित्ततया च विचार्यमाणस्य यथा राग-
 वैराग्यहेतुता दर्शिता तथा सर्वेष्वपि वस्तुषु जावनीया. एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—जेण अलंकारेण । अलंकिज होइ रमणीमणइठो ॥ सोधि परमस्थनास-
 त्तिकस्त न जणेइ वेरगं ॥ ७ ॥ पासंतो फासंतो । जं रमणिं मन्नए महासुखं ॥ सावि-
 कूनी कूनाणं—ति कस्त न जणेइ वेरगं ॥ ७ ॥ दवस्त जस्त कज्जे । नियए पाणे गणेइ ति-
 षरूवे ॥ सोवि खणदिट्टनठो—त्ति कस्त न जणेइ वेरगं ॥ ९ ॥ जं पाळियरज्जसिं । मन्न-
 इ अमरेसरं व अष्पाणं ॥ स नरयगइनिमित्तं—ति कस्त न जणेइ वेरगं ॥ १० ॥ व्याख्या-
 चतस्रोऽपि गतार्थाः.

॥ मूलम् ॥— एवं सन्वे जावे । जावेमाणे विरत्तिहेजहिं ॥ को नायरिज कुसलो । परि-
 णामे सुंदरं चरणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—एवमुक्त्या दिशा सर्वानुक्तव्यतिरिक्तानपि जावान् परि-

णामविरसत्वाच्चिरकिलनकैर्हंतुं चिनांयन् रुः कुशलशरणं चारित्रं नाद्रियेत? अपि त्वाद्रि-
 येनेवेति द्वितीयद्वारपरामर्शः, ननु सर्वजावांतःपातित्वेन चारित्रमपि परिणामविरसं न्वि-
 प्यतीत्याह—परिणामे आयती वक्ष्यमाणरीत्या सुंदरं प्रधानं, अयमर्थः—इह सर्वेऽपि संसा-
 रिकाः शोचना जावा मुलमबुगतया किंपाकफलवदज्ञानानां रागं जनयंति परिणामरारुण-
 त्वाच्च सज्ञानानां रेराग्यमिति. चारित्रं पुनस्तथाविधोपधवदापातकटुकमपि परिणतो गुण-
 कारकत्वात्कुशलानां कमनीयतामेव धत्ते. परिणामसुंदरत्वमेवाह—

॥ मूलम् ॥—नाणस्स लद्धीण य होइ लंजो । जुगत्तमिंदाइय वंदणस्स ॥ पत्ते चरित्ते
 न जयं न चिंता । न पुत्तमित्ताइवियोगडुक्कं ॥ १२ ॥ ७याख्या—अरित्रे प्राप्ते ज्ञानानां म-
 तिश्रुतादीनां लब्धीनां चामर्योपभ्यादीनां लाजो जवति, तथेन्द्रादीनां बंदनस्य योग्यत्वं जा-
 यते, कदापि कालदोषादिद्रादयः साक्षादुपेत्य न बंदंते तथापि तद्वंदनयोग्यता चारित्रि-
 णोऽस्त्येवोपरितनगुणस्थानवर्तित्वात्, तथा न राजचौरादिभ्यो जयं प्राडुर्नवति, अकिंचन-
 त्वात्. कथमहं निर्वह्निष्यामीति चिंतारारुसी न चेतोमस्ते जिह्वाजो जित्वात्, न च पुत्र-

मित्रादिवियोगदुःखं वर्धते निःप्रतिबंधत्वात्. यदुक्तं-नो दुष्कर्मप्रयासो न कुशुवतिसुतस्वाः
 मिदुर्वर्षियदुःखं । राजादौ न प्रणामोऽशनवसनधनस्थानचिन्ता न चैव ॥ ज्ञानातिलोकपूजा
 प्रशमसुखरसः प्रेत्य मोक्षाववाप्तिः । श्रामण्येऽमी गुणाः स्युस्तदिह सुमतयः किं न यत्नं
 कुरुष्वं ॥ १ ॥ ततः किमित्याह—

॥ मूलम् ॥—जइ चितेइ सुहं ता । देवाणहियं दुहं तु जं किपि ॥ तंपि सुहकारणं ता ।
 उवयारेणं सुहं चैव ॥ १३ ॥ अतः कारणायदि जीवः सद्बोधिसुधार्योतं विवेकलोचनमुद्घा-
 ट्य बाह्ये लोचने द्वाणं निमील्य चितयति तदा चारित्रे प्राप्ते सुखं देवेभ्योऽधिकं वर्तते, अ-
 यं ज्ञावः—इह नारकाणां तिरश्चां च का चर्या दुःखमयत्वात्. मनुष्याणां पुनः—न श्रीर्मे
 विपुला वर्धनं च मता जातायत्रा सूनुवो । जाता वा न गुणस्पर्दं न च मुदं दत्ते कुटुंबं मम ॥
 द्विष्टो ऋमिपतिः खलाश्च कुहशो देहं रुगर्त्तं सुतो-द्वाह्यं चूरिकणं तृणंति यहिणां चैतांसि
 चिन्ता इमाः ॥ १ ॥ ततस्तेऽपि नात्र ग्राह्याः, देवाः पुनर्यद्यपि सुक्तरोगा इन्द्रावधि प्राप्तस-
 मप्रचोगास्तथापि चिन्तार्त्तिवियोगवस्त्रान्न वस्तुतस्तेऽपि सुखं व्रजंते. अतश्चारित्रिणां सुखं

देवेभ्योऽभ्युत्कृष्टं चिन्तादिरहितत्वात् दुःखं सुखं यत्कमपि दृश्यते परिपहादिकं तदपि सुखत्वा
 रणत्वाद्भुपचारेण सुखमेव ज्ञवति, चकारेण कार्यव्यपदेशः, यथाः तंभुलान् वर्षति पर्जन्य
 इति. किञ्च—

॥ मूलम् ॥—कम्मगिरिगरिम असणी । जत्रोगाणोसहिब निम्महणी ॥ सिवनेयरगम-
 णविजा । एस चिय होइ पवजा ॥ १४ ॥ व्याख्या—कर्माण्येव दृढत्वाच्चिरयस्तेषां गरिम्हा
 प्रौढताया उद्येदनेऽशनिर्वज्रं विरुद्धा, जत्रा नरनारकाद्यवतारास्त एव दुःखकरत्वाद्भोगास्ते
 पामोषधीव निर्मथनीकरुणेन, शेषं स्पष्टः अथास्य चारित्रस्य व्यक्तस्य फलं पुरो वदयते,
 अव्यक्तस्य तत्राह—

॥ मूलम् ॥—करवत्तदारणाइ-दारुणदुक्कं सहति जस्स कए ॥ अबत्तपि चरित्तं । जं रज्जं
 देइ जीवाणं ॥ १५ ॥ व्याख्या—करपत्रदारणमादिर्यस्य चतुपाताग्निप्रवेशादेस्तत्करपत्रदार
 णादिकं दारणमपि दुःखं सहते मिथ्यादृश इति गम्यते, अव्यक्तं तथाविधबोधरहितमपि
 चारित्रं कर्तुं तद्भ्राज्यं कर्मतापन्नं जीवेभ्यो ददाति. तथा च श्रूयते—पुरा प्रसूते दुर्भिक्षपुरे

बुधुदाक्षामकुक्षिः कश्चिद् इत्सुकः साधूनां त्रिदाप्रार्चुर्षमालोक्य प्रवत्राज. स वैकद्विसं. पा-
 लितव्रतो निशि सूत्रिकया विषय सद्यस्तत्रजावादवंत्यां संप्रतिर्नाम नरपतिर्विभूव. इह केऽपि
 स्वजनस्नेहप्रहिलहृदया एवंविधामपि प्रवज्यांप्रत्यक्षसायंते तान् प्रत्याह--

॥ मूलम् ॥-तेसिं सयणाय कए । चइए को वळळं चरणळडिं ॥ जाण सिणेहो अमु-
 हो । अवहुठिइ विहरुणसीलो ॥ १६ ॥ व्याख्या-तेषां स्वजनानां कृते कः कृती वत्सलां
 सकलसुखदायित्वेन तांस्विकस्नेहवतीं चरणजदमीं चारित्रश्रियं त्यजति? तेषां केषामित्या-
 द्-येषां स्नेहोऽयुजो दुर्गतिबंधनत्वात्. यदाहुः--अमित्तो मित्तवेसेण । कंठे धिसूण रोयइ ॥
 मा मित्ता सोहगं जाहि । दोवि गढामो दोगइं ॥ १ ॥ तथा अवहुत्थितिरदपकालजाब्धेक-
 जविकत्वात्. उक्तं च-जहा संजाए हकंमि । मित्तंति विहगा वहु ॥ पंथिया पहियावासे ।
 जहा देसांतरागया ॥ १ ॥ पहासे जंति सवेवि । अन्नमन्नदिसंतरं ॥ एवं कुंठुववासेवि । सं-
 गया बहवो जिया ॥ २ ॥ कस्सवि कोइ न इठो । इकंचिय इठ अण्णो कज्जे ॥ कजाव-
 निया संसा-रियाण सवेवि संबंधा ॥ १७ ॥ व्याख्या-उत्तानार्थाः. अत्रांतरे कश्चिदाह-न

सम्पाकं पवनमन्नेषु धारिप्रप्रतिशंभुः, सिंहायमादतो एहदयापारजारः कथमर्थपथे मुच्यते

इति मंत्रग्याह—

॥ मूत्रन ॥—इति तु एतन्मन्त्रः । पुरागन्त्रेण शारदा केचि ॥ तं न वदितुं न मुत्तुं ।
निर्यत्र विषोद्विद्या मना ॥ १७ ॥ आग्या-हेतुर्लोक्युगीना शरदा एतस्यापि एहस्य व्या-
पारत्वेन व्यापृता इव प्रा नयंति, ते न तं व्यापारक्षयं न चोदुं शक्ताः, कृद्व्यम्येतावधिदा-
नाजसरात्, न च मोरभुसपि शफाः प्रनिकंशरदुसरात्, यत्र विषोद्विद्याः क्षिरयं नक्तलं
प्राप्य नागररात् तदोदुं, शोकगत मन्मोस्तुं शम्भुंतीति, नहि पुरं, ज्ञीयाः कीदृशा
प्राप्तशिलाह—

॥ मूत्रन ॥ अथै पयमदा इव । यमं धरितुं ममगथगिपुरं ॥ यथा ग्लोप नद-
ङ्ग । गदियदिक्तं गया मुक्तं ॥ १८ ॥ आग्या-सुगमा, नरमपरे श्रीभानममगदयः,
उक्तं वैगमं चरन्प्रविप्रनिधेयि द्वागुक्तं, अथ द्वाजद्वारं विररियुगह—

॥ मूत्रन ॥ मोहमन्त्रममेतं । नाने वने ममुल्लमसुनाले ॥ जं व्यंभुंशरदुपह-पयम

मुष्णिणो मणगयस्स ॥ २० ॥ व्याख्या-स्पष्टा, नवरं, जति यद्दुज्ञानं मुनेर्मनोगजङ्गयोत्पन्नं-
तस्यंकुशवत्सन्मार्गानियनकममिति. अथ ज्ञानस्य मुख्यां चारित्रांगतासाह—

॥ मूलम् ॥-हियमहियं वा पढमं । जाणंति तउ समायरंति हियं ॥ तम्भा नाणाइ-
त्तं । मुष्णीण सयलं अणुठाणं ॥ २१ ॥ व्याख्या-सुबोधा, अथ ज्ञानिनो ज्ञानस्य च मियो

महदंतरसाह—

॥ मूलम् ॥-मणिपत्थराण पुष्मि-कुहूण तद् चकुमंतअंथाणं ॥ जा होइ इह विसे-
सो । सुच्चिय नाणीण इयराणं ॥ २२ ॥ व्याख्या-योजनिका सुगमा, नावर्यस्त्वयं-यथा
मणिद्रव्यलक्षैरपि क्रीत्वा गृहमध्यमानीयते, प्रत्तरस्तु गृहमध्यस्थोऽपि बृहिः कृष्यते, पूर्णि-
मा च पूर्णदुना दिनायितोद्योतेति सर्वेषामिष्टानिष्टा च तमोमयीत्यमावास्या चक्षुर्गमांस्तु स-
र्वस्तुस्तोमं स्वयं पश्यन् स्वतंत्रोधश्च पदे-पदे परतंत्र इति. तथा ज्ञानी सर्वेषामिष्टः स्वतं-
त्रश्च सर्वविचारेषु, इतरस्त्वनिष्टः परमुखप्रेक्षकश्च विचारावसरे इति. यद्यपि सत्क्रियः साधुः
सर्वेषां मान्यो जवति तथापि ज्ञानाधिकत्वेन विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥-पुणो मसिध कश्चित् । तरुज जस्रपूरितं तत्रायत्र ॥ मुञ्चसंपुणो साद्रू । ज-
 न् एवम न यद्गदो द्रोड ॥ २३ ॥ व्याख्या-मुद्योषा, ननु ज्ञानांतोऽपि केचन प्रतिपन्नंतो ह-
 ष्टाभ्यः किमनेन ज्ञानान्तियोगिनेत्याह—

॥ मूलम् ॥-जइ अमुदरुमयमत्तं । जाणंतो कइविस्वण मेरं ॥ न य सत्रदा विण
 म्मड । नद्वानि आगाननूश्च ॥ २४ ॥ व्याख्या-स्पष्टा-, नवरं 'मेरंति' चारिप्रमयोदां,
 न च पर्याया विनश्यति कदाचिदात्मानं समुद्धरयेथेति. नाचार्यः कथानरुगम्पस्तत्रेदं—

मगंघमि विम्मार-मारं राजदुष्टं पुरं ॥ पृथिव्या प्रथितोऽपासी-त्तरिंत्वरथवार्यि-
 ॥ १ ॥ तत्रान्यदा समाजामुः । श्रीधर्मरुचिन्मूरयः ॥ तत्रिव्याः पर्यटन् मल्ये-नगरं तद्भेदे-
 तयं ॥ २ ॥ तर प्रचारसंपन्न-प्रह्विः प्रनिष्टुई त्रमन् ॥ आयात्रभृतिनामर्षि-विदेश नटमघ
 नि ॥ ३ ॥ तत्रैकं मोदकं प्राप्य । निर्गतः स व्यचिंतयत् ॥ अयं नापद्रुगोर्गांभी । त्रमभुः
 मूल एव मे ॥ ४ ॥ कालीश्रुत्य तनो नेत्रं । न तत्र प्राविशत्युनः ॥ प्राप्यैकं मोदकं प्राप-
 स्तिगंतः द्रुतश्रुत्यत ॥ ५ ॥ तस्मिन्नायमुपाख्याय-स्येति कृत्वात्रभूर मः ॥ प्रविशश्च नटा-

गार । मोदकं प्राप्य नियया ॥ ६ ॥ अय च म सहानेन । साधुना किल ज्ञोदयते ॥ लाला
 एव मया धुंख्या-स्तस्थेन विन्नोकनात् ॥ ७ ॥ इत्यशेषं परावर्त्य । रूपं वैक्रियशक्तिः ॥
 नटोकः प्राविशत्साधु-रहो लोभविडम्बना ॥ ८ ॥ गवाक्षस्यो नटः सर्व । तस्त्रीद्वयचित्तयन्मु-
 दा ॥ उचितोऽस्माकमेवायं । कत्राणामिव युद्धवित् ॥ ९ ॥ लोत्रा ह्यतीव लोलास्य । तथा
 हि विवशाः सुखं ॥ पाठिना अपि वध्यन्ते । धीवरैरामिपार्थिनः ॥ १० ॥ अथैत्य मोदकैस्त-
 स्य । नटः पात्रमपूरयत् ॥ त्रैदायात्र सदागृहे-रिति प्रार्थयतेस्म तं ॥ ११ ॥ अभूद् बुद्धि-
 तः शंभुः । क्षेत्रहारं त्वपावृतं ॥ इति न्यायान्नटस्योकः । साधुर्नित्यमिषाय सः ॥ १२ ॥ प्र-
 विशन्ननिशं रिक्तः । पूर्णश्च परमोदकैः ॥ निरगह्वन्नटागारा-त्कूयादिव घटो मुनिः ॥ १३ ॥
 रूपगंधध्वनिस्वाद-सौकुमार्यैरमोदयत् ॥ मोदकास्तस्य पंबापि । खानि स्मरशरा इव ॥ १४ ॥
 नटोऽन्यदा स्वर्नदिन्या-बन्धनादिति सादरं ॥ वत्से सोऽयं युवा कोऽन्यो । युवाभ्यां जंगमो
 निधिः ॥ १५ ॥ प्राक्कटाक्षास्ततो नर्म । ततो वक्रोक्तिजंगयः ॥ ताभ्यां मुनेर्मनो भ्रेतुं । व्या-
 पार्यत शनैः शनैः ॥ १६ ॥ क्रमाद्धैर्यधनं साधो-र्बलिान्यामप्यद्बुध्यत ॥ यद्वा नहि गृह्याया-

तो । दुर्मोषो बालयोरपि ॥ १७ ॥ तयोर्भृदुगिरोर्बाल-दृशोः सोऽप्यन्वरज्यत ॥ विश्रम्य
 चालिज्ञान् जात्रां-स्तत्कृतान् बह्वमन्यत ॥ १७ ॥ धन्यदा मादकप्राप्तौ । निर्गन्धदमंदिरा-
 त् ॥ क यास्यत्रैव तिष्ठेति । ताच्यासच्यर्थितो मुनिः ॥ १८ ॥ गुर्वायत्तोऽस्म्यहं तत्ता-ननुज्ञा-
 प्य सुलोचने ॥ एवमेव करिष्यामी-त्युक्त्वा स स्वाश्रयं यया ॥ २० ॥ एवं मनसिजाक्रांत-
 मनसं मुनिसंसदि ॥ ज्ञात्वा कथंचिद्गुरवः । कृपाद्वा इत्यत्रो ग्यन् ॥ २१ ॥ विघ्नन् विचार-
 चदुष्मान-नपि किं ब्रशशे पथः ॥ श्रुतप्रदीपहस्तोऽपि । किं वा तमसि मज्जसि ॥ २२ ॥
 नायंस्ते हृदये धर्म-ध्यानधौते स्फुरंति किं ॥ तारा हि न विज्जंते । व्योम्नि सूर्योऽगुमा-
 ज्जिनि ॥ २३ ॥ तत् श्रुतं तत्तपः सा च । क्रिया सा च कुलीनता ॥ नारीशरीरकस्यार्धे । व
 त्स सर्वं किमुज्जसि ॥ २४ ॥ चिरं चारित्रमापाद्य । किं संनयसि सांप्रतं ॥ बाहुज्यामंबु-
 धिं तीर्त्वा । को वा मज्जति गोपदे ॥ २५ ॥ इतो गुरुगिरश्चेता-श्चेतो बालाष्ट्रदूक्तयः ॥ दो-
 लारूढमिवाकार्युः । दाणं तस्य मुनेर्मनः ॥ २६ ॥ गुरुक्तीरथ निधूय । स्मरोत्तलश्चाल सः ॥
 कुत्रो गंज्जीखेदी किं । गणयत्यंकुशाहतीः ॥ २७ ॥ पृष्टदानं गुरोर्माभू-दितिपश्चान्मुनेः पदैः ॥

निर्गवन्ति गणात्तस्मिन् । गुरुरूचे मुनो निति ॥ १७ ॥ अस्य वैनेयिकादस्मा-ज्ज्ञानीमः श्र-
 मणा वयं ॥ अयं त्रष्टोऽपि न चिरात् । समुद्धृत्य स्वभेष्यति ॥ १८ ॥ सोऽपि प्राप्तो नट-
 स्योकः । कन्यके परिणीयते ॥ विषयान् बुभुजे सारा-हारानिव बुभुक्षितः ॥ १९ ॥ प्रब्रह्म-
 नुशास्तिस्म । नटः स्वतन्त्रे इति ॥ अय जाग्यवशात्ताव-द्भवत्योरजप्रपतिः ॥ २० ॥ पुनर्वा
 वीक्ष्य दुर्धृत् । चित्तमस्य विरंक्ष्यति ॥ सावधानं कुललोव-दाराध्यस्तदग्रं सदा ॥ २१ ॥ य-
 था प्राक् श्रुतचारित्र-श्रीज्यां सह चिखेल सः ॥ विपदाचारसाराख्यां । नटीभ्यां च तदा
 तथा ॥ २२ ॥ अन्यदा कर्तुमल्लीकं । नाट्यमापाढचूतिना ॥ नटपेटकयुक्तेन । ऋपास्थानम-
 गम्यत ॥ २३ ॥ बंधमोक्षादिव प्रीते । तदानीं तस्य वल्लभे ॥ मंछु भैरेयमानीया-पिमतां द्र-
 ढिताररी ॥ २४ ॥ जातिस्वप्नावः किल यस्य योऽस्ति । त्यजत्यसौ तन्न सुशिक्षितोऽपि ॥
 नृत्ये नियुक्तापि चिरं विमाली । श्रुत्वाखु शब्दं स्वलयं जनक्ति ॥ २५ ॥ नाट्यात्तरमप्राप्य ।
 नृपात्कार्यंतराकुलात् ॥ क्षणेनैव न्यवर्तिष्ट । नटैः सह नटाग्रणीः ॥ २६ ॥ आगतः स्वयंदं
 दद्व्य । द्वाःपिधानं स शंकितः ॥ दृशं व्यापारयामास । कपाटविद्भवर्त्मना ॥ २७ ॥ अंतरे-

द्विष्ट भूतात्ते । श्वासंनद्वजापिके ॥ स मुक्तवसने स्वस्त-रसने वल्लभे उभे ॥ ३९ ॥ तद्द्रुष्टुं च
 तयोः साक्षा-द्वीदय दध्या स खिन्नधीः ॥ ईदृशीभिः पुरंध्रीभिः-रंविता त्रिजगद्यहो ॥ ४० ॥
 यद्वाभ्रूमे स्वजिह्वैव । त्रैरिष्यागः किमेतयोः ॥ यः स्याद्द्रुष्टे लघुरसो । वायुना नीयते वह्निः
 ॥ ४१ ॥ दीक्षा हाहा मयाहारि । पुरापप्यनयोः कृते ॥ पंकार्थमिदं कस्तूरी । काचार्थमि-
 व सन्मणिः ॥ ४२ ॥ गार्हस्थ्यं पंकिलं वीदय । शुक्लपक्षो विवेकिराद् ॥ स्मगलंप्रति सोऽचा-
 स्त्री-न्मराल इव मानसं ॥ ४३ ॥ दृशैव तस्य वैराग्यं । जानन् नातायनस्थितः ॥ उपेत्य
 स्मसुरः स्त्रीश्रे । तनये इत्यवोधयत् ॥ ४४ ॥ रे रे गुणमप्रमादेन । याति कल्पद्रुमो गृहात् ॥
 यद्यस्ति कापि शक्तिस्त-दमुं बालयतं द्रुतं ॥ ४५ ॥ अथ ते धाविते सिध्या-वित्र तं साधु-
 कुंजरं ॥ लब्धो चतुर्विहायावां । नि.पुत्रे यासि किं प्रिय ॥ ४६ ॥ पूर्वं स्वीकृत्य मद्रुत्त । किं
 नो त्यजसि संप्रति ॥ ग्रंथेष्वेव सुवृत्तानां । श्रिये स्यादात्तमुक्कं ॥ ४७ ॥ निरक्तः सर्वथा
 स्मीति । तेनोक्ते ते अविचतां ॥ यावज्जीवं जीवनाहं । तदेहि धनमात्रयोः ॥ ४८ ॥ एवं
 स त्यक्तकामोऽपि । बालाभ्यां बालितो व्रजात् ॥ चकार राष्ट्रपालाग्यं । नवं नरतनाटकं

॥ ४९ ॥ अत्रिसंवादिनीं जर्तु-धीरवीरकुलोद्भवां ॥ स नाढ्यार्हामयाचिष्ट । पात्रपंचशतीं नृ-
 पात् ॥ ५० ॥ प्राप्य तावंति पात्राणि । नाढ्यकौतुकिनो नृपात् ॥ सोऽचिराद्द्राह्यामास ।
 सर्वाजिनयचातुरीं ॥ ५१ ॥ अथाग्ने भूपमाषाढो-ऽजिनिन्ये दिग्ज्यादिकं ॥ केवलोरपादपर्यं-
 तं । चरितं जरतेशिलुः ॥ ५२ ॥ तुष्टः क्षितिपतिस्तस्मै । धनमिच्छाधिकं ददौ ॥ तत्सर्वं स्व-
 यद्दे प्रैपि । पत्न्योराषाढभृतिना ॥ ५३ ॥ स्वयं च चिह्नुरौढ्युंच-न्नैग्रंथं वेपमादधत् ॥ निर-
 गाद्विर्मितानंग-रंगजंगः सरंगतः ॥ ५४ ॥ नाढ्यमेतन्निरवर्तस्व । कयासीति नृपोदितः ॥ सो-
 ऽज्यधाद्देव यस्यैत-न्नाढ्यं किं स न्यवर्तत ॥ ५५ ॥ मया जरतवद्भाव्य-मन्यथा नाटकं वृथा ॥ स ए-
 वमालपन्नेव । सह पात्रैर्गुरुन् ययौ ॥ ५६ ॥ सम्यक्पात्राणि पात्राणि । कृत्वा तान्येव सूरि-
 जिः ॥ सोऽज्यनायि रसं शांतं । चित्रमव्यजिचारिणं ॥ ५७ ॥ आषाढभृतिः स्वक्षितव्रतोऽ-
 पि । क्षेत्रे पुनः सद्गुरुरजिः ससूत्रः ॥ एतत्प्रजावाद्दुत्तमागमस्य । नश्येत्ससूत्रा न हि सू-
 त्रिकापि ॥ ५८ ॥ इति आषाढभृतिकथा समाप्ता ॥

अथ ज्ञानभेदानाह—

॥ मूलम् ॥—आग्निबोहियमाह । तं पंचविहं सुएण इह एगयं ॥ सेसाइं नाणाइं ।
न हि गुरुसिखं अविखंति ॥ २५ ॥ व्याख्या—तत् प्रस्तुतं ज्ञानमाग्निबोधकादिकं पं-
चविधं भवति, तद्यथा—आग्निबोधकज्ञानं १, श्रुतज्ञानं २, अवधिज्ञानं ३, मनःप-
र्यवज्ञानं ४, केवलज्ञानं ५ चेति. तत्र अग्नीत्याग्निमुख्ये, नीतिनैयत्ये, ततो गृह्णार्हवस्तुना-
मग्निमुखो नियतः श्रोत्रादीन्द्रियैः प्रविभक्तो बोधोऽग्निबोधः, स एवाग्निबोधिकं, तच्च त-
द्विज्ञानं चाग्निबोधिकज्ञानं. इन्द्रियमनोनिमित्तो वस्त्वबोधो मतिज्ञानमित्यर्थः, श्रवणं श्रु-
तं, आग्निप्लावितार्थोपलब्धिविशेषस्तच्च तद्विज्ञानं च श्रुतज्ञानं १. अवधिर्मर्यादा रूपि-
द्रव्यात्मिका तेनावधिनाज्ञानं अवधिज्ञानं. इन्द्रियमनोनिरेक्ष आत्मनः साक्षाद्द्रव्यप्र-
द्वेषात्मको बोधः संज्ञिजिर्जीवैः काययोगेन ३. मनोवर्गणाज्यो गृहीतानि मनोयोगेन मन-
स्त्वेन परिणमितानि वस्तुचिंताहेतूनि द्रव्याणि मनांसीत्युच्यंते, तानि पर्यैत्यवगच्छतीति म-
नःपर्यायं, तच्च तद्विज्ञानं च मनःपर्यायज्ञानं, मनुष्यक्षेत्रांतवर्तिसंज्ञिजीवचितितार्थप्रकटनपर

इंद्रियमनो निरपेक्ष आत्मनः साक्षात्प्रवृत्तो बोधः ४. केवलं संपूर्णज्ञेयग्राहित्वात् संपूर्णं, तच्च तद्ज्ञानं च केवलज्ञानं, रूप्यरूपिद्रव्यग्राहकमिति समासार्थः. व्यासार्थो महाज्ञान्यादवसेयः. एवं ज्ञानपंचकमुपदर्श्य चेन प्रस्तुतोपयोगस्तदाह-इह ज्ञानशिक्षणाधिकारे श्रुतेन श्रुतज्ञानेन प्रकृतं अधिकृतं तस्यैव गुरूपदेशार्हत्वात्, शेषज्ञानानां स्वावारककर्मक्षयक्षयोपशमाख्यां स्वत एव जायमानत्वादेतदेवाह-“सेसाहं नाणाहति” इतरार्थं स्पष्टं. किं तत्

श्रुतज्ञानमित्याह-

॥ मूलम् ॥-अंगप्रविष्टं तद् अंग-वाहिरं तं सुयं जवे डुविहं ॥ अंगप्रविष्टं वारस-अंग-प्रविष्टं यं इयरं अणोगविहं ॥ २६ ॥ व्याख्या-तत्प्रकृतं. श्रुतं द्विविधं भवति: तद्यथा-अंगप्रविष्टं अंगवाह्यं च, तत्र-पायडुगं जंधोरू-गायडुगं तु दीय वाहुय ॥ गीवा सीरं च पुरिसो । वारस अंगो सुयविसिद्धो ॥ १ ॥'

एवंविधेषु प्रवचनपुरुषस्यांगेषु प्रविष्टं व्यवस्थितमंगप्रविष्टं द्वादशज्ञेदं, तथाहि-प्रवचनपुरुषस्य पादयुगं आचारांगसूत्रकृते, जंधादिकं स्थानसमवायौ, ऊरुद्विकं जगवतीज्ञाता-

धर्मकशागे, गात्रद्विकं पृष्टोदररूप उपासकांतकृषशागे, बाहुद्विकं अनुत्तरोपपातिकृदशाप्र-
 श्वव्याकरणं च, प्रीत्वा विपाकश्रुतं, शिरश्च दृष्टिवाद इति, इतरदंगमाहं आवश्यकोपाग-
 प्रकीर्णकादिचेदादनेकविधं नानाप्रकारं. अत्रांगप्रविष्टांगवाह्यस्वरूपावबोधाय महात्ताप्यगा-
 था यथा-गणहरथेरकयं वा । आएसामुक्त्वांगरणं वा ॥ ध्रुवचलविसेसणालं । अंगाणोसु
 नाणत्तं ॥ १० ॥ अस्या अर्थः-यज्ञधरैर्गोतमादिभिः कृतं, यच्च आदेशेन 'उपनेद्' : वेत्यादि
 पदत्रयरूपेण प्रथमपौरुष्यां निर्पन्नं, यद्भुवं सर्वदा सर्वतीर्थेषु भवति तदंगप्रविष्टं द्वाद-
 शांगीरूपं, यत्पुनः स्वविरैर्जडवाह्यादिभिः कृतं, यच्च गणधरैरपि मुक्तलव्याकरणरूपतया
 कृतं, यच्च चलं कदाचिज्जवति कदाचिन्न कस्यापि तीर्थे जवति, कस्यापि न तत्सूत्रमंगवाह्यं
 आवश्यकथायनेकविधमुच्यत इति.

ननु श्रुतज्ञानानिर्योगरूपोऽयमुपदेशोऽशक्यानुष्ठानः, सर्वस्य श्रुतस्य सागरस्यैव सक-
 लेनापि कालेनास्मान्निर्दुस्वगाहत्वादित्याह—

॥ मूलम् ॥-अत्यउ सुअं समगं । एगं पि पथं अमोहमाहंसु ॥ एगपएणं पत्तो । चि-

लाहृषुत्तो सहस्सारं ॥ २७ ॥ व्याख्या-अस्तु दूरे समग्रं श्रुतं, एकमपि पदं पद्यचतुयाशरूप
 जावतो विचार्यमाणं सदमोघं महाफुल्लमाहुर्महर्षयः. उत्तरार्धे स्पष्टं, जावार्थः कथानकगम्यः,
 अथ चिलातिपुत्रकथा-

कितिप्रतिष्ठितपुरे । यज्ञदेवोऽजवद् द्विजः ॥ निर्जित्यवादे श्रमणे-र्जनद्वेषी सदीक्षितः
 ॥ १ ॥ व्रतं स्वादं ददौ तस्या-धीयानस्य शनैः ॥ रसायनोपयुक्तस्य । मिष्टाशनमिवारु-
 चेः ॥ २ ॥ परं मुनीनामस्नानं । प्राक्संस्कारात्रिनिद सः ॥ तेन हीनकुलोत्पाद-वेद्यं कर्म
 वयंध च ॥ ३ ॥ जिहकार्यमन्यदा ब्राम्ह्य-द्विजं धाम जगाम स. ॥ तत्पत्नी तं वशीकर्तु ।
 जकांतः कार्मणं ददौ ॥ ४ ॥ स कृपिविषयास्वाद-विमुखः कार्मणात्ततः ॥ कृषे क्षणे क्षी-
 यमाणः । समये प्राप पंचतां ॥ ५ ॥ स्वर्गं गते मुनौ तस्मिन् । ब्राह्मणी स्वं पुनः पुनः ॥
 निनिद तादृशप्रेयः-साधुघातमलीमसं ॥ ६ ॥ ततश्चारित्रमादाय । सापि स्वर्गं गता रयात् ॥
 चर्तारमित्युपालब्धु-मिव यासि क मां विना ॥ ७ ॥ च्युत्वा देवजत्रवाद्यज्ञ-देवो राजपृष्टे पु-
 रे ॥ धनस्य श्रेष्ठिनश्चेत्या-श्वलायास्तनयोऽजवत् ॥ ८ ॥ चिलातीपुत्र इत्येवा-त्रिधानं तस्य

पप्रथे ॥ दासीतनुरुहो नाम-करणे कः कुतूहली ॥ ९ ॥ ब्राह्मणी तु च्युता स्वर्गा-दूर्ध्वं त-
 नयर्पंचकात् ॥ धनस्य पत्न्यां जज्ञायां । सुंसुमेति सुताऽजवत् ॥ १० ॥ नियुक्तः पालने त-
 स्या-श्रैवातियो धनेन मः ॥ चपलोऽभूत्स्वजावेन । प्रतिष्ठा हि कुलोचिता ॥ ११ ॥ गृहजा
 तोऽप्यसौ दुष्टः । श्रेष्ठिना निरास्यत ॥ लुंपन् कचवरो गेह-शोभां किं नापनीयते ॥ १२ ॥
 ब्राम्यन् सिंहगुहां पक्षी । स प्रातस्तत्र नाह्लैः ॥ निन्द्ये दुष्टोऽपि दुष्टत्वं । कुपथैरिव दुः-
 ज्वरः ॥ १३ ॥ पट्टलीपती मृते सर्वैः । स एव विदधेऽधिपः ॥ विपस्य क्रियते कार्यं । किमन्येन
 विपं विना ॥ १४ ॥ सुंसमा हंसमानञ्चि-रुमना यौवनं ययौ ॥ यदा तदा स पट्टलीशः । प्रो-
 चे निजपरिष्ठदं ॥ १५ ॥ महाधनमलुंठित्वा । प्रीथेमहि कथं वयं ॥ महादुर्ममविश्वस्य ।
 किं पूर्येत गजोदरं ॥ १६ ॥ तन्नो राजगृहं यामो । लुंठामो धनमंदिरं ॥ धनं वः सकलं नू-
 यात् । तस्य पुत्री पुनर्मम ॥ १७ ॥ इति व्यवस्थामाधाय । चिलातीनंदनश्चलन् ॥ निन्द्ये
 धनगृहं त्रिद्वान् । मर्मज्ञः खलु दुर्ग्रहः ॥ १८ ॥ विद्वानवसरे तेषु । मुष्णस्त्वपि धनं धनः
 ॥ गृहकोणे स्थितस्तुष्णी । निःसंग इव सांगन्नः ॥ १९ ॥ धरन्ध्रवितसर्वस्व-स्त्रियोपादाय

सुंसमां ॥ लोप्लवहस्तैः सहस्तेनै-र्ववक्षे स वलेश्वरः ॥ २० ॥ धनं वः सुंसमा मे स्ता-दित्यु-
दित्वा निमंत्रितैः ॥ सहारक्षैः सपुत्रस्त-मन्वधावद्धनोऽप्यथ ॥ २१ ॥ क्रदंतं तं योधयद्भिः ।
शोधयद्भिः पदारपदं ॥ आरक्षकैर्निरिह्यंत । पुरतस्ते मलिम्युचाः ॥ २२ ॥ आरक्षकेषु दृष्टे-
षु । दिवाकरकरेष्विव ॥ आशु नेशुस्तमोनाशं । लोप्लवमुखसृज्य तस्कराः ॥ २३ ॥ बालः पो-
क्षीमिवामुंचं-श्रैवातेयस्तु सुंसमां ॥ समारोप्य निजस्कंधे । प्रत्रिवेश महाटवीं ॥ २४ ॥ न्य-
वर्तत धनं प्राप्य । दण्णादारक्षका अपि ॥ सर्वो हि स्वार्थसंसिद्धो । परकार्येष्वनादरी ॥ २५ ॥
धनः पुनः स्वतनयैः । सह दुस्सहदोर्वलैः ॥ कन्यां कालमुखाक्लण्डुं । चिदातीपुत्रमन्वगात्
॥ २६ ॥ स्वमेकाकिनमालोक्य । धनं चोल्पपरिबुदं ॥ खिन्नः खङ्गेन पङ्क्षीशः । सुंसमायाः
शिरोऽङ्घ्रिनत् ॥ २७ ॥ पतिघातकृतं कर्म । सैवं प्राप्यमवेदयत् ॥ तन्मूर्धानं करे कृत्वा । पि
शाच इव सोऽचलत् ॥ २८ ॥ पुत्रीं वीक्ष्य धनोऽशीपां । ब्रूनपद्मानिवाब्जिनो ॥ आरोदीन्मु-
कसूत्कारं । रोदयन् विहगानपि ॥ २९ ॥ मावधिदेय जवतो-ऽपीत्युक्त्वा स कथंचन ॥ सु-
तानशमयज्जामि-स्नेहात्तमनुधाविनः ॥ ३० ॥ पुऽयास्तत्रैव संस्कार्य । वपुः सौवपुरंप्रति ॥

व्यावृत्तोऽश्रुनिरुद्धाक्षो । मार्गत्रंशमवाप सः ॥ ३१ ॥ घोरकांतारचारेण । कृतुमूच्यामपि
 पीडितः ॥ ज्ञापितः श्वापदमैभ्यं-दिने दध्याविदं धनः ॥ ३२ ॥ क्व सा स्थितिर्निजात्रासे ।
 केयं वनविदारिता ॥ क्व पुत्र्या मरणं हंत । विधेः किंचिन्न दुर्घटं ॥ ३३ ॥ न नागेन च पुं-
 नागे-न धनेन च साधनेः ॥ न शक्त्या न च जक्त्या च । विधियेप निश्छते ॥ ३४ ॥ आ-
 नयेदपि तु प्रापं । सुप्रापमपि नाशयेत् ॥ साधयेदपि दुःसाध्यं । सुसाध्यमपि बाधयेत् ॥ ३५ ॥
 जीवयेन्निप्रयमाणं च । जीवंतमपि मारयेत् ॥ कुरुते कौतुकी केळी-रेवं देवैर्द्रजालिकः ॥ ३६ ॥
 युग्मं ॥ एवं विजावयन् श्रेष्ठी । प्रातवत्सर्मा कथंचन ॥ गृहं गतो विभक्तेस्म । स्वपुत्र्या ऊर्ध्वदे-
 हिकं ॥ ३७ ॥ विरक्तो नत्तमादाय । श्रीरीरस्वामिसन्निधौ ॥ स दुस्तपं तपस्तप्त्वा । पूर्णा-
 युन्निदिवं ययो ॥ ३८ ॥ प्राग्भवेप्रेमतः पश्यन् । पुरस्तत्सुसुमामुलं ॥ अविज्ञातश्रम, पट्टनी-
 शोऽपि याम्यां दिशं ययो ॥ ३९ ॥ यत्रैकं साधुमालोक्य । कायोत्सर्गस्थितं पुरः ॥ नियत्या
 प्रेरितः खड्ग-मुनीयेति जगाद सः ॥ ४० ॥ मम निर्मम धर्मस्य । मूलं स्वदृषाक्षरैर्वेद ॥
 मुनेऽमुनेषु सद्गणेन । नो चेत्तां करवे द्विधा ॥ ४१ ॥ यदृक्ति तत्करोत्येव । क्रुरा

मत्तः पृडात धम च । न तु मत्रापथादक ॥ ४२ ॥ वाज कृष्णशुद्धवात्र । धर्मो विस्तारमा-
 प्यति ॥ व्यचारयदिति ज्ञान-खानिर्मुनिमतद्विका ॥ ४३ ॥ शुभं ॥ कार्योः स्वहितकामेन ।
 शमविवेकसंहराः ॥ इत्युदित्वा ययौ व्योम्ना । स चारणमुनिर्दुतं ॥ ४४ ॥ पुनः पुनः स्मर-
 व्रतः । साधूदितपदानि सः ॥ प्राग्त्रप्रतिज्ञोद्घासा-चौरश्चक्रे विचारणाम् ॥ ४५ ॥ तावन्मु-
 नीश्वरः पूर्वं । दिदेशोपशमं मम ॥ क्रोधादि निग्रहे स स्या-न्निग्रहीतश्च तैरहं ॥ ४६ ॥ अ-
 ग्नौ हिमभिवाग्नि-न्नासन्ने स्याष्ठमः किमु ॥ ध्यात्वेति सकृपोऽमुंच-ल्लुपाणं स स्वपाणितः
 ॥ ४७ ॥ हस्तन्यस्तकनीमोले-र्विवेकोऽपि कृतो मम ॥ ध्यायन्निति स तत्याज । सुंसमायाः
 शिरः करात् ॥ ४८ ॥ कुधात्रिधाविनो मर्त्य-दुमायुः फलपातिनः ॥ कपेरिव क्व वाक्काय-म-
 नोजिर्मम संहरः ॥ ४९ ॥ विचार्येति चिलातीशू-निरुद्धसकलेंद्रियः ॥ तस्यौ प्रतिमया तत्र ।
 सानुमानिव निश्चलः ॥ ५० ॥ तदेहस्यासृगार्द्रस्य । गंधेनाकारिता इव ॥ कोटिशः कीटि-
 काः क्रूराः । समुद्विचिदिरे बुधम् ॥ ५१ ॥ पदोरथः समुद्धृता । रंघयित्वा पदद्वयम् ॥ गत्यं-
 तरमनासाथ । तास्तस्य विविशुर्वपुः ॥ ५२ ॥ नवश्रोत्रोऽपि देहोऽस्य । तान्निः श्रोत्रशनाक-

आसने अणुप्याणं । कियकर्मं अंजलिगहा य ॥ २ ॥ इतस्तु गणप्या-वेयस्त तह
 पञ्चासणा जणिया ॥ गणंताणुवयणं । एसो सुसुसणाविण्णं ॥ २ ॥ ६ अपि सुबोधे,
 उपचारिकविनयस्तु ससथा, तद्यथा-अज्ञासत्थण-अंदा-णुवत्तणं कयपडिक्किई तह य ॥
 कारियनिमित्तकरणं । दुक्कत्तगवेसणा तह य ॥ ३ ॥ तह देसकालजाणण । सबत्थेसु तह
 अणुमई जणिया ॥ उनयारिणं य विण्णं । एसो जणिणं समासेणं ॥ २ ॥ व्याख्या-गरो-
 रंभ्यासे समीपे आसीतव्यं, गुरोश्शब्दानुवर्तनं कार्यं, कृतप्रतिकृतिः, कृते जक्कादिनोपचारे
 प्रसन्ना गुरवः प्रतिकृतिं सुत्रार्थदानतः करिष्यन्ति, न नाम केवलं मम निर्जरेवेति चिन्तनं.
 तथा कार्यं श्रुतप्रापणादिकं निमित्तं कृत्वा श्रुतं प्रापितोऽहमनेनेति हेतोरित्यर्थः, विशेषेण
 तस्य विनये वर्तितव्यमिति कार्यनिमित्तकरणं. दुःखार्त्तं गुरो-गवेपणं औपधादेः कार्यं, तथा
 देशकालज्ञानं अंवरसङ्गताः, सर्वार्थेष्वनुमतिरानुकुल्यं चेति. ननु विनयं विना विद्याध्ययने
 को दोष इत्याह-विनयेन विना विद्या तावन्न भवति, गुरोरप्रसन्नत्वात्, भवति वा प्रज्ञा-
 दिवलात्तथापि न फलति. तत्र विद्यायाः फलमिह लोके यशःपूजासत्कारादिकं, परलोकं तु

सन्नतिगमनं, एतद् दृश्यमपि दुर्विनयाभ्यायिनो न ज्ञवति, कृत्वालकादिवत्, अथ विनय-
हीनस्य विद्या न स्यादिति यदुक्तं तद्व्यव्यंतरमाह—

॥ मूलम् ॥—ले अविणीया यद्वा । गारविया गुरुजणंमि मन्नरिणो ॥ न हु ते आला-
वस्सवि । जुगा किर सुत्तसारस्स ॥ २९ ॥ व्याख्या—ये अविनीताः पूर्वोक्तविनयरहिताः,
स्तब्धा अनन्नाः, तथा कृद्धिरससातगोरेवेवय मेव गुरव इति गर्विताः, गुरुजने च शिदां
ददाने मत्सरिणः कजुपचिन्ताः, ते शिष्या आलापस्यापि न योग्याः. गुरूणामिति गम्यते.
तर्हि सूत्रसारस्य शास्त्ररहस्यस्य योग्यतायाः किमुच्यते? अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—बहुमाणजुए वद्धा-यरंमि विणलेणए समप्पति ॥ गुरूणोज्जत्ति सुसीसे ।
पिजव पुत्ते सुयनिहाणं ॥ ३० ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं बहुमान आंतरः प्रीतिविशेषः,
आदरस्तु बाह्योऽप्युरथानासनादिः, यस्स्थानांगसूत्रं-चत्तारि कप्पति वाइत्तए, तंजह्या,
विणिप, अधिगइपन्निवळे विजसविपपाहुडे अमाइत्ति ॥ अथ प्रसंगतो न केवलं शिष्य
एव, किंतु गुरुरपि गुणवान् एवोपदेशाहो ज्ञवतीति दृष्टतेनाह—

॥ मूलम् ॥—अणुरवो आचरिते । अणुरवो चैव होइ जइ सीसो ॥ तां उवएत्तो स-
हलो । जह मेहसुणिम्मि वीरस्स ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यथाचार्यो गुः स्नेहसौभाग्यमृदुभाषि-
त्वाद्विगुंटेरुत्तरूपोऽनुपुणः शिष्यस्य भवति, यदि शिष्योऽपि लज्जात्रयविनयक्षांत्वाद्विगुं-
णैर्गुरोरनुरूप एव जयति तदा उपदेशस्तत्त्वार्थकथनरूपः सफलः स्यात्, तुरगितुरगयोरानु-
रूप्ये समरसरंजयत् अत्र दृष्टान्तमाह—यथा वीरस्य श्रीवर्धमानस्वामिन उपदेशो मेघमुनौ
सफलो जातः, युष्शिष्ययोर्द्वयोरप्यनुरूपरयात्, तत्कथा चैवम्—अथ मेघकुमारकथा—

अस्ति राजपुत्रं नाम । पुरं मगमंनक्षे ॥ यत्र राजपुत्राहयंते । पुराणि श्रीमतापि ॥ १ ॥ लोक-
पुण्यश्रेणिः । श्रेणिकस्तत्र जयतिः ॥ लीनो यस्य मनो नृपः । श्रीरीरचरणानुजे ॥ २ ॥ तस्या-
जयकुमारोऽचू-दादिमः पुत्रमंत्रियु ॥ धिया येन जितो जीवो । निशि स्फुरति नो दिवा ॥ ३ ॥
राज्ञोऽनेकावरोधस्य । धारिणी दयितान्यदा ॥ सितं सतकरोत्सेधं । मन्त्रे मिथुरमैकन ॥ ४ ॥
श्रुत्वा स्वप्तपलं पुत्रं । जलुर्गजं वजारसा ॥ गर्जानुजानतस्तासाः । काक्षेऽभृदिति दोषदः ॥ ५ ॥
सेचनं गजमाहता । नृशं रथति गारिदे ॥ तेनारजुभारायणं । गराणीता तत्राम्भदं ॥ ६ ॥

अजिह्वन्न ना ननु-मनमकालाद्ददोहदम् ॥ गरीयसोऽप्यसंनान्वं-याश्चाया लाघवं ध्रुवम्
 ॥ ७ ॥ दुर्बला दोहदाप्राप्त्या । पृष्टा भूपेन लाप्रहम् ॥ सा स्वाजिप्रापमाचर्यो । त्रपमाणा
 कश्चन ॥ ८ ॥ अथ पृथ्वीरतिर्दध्यो । नायं पूषंत दोहदः ॥ भूयसापि जुनस्थात्रा । न ध-
 नं च साधनेः ॥ ९ ॥ ततोऽजयकुमाराय । तत्परूपं जगो नृपः ॥ रविरेव कृते मूढे । जने-
 न स्मर्यते यतः ॥ १० ॥ कृनाष्टमतपाः सोऽपि । निक्षीतो दर्जसंस्तरे ॥ तस्मार पौषधागार-
 स्थितः प्राक्संगतं सुरम् ॥ ११ ॥ तपसा रजुनेत्राशु । समाकृष्टः समागतः ॥ सुरस्तस्य पुरः
 स्थित्वा । किं करोमीत्यवोचन ॥ १२ ॥ जानतापि स्वयं सर्गं । क्रमेतत्परिपृच्यते ॥ तेनेत्यु-
 क्ते सुरश्रंके । व्योम्नि गरिदमंनलम् ॥ १३ ॥ गरिष्णुतधरां धोतां-चरां विस्तारिनिर्जाम् ॥
 विधायाकम्बिकीं वृष्टिं । निरोधत सुरोत्तमः ॥ १४ ॥ अथाज्ञेन विज्ञिता । धारिणी द्वर्षधा-
 रिणी ॥ संचनं द्वीपमारहा । ययो वंजारपर्यतम् ॥ १५ ॥ सरिदंनसि खेजित्वा । जलदेवीव
 तत्र सा ॥ निवृत्तात्मा निवृत्ताशु । निजमंदिग्माययो ॥ १६ ॥ सा कालं सुयुवे पुत्रं । पित्रां
 कृतमहोत्तरम् ॥ दोहदशुगमान्मेघ-कुमा इति विश्रुतम् ॥ १७ ॥ स रुमादुदये चंद्र-स्येव

वार्धिरुर्धत ॥ पित्राष्टनर्पदेश्यश्च । पातितः सकला. कलाः ॥ १७ ॥ यथो मन्वयममध्यान्य । सा-
 र्मोन्नाग्यजाग्यभुः ॥ राजवंश्या. कर्नीरष्टौ । पर्यगैपीन्महेन स ॥ १७ ॥ स्वर्णकोटीरथाश्वेन
 -शश्यासिंहासनादिकात् ॥ क्षेत्रे पदार्यानिष्टाष्ट । स वधूपारिणमोचने ॥ २० ॥ पितृप्रदत्तसो-
 धेषु । प्रियाज्ञिः सह संततम् ॥ जोगान् पुरः स्फुरत्पर्य-लयोऽञ्जुक्त स देववत् ॥ ११ ॥

अन्यदा समवासार्थी-त्तत्रापश्चिमतीर्थकृत् ॥ अंजोद इव निर्भिदन् । पापतापं वचोऽमृतैः
 ॥ १२ ॥ तदेव केवलज्ञान-वंतं नंतु जगद्गुदं ॥ चैतुः पौरा. पुरुश्रद्धाः । श्राद्धे नोमंतुं द्विजा
 इव ॥ १३ ॥ मेघ न्वसोधमौलिस्थो । यातस्तानेकया दिशा ॥ वीक्ष्य पप्रच्छ सप्तत्या-नूत्तु-
 स्तेऽपि जिनागमं ॥ १४ ॥ अथ सद्ग्रमालंघ्य । वेगवंतं जगत्त्रिय ॥ वैजारगिरिमानं च ।
 मेघो मेघ इवानिलम् ॥ १५ ॥ मुक्त्वा रणं वृश भक्ति-जारजुग्नशिरोधरः ॥ स त्रिप्रदक्षि-
 णीकृत्य । जिनराजमवंदत ॥ १६ ॥ शुश्रुयोक्तं तथा. सर्वान् । सभ्यातुन्मुखन्नथ ॥ वाण्या
 योजनयायिन्या । जिनेशो देशनां व्यधात् ॥ १७ ॥ विश्वेऽत्र विश्वेऽपि जना. सुखेच्छा । सु-
 सं च मोके विशदं वदंति ॥ तं-गंतुकामा रथवद्भजध्वं । सद्ज्ञानसम्पत्स्वह्य चरित्रं ॥१८॥

पीत्वा जैनेश्वरी वाचं । दृष्ट्वा च श्रेणिकात्मजं ॥ सच्यैर्मेघोऽत्र कः सम्प-गित्यंनः समसथ्य-
 तः ॥ २९ ॥ प्राप्तशांतरसो मेघः । श्रीवीरक्षीरनीरथैः ॥ पितरौ प्रति वाग्धाराः । सद्रूपा इत्वमुं-
 चत ॥ ३० ॥ आगर्जवासात्पितरौ । युवाभ्यां पालितोऽस्म्यहं ॥ तन्मां जावारिजिः क्रांतं ।
 न किं-संप्रति रक्षतं ॥ ३१ ॥ तौ ततः प्रोचतुर्वत्स । तस्मा किं त्रायते परं ॥ नावाभ्यां र-
 द्यते स्वात्मा । तेभ्यस्त्वं रक्षसे कथं ॥ ३२ ॥ मेघोऽवदद्यदि न वां । शक्तिस्तद्दक्षणे त-
 तः ॥ आदिशतं येन वीर-स्वामिनं शरणं श्रथे ॥ ३३ ॥ यद्धारयति दुर्वारं । वैरिवारं विना-
 श्रमं ॥ ततो धने महावीर । इत्याख्यां विदितामसौ ॥ ३४ ॥ ब्रूत्वा श्रीवीरशिष्योऽहं । भा-
 वारीन् यज्ञयाम्यथ ॥ पुत्रवत्सलयोर्नस्तु-दृश्या स युवयोर्गुणः ॥ ३५ ॥ वचसा तेन वज्रस्य ।
 निघतिनेव पीक्षितौ ॥ आतुरौ प्रोचतुर्माता—पितरौ गजदध्वनी ॥ ३६ ॥ कुमार सुकुमार-
 स्त्वं । व्रतं च क्रफचोपेभं ॥ अनेन वपुषा वत्स । व्रतेऽनुर्ग्रहेऽसि किं ॥ ३७ ॥ सोऽवदद्या-
 ति यो जंतु-नरकं दुरितेरितः ॥ दारुणाः सहते तत्र । सोमालोऽपि स वेदना ॥ ३८ ॥ सो-
 षाञ्चिरेपि नो नाञ्चि-र्क्षाजः कोऽपि चमीरिणां ॥ व्रनकष्टं पुनः स्मल्प-मपि सोढं शुजायति

॥३९॥ धारिण्यथ पृथक् स्माह । त्वं त्रैलोक्यप्रियोदयः ॥ वत्स मंगोऽपि मे घोरं । संतापं
 वितनोपि किं ॥ ४० ॥ तव हृद्यौ च ते सुनु-र्यदि संसारसंकटात् ॥ उन्मुच्यते ततो मातः ॥
 किं विपादोऽयं तव ॥ ४१ ॥ इत्याद्युक्त्वित्तस्य । माता ज्ञाता निरुत्तरा ॥ एकाहं राज्य-
 मादत्स्व । वत्सेति तमयाचत ॥ ४२ ॥ सोऽप्येकं दिवसं राज्यं । ज्ञेजे पित्रोः समाधये ॥ सा-
 रसंयमसाम्राज्ये । स्व-निवेश्य मनः पुनः ॥ ४३ ॥ द्वितीयेऽह्यथ नृचक्रां । निर्मापितमहो-
 त्सवं ॥ दीक्षां श्रीव्रीत्पादति । दातेवः स्वीचकार सः ॥ ४४ ॥ दिनं समाधिनातीत्य । मिघः
 सर्वलघुनिशि ॥ प्रस्तरे पादवत्सर्वा-धस्तात्प्रापदवस्थितिं ॥ ४५ ॥ स हंसतूलिकाशायी । सु-
 सः केवलभूतले ॥ अस्पर्शि साधुसंघट-ज्जीतयेव न निद्रया ॥ ४६ ॥ वृषत्सखैस्तीक्ष्णनखै-
 र्दृष्यमाणो महात्मनां ॥ चरणैश्चरणोद्धिश-मना एवं सुदृध्यवान् ॥ ४७ ॥ आशा बलवती
 वंरु-माशयैव जगत्त्रयं ॥ कुर्वत्याशावशा एव । मुनयोऽप्यादरं नृणां ॥ ४८ ॥ राज्यस्यं मा-
 ममी-पूर्व-मालपन्-मुनयो-मुदा ॥ आचरन्तमिदानीं तु । दारयंति नखैर्यतः ॥ ४९ ॥ अनु-
 न्रुतं व्रतं लब्धः । स्वादोऽन्नमो व्रमश्च सः ॥ नमोऽस्तु तस्मै चारित्र्या-याद्या यस्येदृशी निशा

॥ ५० ॥ सोऽहं राजसिद्धो युक्तं । पितृन्यां वारितस्तदा ॥ सुखात्रहं कुवारेण । दारणं न पु-
 नर्नतं ॥ ५१ ॥ क्षिपा यास्यति यद्येषा । तदा त्वं वेपमंहितः ॥ समर्थ्य राज्यसौख्यानि । पु-
 नर्नोद्वेये यथास्त्वि ॥ ५२ ॥ एवं तस्मिन्नपध्यानं । दधाने व्यगलन्निशा ॥ सोऽपि स्वोपधि-
 मादाय । ययौ श्रीवीरसंनिधिं ॥ ५३ ॥ पराशयस्फुटीकार-क्षमकेवलसंविदा ॥ प्रविशन्नेव
 वीरेण । मृदुवाग्निजराणि सः ॥ ५४ ॥ क्षामपुण्यपरीणामः । समागच्छसि मेघ किं ॥ मा मुह
 प्राक्तनं जन्म । स्मर धीर सुधीरसि ॥ ५५ ॥ इतो जवे तृतीयेऽभू-रुपवैताढ्यभृदं ॥ त्वं
 सुमेरुप्रजात्योऽन्य-करिणां ज्ञीपणः करी ॥ ५६ ॥ सहस्रेजप्रभुः सोऽमृद । इतः सप्तकरोष्टृ-
 यः ॥ श्वेतो दशकरव्यासः । पोकन्नवकरायतः ॥ ५७ ॥ ग्रीष्मर्त्तविन्यदारण्ये । दहत्युद्ये दवा-
 नज्ञे ॥ त्यक्तयूथः स यूथेशः । पलायत दिशैकया ॥ ५८ ॥ तामेष्मणा चरणयोः । पार्श्वयो-
 दावहेतिनिः ॥ मौलौ रविकरैस्ततः । सोऽवाध्यत तृपा चृशं ॥ ५९ ॥ इतस्ततो त्रमन्त्रीरा-
 शयाऽपश्यपुरः सरः ॥ अतिस्वद्वपरसं भूरि-पंकं लोकं कलात्रिव ॥ ६० ॥ जलध्यानाज्जली-
 चृतो । विशंस्तत्त्वापवर्मेना ॥ निममज्जांतरा पंरु-संकटे स जरी करी ॥ ६१ ॥ शृंगदंतादि-

त्रिदंदा-त्रयवैदर्शयन् बलं ॥ तैरेव पंकनिर्ममः । सोऽभृयोगीव निश्चलः ॥ ६१ ॥ सरस्तंदा
 तदांयात-स्तोयेब्बुस्तद्विपुर्द्विपः ॥ जघान दंतशुंकाग्रेः । सुखं तं पंककीलितं ॥ ६३ ॥ तत्प्र-
 हारव्यंथाः सप्त । दिवसाननुचूय सः ॥ आयुः प्रपूर्य विशत्या-धिकं वर्षशतं मृतः ॥ ६४ ॥
 विध्याटव्यां ततश्चाचू-दिन्नो मेरुप्रजाजिधः ॥ रक्तवर्णश्चसुदंतो । दंतिसप्तशतीपतिः ॥ ६५ ॥
 अन्यदा वनदावाग्नि-दर्शनात् प्राग्भवं सरान् ॥ द्रवोपद्रवरक्षार्थ-मुपचक्राम सामजः ॥ ६६ ॥
 पृथग् योजनविस्तार-मकार्पीन्मंजललयं ॥ कालग्राहीव निर्मथो । ब्रूमिशुळिं विधाय सः ॥
 ॥ ६७ ॥ आदिमध्यावसानेषु । वर्षतंबुच्चखान सः ॥ तत्रोत्पन्नांस्तृणां कूराँ-द्वोचकारी कचा-
 निव ॥ ६८ ॥ ज्येष्ठमासि पुनर्लभे । द्रववह्नी स्वपूथयुक् ॥ दशवे सिंधुराधीशः । प्रति प्रथ-
 मंमंजलम् ॥ ६९ ॥ तावत्तन्मंडलं दाव-त्रस्तैः सिंहमृगादिभिः ॥ वन्यसत्त्वैः कर्णैः कोष्टा-गा-
 रवंत् परिपूर्यत ॥ ७० ॥ तत्रावकाशं सोऽप्रेक्ष्य । द्वितीयं मंजलं गतः ॥ तस्मिन्नप्यंगिभिः पू-
 णं । तृतीये प्रविवेश सः ॥ ७१ ॥ तत्रापि जीवकोटीषु । निर्वेरासु स्थितासु सः ॥ ऊर्ध्वस्थो-
 ऽराजत गजः । कायोत्सर्गो मुनिर्यथा ॥ ७२ ॥ कायकंडूमपाकर्तुं । तस्योत्क्षिप्तवतः क्रमं ॥

नमन्याने शशः कोऽपि । निखिल्ये त्रासितः परः ॥७३॥ तमथो व्रीक्ष्य संजात-करुणः करिणां
 प्रतुः ॥ तवितव्यतया भादि-चद्र एव व्यभावयत् ॥ ७४ ॥ अयं दवाग्निना नुन्नः । प्रविष्ट-
 इहमंरुक्ष ॥ इहापि नुन्नः कंनापि । क्षीनो मम पदे शशः ॥ ७५ ॥ मुंचाम्यधः स्वपादं चे-छ-
 राहस्यास्य तद्भ्रुवं ॥ सर्वेऽपि कुपिता देव-द्वन्द्वी पिद्विपादयः ॥ ७६ ॥ न तस्मादादयव्योपं ।
 मया मोच्यः क्रमो नुचि ॥ अनियतेति तस्यो स । गणीव त्रिपदी स्थिरः ॥ ७७ ॥ तदा वरु-
 मनुष्यायुः । शान्तिर्होत्रिभिर्दवे ॥ जंतुजांना समं याते । शसे सोऽधः पदं ददौ ॥ ७८ ॥
 पादमोहदक्षणे भूमौ । पतितो गिरिव्रजः ॥ अध्यासामास सद्भ्रुध्या । त्रिपादावस्थिति-
 व्ययां ॥ ७९ ॥ विशत्या प्रहरेऽस्यक्त-प्रणैर्यथैरिव द्विपैः ॥ भावादविच्युतः सोऽभृ-न्मृत्वा
 त्वं श्रेणिकांगजः ॥ ८० ॥ अज्ञातोऽपि तदा तिर्य-ग्नवे त्वं तादृशीं व्यथां ॥ कृपाक्षुरतिति-
 क्षिष्टाः । कथं ते मृडुताधुना ॥ ८१ ॥ बोधिं विनापि विहितः । शमस्तेऽभृन्महाफलः ॥ रोपं
 कतोपि नत्किं नो । बोधेरधिगमेऽधुना ॥ ८२ ॥ पार्श्वधारासिधारोग्यः । पीड्यंते केऽपि निर्दयः
 ॥ मन्यन्न धन्यमात्मानं । स्पृष्टस्त्वं साधुभिः पदैः ॥ ८३ ॥

" इत्यर्हतो गिरा जात-सरा जातत्रपाजरः ॥ श्रीवर्धमानमानम्य । मेघ एवं व्यजिज्ञपत्
 ॥ ७४ ॥ व्रतमार्गपरित्यागात् । पापकूपे निपातिनं ॥ स्ववाय्वरश्मिभिः स्वामि-न्नद्य त्वं मा-
 मुदक्षिपः ॥ ७५ ॥ ज्ञावतस्त्वक्तदीक्षस्य । दीक्षादानात्प्रसीद मे ॥ इत्युक्ते-तेन जगवां-स्त-
 स्मै दीक्षां ददौ पुनः ॥ ८६ ॥ हृम्बजं सकलं देह-मृषिय्यः परिकल्प्य सः ॥ एकादशंग-
 पारीणः । प्रभुमेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ७७ ॥ अनधीतोऽपि पूर्वःणि । प्रजो जवदनुज्ञया ॥ इधामि
 संप्रति यति-प्रतिमाः परिन्नेवितुं ॥ ७८ ॥ शत्रुरप्रतिमद्धं तं । प्रतिमासु विचारयन् ॥ जजल्प
 प्रतिमाकल्प-मित्याशाकल्पपादपः ॥ ७९ ॥ स्युः सप्त प्रतिमा एक-मासाया मासवृद्धितः ॥
 सप्त रात्रिदिवा तिलो-ऽहोरात्रिक्येकरात्रिकी ॥ ८० ॥ तत्रायप्रतिमायां स्या-दुपसर्गसहो मु-
 निः ॥ अज्ञातौ चचरो व्रक्ते-पानेऽप्येकैकदत्तिकः ॥ ८१ ॥ अलिदं स्वपदोरंतः । कृत्वा दात्री
 ददाति चेत् ॥ एकगोचरकालोऽसौ । तत्रैदं च लाति नान्यथा ॥ ८२ ॥ ज्ञातो निशां वसत्ये-
 का-मज्ञातस्तु निशाद्यं ॥ अतः परं वसन् ग्रामे । स वेदपरिहारजाक् ॥ ८३ ॥ वृद्धे वि-
 कटगेहे वा-रामे वा स च तिष्ठति ॥ निलये दह्यमानेऽपि । बह्विना न निरेति च ॥ ८४ ॥

आरुर्पति पदादेप । न ह्यपकंठकादिकं ॥ निर्ममोऽपनयस्यदणो-र्न हि रेणुतृणायपि ॥ ९५ ॥
 समे वा विषमे वापि । यत्रास्तं याति चास्करः ॥ रात्रिमास्ते स तत्रैव । पुरः प्रातः प्रतिष्ठते
 ॥ ९६ ॥ स न प्रक्षालयत्यदि-मात्रमभ्युज्ज्वलो गुणैः ॥ सिंहाश्चादिव्रज्जियत्सु । धीरो नैर्यो
 जिनन्ति च ॥ ९७ ॥ आयात आतपं तस्मा-ह्यायां वा स न सर्पति ॥ प्रतिमां साधयत्याद्यां ।
 मासं कष्टमिदं चरन् ॥ ९८ ॥ प्रतिमाः सप्तमीं याव-देवं ज्ञेयाः परा अपि ॥ तास्वैकैकोऽ-
 धिको मासो । दत्तिश्च परिवर्धते ॥ ९९ ॥ सप्तरात्रिद्विवाप्येव-मष्टमी प्रतिमा ज्ञेत् ॥ चतुर्थं
 तु तपस्तत्र । नवरं स्यादपानकं ॥ १०० ॥ अंत्ये दिने वह्निर्ग्रामा-दत्तदृक् प्रासुपुङ्गले ॥ ति-
 ष्ट्युत्तानकः पार्श्व-वर्ती नैषधिकोऽयत्रा ॥ १ ॥ नवमी प्रतिमाप्येयं । दिनेत्ये तूकटासनः ॥
 स्थानं लघुशायी वा । जलेदंकायतोऽपि वा ॥ २ ॥ एवं दशम्यपि परं । विशेषश्चासने स हि
 ॥ गोदोहिकासनी वीरा-सनी वा कुब्जकासनी ॥ ३ ॥ अहोरात्रप्रमाणेव-मेकादश्यपि केवलं
 ॥ कृतपटतपा ध्यानं । लंबमानचुजो ज्ञेत् ॥ ४ ॥ द्वादशी प्रतिमाप्येक-रात्रिश्चैत्रं पुनर्मु-

न्द्रियः ॥ लंबमानशुजस्तिष्ठ-स्युत्कटाद्यासनाऽप वा ॥ ६ ॥ युग्मं ॥ एवं श्रीदेवदेवस्य । नि-
 पीय वचनामृतं ॥ आराध सुधीः साधु-प्रतिमाः स यथाविधि ॥ ७ ॥ अधिकाधिकपुण्यो-
 क्त-मना मेघमुनिस्ततः ॥ तपः पोकशजिमसि-गुणरत्नाख्यमातनोत् ॥ ८ ॥ निर्वाह्य द्वाद-
 शशब्दानि । व्रतमंते जिनाइया ॥ मासं संलेख्य स तनूं । तन्वीमपि तनुं व्यधात् ॥ ९ ॥
 समाधिमृत्या विजय-स्थाने कर्मारिमाणे ॥ स निस्तृशस्त्रयस्त्रिशत्-सागरादुरशूस्सुरः ॥ १० ॥
 ॥ इति मेघकुमारकथा ॥

गतं विनयद्वारं, अथ क्रियाद्वारं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—किरियानुत्तेणं चिय । नाणेण जिणा जणंति फलसिद्धि ॥ सत्यप्रक अं-
 धपंगुल-नरिस्थिसंजोगदिठ्ठता ॥ ३२ ॥ व्याख्या—क्रिया यथोक्तानुष्ठानाचरणं, तद्युक्तेनैव
 ज्ञानेन जिनाः केवलज्ञानोपलब्धस्याद्वादमुद्रामुकुलितसकलवस्तुतत्त्वाः पुण्यानुष्ठानफलश्रुतां
 सिद्धिं फलसिद्धिं; यद्वा फलसिद्धिं कार्यनिष्पत्तिं निर्जरारूपां जणंति. अथ दृष्टान्तत्रयमाह-
 ॥ सत्यप्रडेत्यादि” स्पष्टं. दृष्टान्तत्रयजायना चैवं—न केवलं तीक्ष्णमपीह शब्दं । करोति

जंगं छिपतां कदापि ॥ न तेन हीनः प्रबलोऽपि योद्धा । पुनाद्वियोगे रणसिद्धिरस्ति ॥ १ ॥
 तथा-एकस्मिन् विपिने प्रदीप्तदहने दग्धौ द्वाचिभ्रमता । चन्द्रभ्रमानपि पंगुलो गतिरतोऽप्यं-
 धश्च चिन्नाशयौ ॥ अंधो मूर्ध्नि दधाति चेदचरणं तत्प्रणीताध्वना । धावन्नेप सुग्वं निरेति
 द्रवतः पंगुश्च तद्योगतः ॥ २ ॥ तथा-अध्वस्तवीजोऽपि पुमान् विधत्ते । स्त्रिया विहीनो नहि
 वंशवृद्धिं ॥ विना पुमांसं न तु साप्यबंध्या । योगे द्वयोः स्यात् पुनरिष्टसिद्धिः ॥ ३ ॥ एवं
 न क्रियाविहीनिन ज्ञानेन, न च ज्ञानहीनया क्रियया सिद्धिर्जायते, तत्संयोग एव सद्भा-
 वात्; यदाहुः—संयोगसिद्धीइ फलं वयति । न तु एगचक्रेण रहो पयाइ ॥ अंधो य पंगू
 अ वणे समिच्चा । तेसि पउत्ता नगरं पविट्ठा ॥ १ ॥ अथ यः कश्चिन्क्रियालालसो ज्ञानेनैव
 सं कृतकृत्यं मन्यते तंप्रत्याह—

॥ मूलम् ॥—मा जाणसु जीयहिए । जियअहिए किं जयं सुए अहिए ॥ अहिए प-
 रुसि जवोहे । जइ किरियाए पमाएसि ॥ ३३ ॥ व्याख्या—जो आलस्योपहत । मा एवं

जितांहिते, एवंविधे श्रुते आवश्यकादिकेऽर्थात् सम किं ज्ञय? श्रुतमेव मां तारयिष्यतीति.
यदि त्वं क्रियायां चरणकरणाकार्यायां प्रमायसि. तदाऽधीतश्रुतोऽप्यज्ञानावस्थतोऽधिकं ज्ञौघं
संसारपुरे पतसि. जानतः प्रमादकरणे प्रभूतरकर्मबंधात्. ॥३३॥ एतदेव विज्ञेयं जाययति—

॥ मूलम् ॥—चतुर्दशसुप्तीति सया । पाविजंते पमायपरिवक्रिया ॥ साहारणेषुऽणंता ।
यसंखया सेसकाएसु ॥ ३४ ॥ व्य'ह्या—आसतामद्वयपाठिनः, चतुर्दशसुप्तीतिऽपि प्रमादेन
क्रियाशैथिल्येन परिपतिता ज्ञानादिगुणेष्व्यो त्रष्टास्तिर्यग्नारकादिचतुर्दशपरंपराः स्पृशंतः कदा-
चिन्निगोदवासमप्यनुजवंति. ते च कालस्थानंत्यात् पिकिताः संतो यदा विवक्षितक्षणे चिं-
र्यंते, तदा साधारणेषु सूक्ष्मेषु वादे'गु च निगोदेषु सदा सर्वकालं अनंताः प्राप्यंते, तत्र
जीवराशेरनंतत्वात्. शेषेषु स्थानेषु पृथ्वयप्तेजोवायुप्रत्येकवनस्पतिद्वित्रिचतुःपंचद्वित्रितय-
ग्देवनारकरूपेषु असंख्येषु प्राप्यंते, उक्तराशीनामसंख्यजीवात्मकत्वात्. मनुष्येषु पुनः
कदाचित्संख्येयाः कदाचिदसंख्येयाश्चैत्यनुक्तमपि दृष्टव्यं, मनुष्याणां द्विस्रज्जावत्त्वात्. य-
दाह प्रज्ञापनाकारः—नेरईयाणं जंते केवईया आहारगसमुग्धाया अइया? गोयमा!

असंखिजा, केवईया पुरस्कना? गोयमा! असंखिजा, एवं जाव वेसाणियागं. नवरं वण-
 रसइकाइयाणं मणूस्साणं च इमं नाणत्तं. वणस्सइकाइयाणं जंते केवईया आहारगसमुग्धा-
 या अइया? गोयमा! अणंता. मणूस्साणं नंते केवइया? गोयमा! सिय संखिजा सिय असंखि-
 जा, एवं पुरस्कनावित्ति ॥३५॥ अथ यं: क्रियाहीनोऽपि परप्रतिबोधभात्रेण मायति; तंप्रत्याह-

॥ मूलम् ॥ --नीसारेसि जवाले । जधिप कह् अध्पणा न नीसगसि ॥ जं तरइ अ-
 ध्पणावि हु । नारंतो तारउ लोयं ॥ ३६ ॥ व्याख्या--स्पष्टा, पुनरेतदेव दृष्टांततरेणाह-

॥ मूलम् ॥ --बुज्जसि बोद्धेसि परं । तेणं किं जइ सयं न उज्जमसि ॥ नाणेषुवएसेण
 य । अयुंजमाणस्स न हि तुट्ठि ॥ ३७ ॥ व्याख्या--बुध्यमे-स्वयं तत्त्वं, बोधयसि च परमु-
 पदेशद्वारेण, तेन बोधेन बोधनेन च तव किं? न किंचित्कार्यं सिध्यतीत्यर्थः. यदि हे
 मृग्ये! स्वयं नोद्यच्छसि क्रियायां. यतः स्वयं मोदकादिकमयुंजानस्य स्वाहु पुष्टिकृञ्चैतदिति
 ज्ञानेन त्वं बुंश्चेदं, ते त्वस्ये जधिप्यतीत्याद्युपदेशेन च न हि मनागपि तुष्टिर्जायते. प्रति-

नः श्रीभदयज्ञोगाहो । न ज्ञानात्-मुखिनो भवेत् ॥ ? ॥ अत्र ज्ञाननया ज्ञानस्यैव प्राधान्यं
 वृत्ते, क्रियानयस्तु क्रियाया एव । ततो मिथ्यादृशावेतौ एकांशारलं चित्वात्, जिनमतं पुनर्द्वै-
 अपि समुदिते ज्ञानहेतू वदति, न तु चिन्त्रे, सम्यगेवैतत् सर्वनयात्मकत्वात्, एवं शेषे-
 ऽपि काबल्यमात्रादिपदाद्यैव न्योन्यं निरपेक्षेषु स्वस्वप्राधान्यं वदस्तु-मिथ्यादृष्टिना, तत्स-
 मुद्रायिप्रतिपत्तौ च सम्यग्दृष्टिता ज्ञाननीया, उक्तं च—काशो सहात्र नियदे-पुत्रकयं पुरि-
 सकारणेगता ॥ मिथस्तं तं चैव उ । समासउ-होइ सम्मतं ॥ ? ॥ इत्यल बहु-वक्तव्यं

तनु नोच्यतेऽनधिक्कृतत्वात्, ॥३६॥ व्याख्यातं-क्रियाद्वारं, अथ क्रमायातान् मंथमभेदानाह-

॥ मूलम् ॥—पंचमहद्वयधरणं-। चतुर्ध्वजधरणं-। चतुर्ध्वजधरणं-। धरणं, चतुर्ध्वजधरणं, पं-
 ज्ञेया सत्तरसं ज्ञेयंति ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पंचानां महाव्रतानां-धरणं, चतुर्ध्वजधरणं, पं-
 चानामिन्द्रियाणां च निरोधो-निग्रहः-गुह्यत्रिकं मनोगुह्यादिकं, एते सर्वसंख्यया सप्तदश,
 सं सामस्थेन यमनं सावययोगेज्य उपरमणं संयमस्तस्य-भेदा ज्ञेयंते, ॥ ३७ ॥ तत्र प्रथमं

मद्वात्रतान्याह-

सा नपधुमल. उक्त च-जो जीवेति न याणइ । अर्जावेति न याणइ ॥ जीवाजीवे अ
याणंतो । कदं सो नाइ संयमं ॥ १ ॥ उमंतं प्रथमं महाव्रतं, अथ द्वितीयमुच्यते, हासे-
त्यादि. हास्यात् हसनात्, अनेन प्रेमद्वेषकलहाभ्याख्यानादिपरिग्रहः, जयाज्जीतिः, क्रोधाद-
प्रीतेः, लोभादचिष्यं गात्, आद्यंतग्रहणान्मानमायापरिग्रहः, अलीकं मृषावाद्ं प्राणतिऽपि
न भाषते. तदलीकं चतुर्धा-सद्भावनिषेधः १, असद्भावोद्भावनं २, अर्थतराजिधानं ३, ग-
र्हावचनं ४ चेति. तत्रायं यथा नास्त्यास्मेत्यादि. द्वितीयं यथा श्यामाकतंतुलमात्र आत्मा
ललाटस्थो वेत्यादि. तृतीयं तु गामश्च बुवाणस्य, चतुर्थं तु काणं काणमेव वदतः ॥ ३ए ॥
इत्युक्तं द्वितीयं महाव्रतं, अथ तृतीयचतुर्थे आह—

॥ मूलम् ॥—वज्जेइ जीवकेवली-सामिगुरुहिं अदिन्नमाउत्तो ॥ न य सेवेइ सिवठा ।
अठारसहावि अयंजं ॥ ४० ॥ व्याख्या—आयुक्त उपयुक्तः सन् साधुजीवादिन्निरदत्तं वस्तु
वर्जयतीति तृतीयं महाव्रतं, तत्र जीवादत्तं सचित्तमुच्यते, तापाय शंकिना जीवेन स्वाश्रि-
तदेहस्यानर्पणात्तद्ग्रहतो जीवादत्तं, यद्वा इत्थेन प्रवाज्यमानः शिग्योऽपि जीवादत्तमित्युच्यते.

सो परिग्रहो बुक्तो । नाइपुत्रेण तादृशा ॥ मुच्चा परिग्रहो बुक्तो । इह बुक्तं महेशिष्या ॥२॥
 पुनर्विधेतरमाह—अथ द्रव्यादिपु-चतुःपु-यन्मुत्वं न करोति । तत्र द्रव्यत उपध्यादौ श्राव-
 कादौ वा; केत्रतो नगरादौ निर्वातवसत्यादौ वा, कालतः शरदादौ दिवसादौ वा, जावतो व-
 पुरुपचयादौ क्रोधादौ वा, अत्रार्थतयोर्महाव्रतयोस्त्रिविधुत्रिविधजंगकग्रहणात् शेषेष्वपि स एव
 प्रतिपत्तव्यः ॥४१॥ एवं सर्वमपि परिग्रहं त्याज्यमुक्त्वाथर्वविपयस्य तस्य विशेषत्याज्यतामाह—

॥ मूलम् ॥—पक्सिद्धो साहूणं । सन्नोवि परिग्रहो परमगुरुणा ॥ सबाणत्थनिमित्तं ।
 त्रिसंसत् अत्यविसत्तं सो ॥ ४२ ॥ व्याख्या—प्रतिपिद्धस्तावत्साधूनामुपसर्गतः सर्वोऽप्यधि-
 कोपकरणधरणात्मकः परिग्रहः परमगुरुणार्हता । यदाह—जं वट्टइ उवयारे । उवयरणं तंसि
 उवगरणं ॥ सेसं अहिगरणं पुण । अजत्तं अजयं परिहरंती ॥ १ ॥ अपवादस्तु क्वचित्
 कचिदनुज्ञातोऽपि, यथा पंचकदपभाष्यं—एगो तित्थयराणं । निरुत्थमसायाण होइ उवहीत्तं
 ॥ तेष परं निरुत्थिणो । जावत्तीवाइ तित्थयरा ॥ २ ॥ गणणाइपमाणेणं । उवहिपमाणं
 दुइइःमुणेषुयं ॥ गणणाइःजिणणं तु । इत्थो दोतिसिःवाकप्पा ॥ ३ ॥ दोःगत्तलीसंभायो ।

सोत्थतवावि होइ आयामो ॥ रंदो दिवहृहरथं । एयपमाणप्पमाणेण ॥ ३ ॥ दो खोमियात्त
 इक्को । थेराणं तिननि होंति गणणाए ॥ आयायामपमाणा । दुहृत्थमरुं च विस्थिन्ना ॥ ४ ॥
 एसो उअवे कप्पो । पकप्पउ गिलाणए गुरुणं च ॥ चउ सत्त वावि. पाउणे । माणइरिचं च
 धारिज्जा ॥ ५ ॥ परं स परिअहोऽर्थविप्रयः, अर्थमाश्रित्य विशेषतोऽपवादतोऽपि निषिद्ध ए-
 व, सर्वानर्थनिमित्तत्वात्. अयं भावः—यद्विद्यां प्रवत्वर्थः, कापि कापि. सत्देवोपयोगेनार्थका-
 र्थं प्रवति, साधूनां तु केवलोद्वाहहेतुत्वादन्तर्था एव. यदाह—दोससयमूलजालं । पुव्वरिसि-
 विवज्जियं जइवंतं ॥ अरंथं वहसि अणरंथं । कीस निररंथं तवं चरसि ॥ १ ॥ ४२ ॥ अथ
 महाव्रतोपयोगित्वात् पष्टं रात्रिनोजनविरमणव्रतमपि साधुच्चिरवश्यं धार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—तेसिं परिपालणट्ठा । चउहा चइयवमेव निसिजत्तं ॥ न हु उप्पा. अप्पावि
 हु । वसहीए सच्चिही सुणिणा ॥ ४३ ॥ व्याख्या—इह रात्रौ पर्यटनेनैवार्थाशुद्धेरायव्रतस्य
 जंगः. रात्रिवलेनागस्यगमनमपि कृत्वाहं गोचरचर्यां गतोऽब्रूवमिति कूटोक्त्या गुरुं प्रत्युत्तर-
 यतो द्वितीयस्य. तमित्त्वबलात्परुखं एहतः श्रियं वा कामयमानस्य तृतीयव्रतुर्थयोरपि. त-

ज्ञेयो तु पंचमं भग्नमेव. यद्वा रात्रिचुक्तेऽधिकीभूतं ऋक्ताद्यं पुनः प्रातर्जोदये, इति बुद्ध्या
 स्थापयतः पंचमन्नतचंगो वाच्यः, यत एवं ततस्तेषां महाव्रतानां पालनार्थं मुनिना चतुर्धा
 निशिचुक्तं रात्रिजोजनं त्यक्तव्यमेव. यद्वाप्यं—जम्हा मूलगुणा चिय । न हुंति तविरहिय-
 स्स पन्निपुष्ठा ॥ तो मूलगुणगहणे । तगहणं निच्छओ नेयं ॥ १ ॥ चातुर्विध्यं चास्यैवं—
 दिवा गृहीतं दिवा चुक्तं १, दिवा गृहीतं रात्रौ चुक्तं २, रात्रौ गृहीतं दिवा चुक्तं ३, रात्रौ
 गृहीतं रात्रौ चुक्तं ४ इति. अत्र दिवाऽशनाद्यं गृहीत्वा रात्रौ तद्वसतावस्थाप्य पुनर्द्वितीय-
 दिने चुंजानस्य प्रथमो ज्ञेदः, शेषास्त्रयः सुबोधः. तथा न चाद्वयोऽपि लक्षणमात्रोऽपि स-
 न्निधिवसतौ स्थाप्यः. विंगव्यत्ययः प्राकृतत्वात्. इह चतुर्विधाहारमध्ये यत्किमपि निशि व-
 सतौ निवसति, स समयजापया सन्निधिरुच्यते, सोऽपि रात्रिजोजनप्रायत्वाद्दुत्सर्गतस्त्याज्य
 एव. यद्वागमः—“सनिहिं च न कुञ्जिजा । अणुमायंपि संजए ॥” इदं च रात्रिजोजन-
 विरमणं महाव्रतानामत्यंतोपकारित्वात् साधूनां मूलगुणः. श्रावकाणां चाहारविरतिमात्र-
 त्वाद्दुत्तरगुणस्तपोवत्. यद्वाप्यं—निसिजत्तविरमणंपि हु । नए मूलगुणो कहं न गहियं तं ॥

वंशधारिणो विंश तयं । मूलगुणो तेसयस्सियरो ॥ १ ॥ ४३ ॥
 ॥ मूलम् ॥—जं अप्यासभाणे । जं वा अप्यासभाणे असणं ॥ तंपि हु राईनोय-
 ण-सरिसं रिसिणो उवइसंति ॥ ४४ ॥ व्याख्या—यदप्रकाशे स्थानेऽपवरकादौ; यद्वाऽप्र-
 काशे संकटमुखे चाजनेऽशनमन्यवहरणं तदपि रात्रिजोजनसदृशं रूपय उपदिशंति, सूक्ष्म-
 जीवानिरीक्षणान्निर्दयपरिणामत्वाच्च ॥ ४४ ॥ तस्माल्किं कार्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—सपरसमए निसिद्धं । असक्कपरिहारसुहुमजीववहं ॥ पच्चक्कनाणिणंपि
 हु । वज्जं वज्जेह निसिसुत्तं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्वपरसमये निसिद्धं, स्वसमयनिषेधः प्रती-
 तोऽन्नद्वयांतः पठितत्वात्. परसमये त्वेवं-ब्रह्मादितेजःसंचूतं । भानुं वेदविदो विदुः ॥ सृष्टं
 करैस्ततस्तस्य । शुभ्रं कर्म समाचरेत् ॥ १ ॥ तथा—नैवाहुतिर्न च ह्यानं । न श्राद्धं देवता-
 र्चनं ॥ दानं वा विहितं रात्रौ । जोजनं तु विशेषतः ॥ २ ॥ अन्यच्च—मध्याहे कृपिचिञ्चुक्तं
 । पूर्वाह्णं त्रिदशैस्तथा ॥ अपराह्णे तु पितृभिः । सायं जुञ्जति दानवाः ॥ ३ ॥ संध्यायां यद्वा-
 रक्षोचि-ञ्चुक्तमेवं यथाक्रमं ॥ सर्ववैलामतिक्रम्य । रात्रौ चुक्तमजोजनं ॥ ४ ॥ युग्मं ॥ तथाऽ-

शम्यपरिहारः परिहर्तुमशम्यः सूक्ष्मजीवानां कुंशुपनकादीनां वधो यत्र तत्तथा. अत एव प्रत्यक्षज्ञानिनां अत्रध्यादिज्ञानवतामपि वर्ज्यं, ते हि ज्ञानवदाद्यथपि पश्यन्ति सूक्ष्मजीवान्, तथापि परिहर्तुं न शक्नुवंतीति निशि न श्रुजते, यदागमः—जइवि हु फासुयदवं । कुंशुप-
 णगा य तहवि दुप्पेसा ॥ पच्चस्कनाणियोवि हु । राइजत्तं परिहरंति ॥ १ ॥ तत एवंविधं
 निशि श्रुत्तं हे साधवो यूयं वर्जयत ? वर्मचक्षुपां शुष्माकं तत्सर्वथा न युक्तमित्यर्थः. इत्यु-
 क्तं पंचमहात्रप्रतिपादनं. ॥ ४५ ॥ अथ चतुर्णां कपायाणां निरोधमाह—

॥ मूलम् ॥—भवपुरदुवारभूए । मोहमहाचरटपयरुसामंते ॥ रुंधिज्जा पावपायव-विरुवे
 चत्तारिवि कसाए ॥ ४६ ॥ व्याख्या—कण्यंते कदर्थ्यते प्राणिनोऽनेनेति कपं कर्म, तस्यायो
 लाजो येच्यस्ते कपायाः, यद्वा कण्यंते प्राणिनोऽनेति कपः संसारस्तं अर्थेते गणंत्थेचिरिति
 कपायाः क्रोधादयश्चत्वारस्तान् रुंध्यान्मुनिरुदितानामनुदीरणेनोदयप्राप्तानां वा विकल्पीकर-
 णेन. शेषं सुगमं, नवरं पादपत्न्य विटपान् शाखाप्रायान् ॥ ४६ ॥ अथ कपायाणां संप्र-
 दाच् प्रेदानाह—

॥ मूलम् ॥—काहाइ त चउरा । जया चत्तारि तैति पत्तेयं ॥ अण अण्चक्काणा ।
 पच्चक्काणा य संजलणा ॥ ४७ ॥ व्याख्या—ते कपायाः क्रोधादयश्चत्वारो ज्वंति, क्रोधो,
 मानो, माया, लोभश्चेति. तेषां च चतुर्णामपि प्रत्येकं प्रत्येकं चत्वारो ज्ञेदास्तद्यथा—“अ
 णत्ति” सूचामात्रत्वासूत्रस्य, अनंतं ज्ञं ज्ञमणीयत्वेनानुब्रंतीत्यनेनानुबंधिनः क्रोधादयः,
 ज्ञेपामुदये जीवः सम्यक्त्वं न लनते, लब्धं वा सम्यक्त्वं वमति. “अण्चक्काणत्ति” नञः
 सर्वनिषेधत्वात्तास्ति सर्वथापि विरतिरूपं प्रत्याख्यानं ज्ञेपु तेऽप्रत्याख्यानाः, यदुदये प्राप्त-
 सम्यक्त्वानामपि न जायते देशविरतिपरिणामः, जातो वा निर्नाम नश्यति. “पच्चक्काणत्ति”
 प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वंतीति प्रत्याख्यानानावरणाः, यदुदये न सर्वविरतिं प्राप्नोति,
 प्राप्तापि वा सा विलीयते. संज्वलयंति औदयिकजायमानयंति चारित्रिणमपि ज्ञे ते संज्वल-
 नाः, यदुदये न ज्वति यथाख्यातचारित्रं, शेषचारित्रज्ञेदास्तु ज्वंत्येव. बहुवचनं क्रोधादि-
 पुः चतुर्णेषां संबन्धार्थं. तद्यथा—अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानानावरणः, संज्वल-
 नः क्रोधः. अनंतानुबंधी, अप्रत्याख्यानः, प्रत्याख्यानानावरणः, संज्वलनश्च मानः. एवं माया

च लोचयोरपि योजना कार्या. ॥ ४७ ॥ अथ स्थितिमतिभ्यां गुणघ्रातकत्वेन त्रैपामनंतानुबंध्या-
दीनां विशेषलक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—जम्म वासं चउमासु-मद्धमासं कुमा विई एसिं ॥ नारयतिरियनरासर
-गईसु-एसु मया जंति ॥ ४७ ॥ सम्मत्तं गिहिधम्मं । जइधम्मं अणुकमा-अहइत्तवायं ॥ वी-
सासघायगा इत्त । वीसस्थाणं इणंति इमे ॥ ४८ ॥ व्याख्या—हे अप्युत्तानाथे, नवरं ' एसु
मयत्ति " एत्तन्तानुबंध्यादिकपायाध्यवसानेषु मृताः आह परः—ननु अनंतानुबंध्युदये
नरकगतिः, संजयन्नोदये तु देवगतिरिति गतिनियमोऽत्रानिहितस्ततः कथं, काथिकसम्य-
'दृष्टित्वादन्तानुबंधिषु क्षीणेष्वपि श्रेणिकादीनां नरकगमनं ? मिथ्यादृष्टित्वात्-सत्यप्यनंतानु-
बंध्युदयेऽज्ञव्यानां च देवगतिगमनमागमे, प्रत्यपादीत्यत्रोच्यते.—सत्यं, किंइत्त एव वचनव-
त्वादिपामनंतानुबंध्यादिज्ञेदानां प्रत्येकं अनंतानुबंध्यादिज्ञेदतुल्यत्वमागमे साक्षादनुक्तमपि
युक्तियुक्तत्वात् प्रतिपत्तव्यं, तथश्चा—अनंतानुबंधी कोऽनंतानुबंधितुल्यः, अप्रत्याख्यान-
तुल्यः प्रत्याख्यानापरणतुल्यः, मंडलनतुल्यश्च. एवमप्रत्याख्यानक्रीडोऽनंतानुबंधितुल्यः

अंप्रत्याख्यानतुद्वयः, प्रत्याख्यानवरणतुद्वयः, संज्वलनतुद्वयश्च, एवं प्रत्याख्यानवरणसंज्व-
 लनावपि क्रोशौ प्रत्येकमनंतानुबंध्यादिभेदवतुष्टयतुद्वयौ वाच्यौ, एवं मानमायालोभेभ्यश्च-
 तुर्णमिष्यनंतानुबंध्यादिभेदानां प्रत्येकं चातुर्विध्यं ज्ञातृनीयं, ततश्च श्रेणिकादीनामप्रत्याख्याना
 अपि कपाया अत्यंतदुस्सहृतयाऽनंतानुबंधिकद्वयाः संज्ञाव्यंते, अत्रव्यानां चानंतानुबंधि-
 नोऽपि ज्ञानध्यानादिभिः प्रतनुकृताः संज्वलनतुद्वयाः, तेन तेषां नररुगतिदेवगती न व्य-
 त्तिचरतः, हेत्वंतरं वा सुधीर्निर्विशृंभुं, तत्रस्य केवलिगम्यत्वात् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अथ कपा-
 याणां सामर्थ्यसीमानमाह-

॥ मूलम् ॥—इकारस्स गुणवाण-गस्स सीसंपि जं समाहडो ॥ पाणिज्ज कसाएहिं ।
 जणाहिं को तेसिं वीसं नो ॥ ५० ॥ व्याख्या—एकादशं गुणस्थानकमुपशांतमोहमित्युच्यते,
 एतच्च यथा श्रेणिक्रमेण जवति तथा प्ररूप्यते, इहोपशमश्रेणिप्रारंभकोऽप्रमत्तसंयतो जत्र-
 तीति केचित्, अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतर इत्यन्ये, श्रेणिसमाप्तौ च निवृत्तोऽ-
 प्रमत्तगुणस्थाने प्रमत्तगुणस्थाने वात्रलिष्टति, कालगतस्तु देवेभ्यविरतो वा भवति, उक्तं च-

उरसामगसेदीष । पृष्ठथो अपमत्तविरथो य ॥ पञ्चसाणे सो वा । होइ पमत्तो अवि-
 रथो अ ॥ १ ॥ अक्षे जणंति अविरो-देसपमत्तापमत्तविरयाणं ॥ अन्नपरो पन्निज्जइ । दंस-
 णंसमणंसि उ नियदी ॥ २ ॥ कर्मयथाभिवायेण तु प्रतिपत्तिोऽसौ मिथ्याहृष्टिगुणस्थानमपि
 यावज्जति. तत्रेत्यमेतामारजतेऽसौ प्रतिपत्ता प्रशस्तेऽव्यवसायस्थानेषु वर्तमानः प्रथमं यु-
 गपदंतमुहूर्तवानंतानुबंधिनः क्रोधमानमायालोचानुपशमयति. ततो मिथ्यात्वमिश्रसम्पत्त्व-
 रूपं दर्शनत्रिकं दुगपदंतमुहूर्तैनोपशमयति. ततो यदा पुरुषः श्रेणिसमारब्धा स्यात्तदानुदी-
 र्णमपि नपुंसकवेदमंतमुहूर्तैनोपशमयति. ततः स्त्रीवेदमंतमुहूर्तैन, ततो हास्यरत्नरतिशोकज-
 यजुगुप्सालक्षणं पदकं युगपदंतमुहूर्तैन, ततः पुरुषवेदमंतमुहूर्तैनोपशमयति.

अथ स्त्री प्रारंभिका, ततः पूर्वं नपुंसकवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हास्यादिपदकं, ततः
 स्त्रीवेदं. अथ नपुंसकः प्रारब्धा, ततोऽसावनुदीर्णमपि पूर्वं स्त्रीवेदं, ततः पुरुषवेदं, ततो हा-
 स्यादिपदकं, ततो नपुंसकवेदं. अयं जावः—यो वेद उदये वर्तते, तस्माद्येयस्य वेदद्वयस्य
 मध्ये यो जघन्यो वेदस्तं प्रथममुपशमयति, ततो द्वितीयं, ततो द्वाम्यपदकं, ततो य उदये

वर्तते तं वेदमुपशमयतीति क्रमः. अतः परमप्रत्यारयानप्रत्याख्यानाचरणं क्रोधा युगपद्दत्तमुद्भूतेनोपशमयति. ततः संज्वलनं क्रोधमेकाकिनमेवातमुद्भूतेनोपशमयति. ततोऽभया रीत्याऽप्रत्यारयानप्रत्याख्यानाचरणौ मानौ युगपत्, ततः संज्वलनं मानं, ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानाचरणे माथे, ततः संज्वलनं मायां. ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानाचरणौ लोचौ, ततः संज्वलनं लोचं. अमुं चोपशमयत्त्रिधा कृत्वा द्वौ भागौ युगपदुपशमयति. तृतीयं तु भागं संस्थेयानि खंडानि करोति. तान्यपि पृथक्खलत्रेदेनोपशमयंश्चरमखंरुमसंस्थेयानि खंरुानि करोति. तान्यपि समये समये एकैकमुपशमयन्नंतमुद्भूतेन सर्वाण्युपशमयति. इह च दर्शनसप्तके उपशांतिःपूर्वकरणोऽनिवृत्तिवादो वाचिधीयते, न पुनस्तत्र किंचिदुपशमयति. तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिवादो यावत् संस्थेयखंरुानां चरमाखंरुनिवृत्तानि त्वसंस्थेयग्रंथान्युपशमयन् सूक्ष्मसंपरायः, ततः परमंतमुद्भूतेमुपशांतमोहो चवति. सर्वापि चैयं श्रेणिरारोहतामंतमुद्भूतेन समाप्यते.

— अस्याः स्थापना —

अत्र गूणस्थाने अन्तानुबंधितुप्रयादयो द्वेयाः. चेपासुपश
 मस्य प्रारंभो निष्ठा च समकालं तत्तन्वृत्त्यानि निर्यक् समतया स्था-
 ध्यंते. अत्र यदि वद्धायुरिमां श्रेणिमारजते, तदा श्रेणेः समासात्र-
 समाप्तौ वा कालं कृत्वा नियमादनुत्तरसुरेष्वेवोत्पद्यते. उक्तं च-
 वद्भाजपनिवदो । सेद्विगलत्रा पसंतमोहो वा ॥ कुण्ड कोइ का-
 लं । सो वच्चइणुत्तरसुरे य ॥ १ ॥ अवरुत्तयुः पुनः श्रेणिं मंपूर्णकृ-
 त्यांतमुहूर्तमुपशांतमोहो भूत्वा कुतश्चिन्निमित्ताद्बुदितकपायः प्रति-
 पत्तन्नियमाद्यथारूढस्तथा श्रेणेः पश्चान्मुग्वं निवर्तते. उक्तं च—अ-
 निवद्भाज होउ । पसंतमोहो मुहुत्तमितं तु ॥ उइयकसालं निय-
 मा । निवत्तए सेद्विपनिजोमं ॥ १ ॥ अथ गार्थार्थ उच्यते—इत्यु-
 क्तरूपस्य एकादशस्य गुणस्थानस्य शीर्षमप्रविजागमपि समा-
 दो यदि कर्षायेः पाल्यते. पुनर्मिथ्यात्ममपि नीयते साधः. नतो

ज्ञेयं कस्तेषां सर्वानर्थमूलानां कपायाणां विश्रक्तो विश्वासः? सप्तथा नैषां । वश्वसितव्यमि-
 त्यर्थः । उक्तंच-जइ उवसंतकसाठ । लहइ-अणंतं पुणोवि पक्खिवागं । न हु ने वीससिअवं ।
 थोवेवि कसायसेहंसि ॥ १ ॥ ५० ॥ एतत्कपायाणां दौरात्म्यमजानानास्ताननिग्रह्य ये धर्माथी
 क्लिश्यन्ति ते जना एवेत्याह—

॥ मूलम् ॥—कट्टकिरियाहिं देहं । दमंति किं ते जना निरपराहं ॥ मूलं सत्रडुहा-
 णं । जेहिं कसाया न निगहिया ॥ ५१ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न त्रं कष्टक्रियाजिस्तपोवन-
 वासकायोत्सर्गादिजिर्निरपराधमिति देहस्याचेतनत्वात् ॥ ५१ ॥ अत एव—

॥ मूलम् ॥—तत्तमिणं सारमिणं । दुवावसंगीइ एस ज्ञावत्थो ॥ जं भवजवणसहाया ।
 इमेकसाया चइज्जंति ॥ ५२ ॥ व्याख्या—मोक्षमार्गप्रकाशिकायाः द्वादश्यांग्या इदं तत्त्वं रहस्यं,
 इदं सारं दक्ष इव नवनीतं. एषु च ज्ञानार्थस्तात्पर्यार्थः. यद्भवजवणसहाया इमे प्रागुक्तस्व-
 रूपाः कपायास्त्यज्यन्ते. एभिस्त्वर्कैर्भवजवणमपि लक्षमेव, निःसहायत्वात्. ॥ ५२ ॥ एवं
 सामान्यतः कपायनिग्रहमुपदिश्याथ पृथक् पृथक् तन्निग्रहाय विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—एषु दुहनदृरंगे । नितिमहावह्निमखणमाथगे ॥ सुविवेयदिसामोहे । र-
 जिजाइ कहसु कह कोहे ॥ ५३ ॥ व्याख्या—एषु कपाथेषु वैरव्यसनविग्रहादिदुःखान्त्रेव
 नानारूपत्वान्नाख्यानि, तेषामग्निनयनाय रंगे रंगभूमौ, मैत्री सौहार्दं सैव चिरप्ररूढत्वान्म-
 हावह्नी, तस्या मर्दनाय मत्तमात्तंगे समदहस्तिनि, सुविवेकस्य प्रतिपदं स्वलनाय दिग्मोहे
 कथय कथमेवंविधे क्रोधे रज्यते, नैव रज्यत इत्यर्थः ॥ ५३ ॥ अथ श्लिष्टविशेषणार्थं क्रो-
 धस्य बहोरपि वैपम्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कटाइं पवटंतो । पज्जलइ जलंसि न हु जलइ नेहे ॥ दिष्पंतो देइ त-
 मं । कोहहुयासो इह अपुत्रो ॥ ५४ ॥ व्याख्या—इह अपूर्वं इतराग्निज्यो विलक्षणः क्रोध
 एव हुताशः क्रोधहुताशो वर्तते, तद्यथा -- क्रोधः कष्टानि स्वशिरउरःकुट्टनादीनि वर्धयन्
 जडे मंदबुद्धौ जने प्रकर्षेण उच्यति, न पुनर्ज्वलति स्नेहेऽज्योन्प्रीतिबंधात्मके, दीप्यमा-
 नो ज्वलन् सन् तमः पापं ददाति. अन्यो हि हुताशः काष्ठानि जस्मीकुर्वन् जलेंनसि
 न उच्यति. उच्यति च स्नेहे तेषाढौ दीप्यमानः सन तमोऽधकारं नाशयतीति क्रोधहुता-

शस्य युक्तमपूर्वत्वं ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः साधुचिन्तकृतव्यं तदाह—

॥ मूलम् ॥—मा रुसह रोसिद्धे । मा वसह परंमि अहिसवंतंमि ॥ मा पहरह पहरंते ।
उवससत्तारं खु सामणं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अथ मानस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—नासियगुरुवएसं । विजा अहलत्तकारणमसेसं ॥ कुग्गहगयअलाणं ।
को सेवइ सुवर्त्त माणं ॥ ५६ ॥ व्याख्या—नाशिता दूरीकृता गुरुपदेशा येन तं तथा, न
हि मानेन गजनिमीलिकां दधतां गुरवो हितोपदेशं ददतीति ज्ञावः. तथा अशेषं पूर्णं वि-
द्यानां प्रज्ञप्त्यादीनां शास्त्राणां वा अफलत्वस्य कारणं. न हि मानवतां विद्याः फलंतीति
भावः. कुग्गहोऽसद्ग्रहः, स एव सबलत्वाद्गजस्तस्य स्थिरीकरणायालानं कः सुव्रतः सेवते
मानं? ॥ ५६ ॥ अथ मानस्य सांद्दष्टिकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—जेणं माणो पाणो । वसाविर्त्त निययहिथयठाणंमि ॥ जुत्तं नाणाइगुणा ।
सुपवित्ता तं न विष्पंति ॥ ५७ ॥ व्याख्या—येन केनचिन्मान एव पाणो देशीजापया चंका-
लः स्वकीयहृदयस्थाने वासितः, युक्तमुचितं ज्ञानादयो गुणास्तं मानचंडालसंसर्गमलिनं न

सृशंति. कथंभूता गुणाः? सुन्दु अतिशयेन पवित्राः, सुपवित्रैर्हि आस्तां चंचालस्तरुमंपर्क-
कारी अपि दूरतस्त्वन्यते इत्यर्थः ॥ ५७ ॥ अथ पारजविकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—पत्रकुलजाइवलसुय—तत्ररूवे सरियलाजगणेषु ॥ जो जेण इह मच्च-
इ । मुच्चइ सो परंभवे तेणं ॥ ५८ ॥ व्याख्या—प्रतराणि उर्तमानक्रात्रापेक्षया प्रधानानि कु-
वादीनि, तत्र कुलं पेतृकं उद्यादिकं वा, जातिर्मातृकी विप्रादिका वा, बलं शारीरिकं स्या-
म, श्रुतं प्रज्ञोन्मेषजन्मशास्त्राधिगमः, तपो विकृष्टतपश्चरणं; रूपं सुसंस्थानत्वं, ऐश्वर्यं यद्वा-
दिप्रचुल्यं, वाचो धनाद्यासिः. एतेष्वष्टसु मदस्यानेषु यः कश्चिद्येन मदद्हेतुना माद्यति, अ-
दो यद्दं कुलीनोऽहं बलवान्, इत्याद्युक्तं धत्ते, स परत्रवे तेनैव जात्यादिना गुणेन मुच्यते,
इीनो जगतीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ अथ मायायाः परिहारमाह—

॥ मूलम् ॥—दुन्दुक्तिमिराई । विविद्धुरागारत्रद्विवणराई ॥ नीसेसदोसमाया ।
वांजाज्जइ दूरजं माया ॥ ५९ ॥ व्याख्या—दुर्बुद्धयः परबंधनन्यासापहारादिचिन्तामिकास्ता

विश्वासघातकूटखेलनकूटतुलामानकरणाया; त एव जन्मप्रियत्वाच्छ्रयस्तासामवस्थानाय
 वनराजिरिव वनराजिः, निःशेषाणां दोषाणां पैशुन्यादीनां पोषणाय मातेव माता माया
 दूरतो वर्ज्यते ॥ ५९ ॥ यतः—

॥ मूलम् ॥—कुम्भलगई क्रूरमई । होइ सया चरणवज्जिउ मखिणो ॥ मायाइ नरो जु-
 यंगुब । दिह्मभित्तोवि नयजणउ ॥ ६० ॥ व्याख्या—मायया हेतुञ्चूतया नरः पुरुषो जुजगः
 सर्प इव दृष्टमात्रोऽपि नयजनको जवति, तत एव न कोऽपि तस्य विश्वसितीत्यर्थः. कथञ्चू-
 तः सः? कुटिला शाब्दबहुला गतिश्चर्या यस्य सः कुटिलगतिः. क्रूरा दुष्टाध्यवसायवती म-
 तिर्यस्य स क्रूरमतिः. तथा सतामाचरणानि न्यायव्यवहारसत्यनापणादीनि, तैर्वर्जितः, तथा
 मखिनः पापबहुलत्वात्, जुजंगपदे कुटिला गोमूत्रिकाकारा गतिर्यस्य स, तथा क्रूरमति-
 रिति विशेषणं स्पष्टं. सदा शश्रच्चरणवर्जिता गूढपादत्वात्, मखिनः कालमूर्तित्वात्. ॥
 ॥ ६० ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—हाइ अविस्ससणिज्जो । उवहयकित्ती विरत्तसयणो य ॥ परवंचणं कुणं-

तो । मायिद्धो वंचितं विहिणा ॥ ६१ ॥ व्याख्या—मायावी पुरुषः परुषहृदयतया परवंचनां कुर्वन् स एव विधिना वंचितो भवति । विधिदेवं कर्म चेत्येकार्थाः । यतोऽसौ पूर्वं सर्वेषां त्रि-
 श्वासपात्रं भूत्वा मायया सर्वत्राऽविश्वसनीयो जायते, यशस्वी भूत्वा उपहृतकीर्तिर्जायते,
 स्वजनप्रियो भूत्वा विरक्तस्वजनश्च जायते । ततो यः परं वंचयितुं मायां प्रयुक्ते, वस्तुतः स
 एव स्वकर्मणा वंचयते, सर्वस्वार्थभ्रंशादिति तात्पर्यार्थः ॥ ६१ ॥ अथ लोत्रमाह—

॥ मूलम् ॥—गुणतिमिं तिमिं गिलसमं । सुचारुचारित्तचंदराहुवमं ॥ नयपायत्रनइलंढं ।
 विबुहो बहुमन्नइ न लोहं ॥ ६२ ॥ व्याख्या—गुणा एव सङ्जनहृदयांनोधिजातत्वात्तिमयो
 मत्स्यास्तेषां प्रसनाय तिमिं गिलसमं, यथा तिमिं गिलस्तिमीन् प्रसते, तथा लोत्रो गुणानि-
 ति जावः । यस्परेऽप्याहुः—भूमिस्थोऽपि रथस्यांश्च । पार्थः सर्वधनुर्धरान् ॥ एकोऽपि त्रारया-
 मास । लोत्रः सर्वगुणानिव ॥ १ ॥ तथा सुचारित्रमेव निर्मलत्वाच्चंद्रस्तदाष्टादनाय राहूप-
 मं । नयो न्यायव्यवहारः, स एव जनमनःकमनीयत्वात्पादपो वृक्षस्तस्य ध्वंसनाथ नयोधं
 सरित्प्रवाहं, एवंविधं लोत्रं विबुधो विद्वान्न बहु मन्यते ॥ ६२ ॥ अथास्य सामर्थ्यमाह—

॥ मूलम् ॥—कोहोऽणो कसाया । नवमगुणं जतिं लोत्रपारगाहया ॥ इकाव साय-
 उचि हु । वचइ दसमं गुणं लोहो ॥ ६३ ॥ व्याख्या—ऋषोधादयन्त्रयः कपायाः समर्था अपि
 लोत्रपरिष्ठीता लोत्रसहिता एव नवमं गुणस्थानकमनिवृत्तिवादर्ं यावद्यांति, न परतः, त-
 न्न तेषामुदयस्य सत्तायाश्च व्यवच्छेदात्. लोत्रः पुनरेकोऽपरकपायनिरपेक्षोऽपि तथा खंडितः
 किद्वीकृतोऽपि दशमं गुणस्थानकं सूक्ष्मसंपरायं व्रजति. ततः कथं नाम सामर्थ्यमस्य न
 प्रशस्यते? यथा चासौ खंडितस्तथोपशमश्रेणित्रणने जावितमेव. ॥ ६३ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—कोहो माणो माया । तिन्रिबि लोत्रं विणा अणाह्व ॥ ततो कसाय-
 सिन्ने । मन्ने अस्तेव सामितं ॥ ६४ ॥ व्याख्या—ऋषो माणो माया चेति त्रयोऽपि कपाया
 लोत्रं विना अनाया इव न कचिप्रवर्तमाना दृष्टाः, ततोऽहमेवं मन्ये, निजबलनिबिन्नविक-
 वितविश्वत्रये सुरासुरपतिभिरप्यप्रतिहृतप्रसरेऽस्मिन् कपायसैन्येऽस्यैव लोत्रस्य स्वामित्वं द-
 श्यते. हि स्वामिना विना कृता महायोधा अपि न परेभ्यः प्रहर्तुमुद्यच्छंतीति. ॥ ६४ ॥ एवं च-
 तुर्णामपि कपायाणां दौरात्म्यमुक्त्वाथ तन्निग्रहोपायमाह—

१ ॥ मूलम् ॥ --कीनिययत्तमेलिय--धम्मकणायं दवा इमे चउरो ॥ उवसममद्वअ-
 २ ॥ ज्ञाव-संनोसज्जेहिं जिप्पंति ॥ ६५ ॥ व्याख्या--यथा कीटिका शनैः शनैः स्वगात्रोचितप्र-
 ३ यत्नेन नीयारादिकणान् संचिनोति, दवानलस्तु उवलत्रेकपदे क्षणेन तान् दहति. तथा प्र-
 मादगुहसत्वाज्जीवैः कीटिकाप्रयत्नेन कथंचिन्मीलिता ये धर्मकण्ठेयां सपदि जम्मीकर-
 णाय दवानलप्राया इमे प्राग् निर्दिशाश्चत्वारः क्रोधादयः कपाया उपशममार्दवाज्जवसंतोवै-
 रेण जगदानंदकत्याज्जलैर्मघोदकैः क्रमाज्जीयंते. ॥ ६५ ॥ अथ कपायत्यागस्य मुख्यं मोक्षांग-
 त्वमाह--

॥ मूलम् ॥ --सवेसुवि तवेसु । कमायनिग्गहसमं तवो नत्थि ॥ (अत्रोपपत्तिमाह) जं-
 तेष नागदत्तो सिद्धो बहुसोपि बुजंतो ॥ ६६ ॥ व्याख्या--यद्यस्मात्कारणात्तेन कपायनिग्र-
 हेण नागदत्तो मुनिर्बहुशोऽपि बुजानः सिद्धः ॥ ६६ ॥ तत्कथा चंत्रं, अथ नागदत्तमुनिकथा-
 कापि गत्रे पुग साधुः । कपकोऽभून्मद्दामनाः ॥ सोऽटतिम्म प्रतिगृहं । मासकूपणपार-
 णे ॥ १ ॥ एका पदा तदासदि । मंफुकी तेन वृष्टिजा ॥ प्रमाटमाचरंतं च । स्मारितः ऋद्ध-

केन सः ॥ १ ॥ संकृकीर्मादिता लाक-दशयत्तत्र-मुनिः ॥ मिमेता अपि रे दुष्ट । उल दृष्ट
 मया हताः ॥ ३ ॥ सोऽपि कोप परिज्ञाय । मुनेमौनमशिश्रयत् ॥ प्रतिक्रमणकाले च । तं
 प्रमादमसम्भारत् ॥ ४ ॥ प्रतिक्रान्तेरनुकुरुः । कृतांत इम मूर्तिमान् ॥ दुष्टकं श्लेष्मपात्रेण ।
 हंतुं साधुरधावत् ॥ ५ ॥ अंतरा स्फालितः स्तंभे । साधुः सद्यो व्यपद्यत ॥ क्रोधः स्वाश्रय-
 नाशाय । क्षयव्याधिरिव ध्रुवं ॥ ६ ॥ उदपद्यत सोऽटव्यां । कुक्षे दृग्विपन्नोगिनां ॥ मूर्त्याति-
 मद्भिः मोध-मातंगस्यैव संगतः ॥ ७ ॥ कुले च तत्र ये सर्पा—स्ते विद्यंतेऽखिला अपि ॥
 प्राग्विराधितचारित्रा-ज्जातिस्मरणशालिनः ॥ ८ ॥ मासभृज्जांतुसंघात-घातोऽस्माकं दृशा दि-
 वा ॥ इति सर्वे निशि व्रांत्या । प्रांशुः प्रासुममेव वै ॥ ९ ॥ सोऽपि तत्र स्मरन् जातेः । स्वं
 निनिद मुहुमुहुः ॥ विदधे प्रासुकाहारै-र्इति च विचरन्निशि ॥ १० ॥ इतश्च निश्चन्नस्थामा ।
 श्रीवसंतपुरे पुरे ॥ पुत्रोऽरिदमनकोणी-चतुर्दंष्ट्रोऽहिना मृतः ॥ ११ ॥ कोपकंप्राधरः क्षापो ।
 जातिर्वैरं वहन्नथ ॥ जघान घातयामास । स्वयमन्यैश्च जोगिनः ॥ १२ ॥ निहत्याहेरवयवं ।
 तस्य य कोऽप्यदर्शयत् ॥ तस्मै ददौ स दीनारं । जर्मर्त्यामिव भूपतिः ॥ १३ ॥ तदा गा-

रुक्मकः कोऽपि । तदेवालोमयन् वनं ॥ बुवि जोजंगमी रेखा । श्रुयतीर्षीद्वयं पिप्रिये ॥ १४ ॥
 तत्र प्रतित्रिलिङ्गार-द्वितौपधवलेन सः ॥ सर्पान् संदेशकेनेवा-चकपं निजघान च ॥ १५ ॥
 सोऽप्यौषधवलान्मध्ये-विलं स्नातुमशम्भुवन् ॥ दध्यौ द्रुपकजीवाहि-रयं मा मदृदशा मृतः ॥
 ॥ १६ ॥ निरगंठततः पुत्रे-नैप सोऽपि च चिबिदे ॥ कृष्णेक्षुपष्टिवत्तस्य । निर्गतं निर्गतं
 वयुः ॥ १७ ॥ अमुंचन् शमसाम्राज्यं । वेदनाढ्याकुलोऽपि सः ॥ समलज्यत कुस्थान-वासो-
 ब्रह्मैरिवासुजिः ॥ १८ ॥ तथा सोऽप्रीणयद्भृपं । हतानादाय जोगिनः ॥ स्वयमेवाभवद्भोगी ।
 तद्भृत्तद्भृष्यैर्यथा ॥ १९ ॥ इतश्च भृपतिं नाग-देवंता काप्यवोचत ॥ मावधीः फणिनः सू-
 नु-र्जविता तव भृधन ॥ २० ॥ स एव द्रुपकारमाथ । भृनाथस्य सुतोऽजनि ॥ चक्रे च ना-
 गदत्तारया । पितृभ्यां तस्य सान्त्वया ॥ २१ ॥ तस्याभृषयसः शैल्य-मिव स्वाजाविकः शमः ॥
 कृपा प्रियसस्त्रीवास्य । जातु तत्याजनातिकं ॥ २२ ॥ सोऽन्यदा श्रमणान् वीक्ष्य । सस्मार
 प्राच्यजन्मनः ॥ कथंचिरिपितरो पृष्टो-ररीचक्रे च संयमं ॥ २३ ॥ आभवं प्राग्चवाभ्यासात् ।
 इषे दुयसी ॥ अन्तःप्रतिदिनं म वि-गुक्त त्रतधार्यपि ॥ २४ ॥ नीरागसंभ्रगंती । व-

नागमथृतोदयः ॥ तन्नागवत्तपःस्फातो मुनीन्द्रो म्नाथतस्स सः ॥ २५ ॥ चतुःश्लक्ष्मकमाला-
त- - जुजोऽभृन्महर्षयः ॥ गच्छे तत्रैव चत्वारः । पुण्यजेदा इवांगिनः ॥ २६ ॥ तपस्यतः स
तान् वीक्ष्य । दध्यौ बालपिरंजसा ॥ धन्या अमी तपःखरुगै-यं दुपंत्यांतरद्विपः ॥ २७ ॥ न
पयःपूतरो धान्य-कीटः कुर्वे कदाप्यहं ॥ एकाशनकमप्येषां । वैयावृत्यं करोमि तत् ॥ २८ ॥
सं शुद्धमन्यदा नित्य-वैयावृत्यपरायणं ॥ कृपकर्पीनतिक्रम्य । वचं दे शासनामरी ॥ २९ ॥ प्र-
त्यावृत्तां चंतुर्मास-कृपकस्तामवोचत ॥ वंचक्रमं लंघमाना । कासि रे कटपूतने ॥ ३० ॥ व-
हुसन्ये च पांथानां । श्रेयः प्रत्यूहसूचिकां ॥ त्वत्तस्तां वन्यचटकां । देवीं च व्योमगामपि ॥
॥ ३१ ॥ यदेनं वंदसे बालं । विहायाम्नांस्तपस्यतः ॥ ततस्त्वमपि बालासि । तुद्व्यैः प्रायेण
सांहृदं ॥ ३२ ॥ उवाच देवता साधो । किमेवं कलहायते ॥ किं द्रव्यकृपकैर्जाव-कृपकेषु
ममादरः ॥ ३३ ॥ यज्जीवितं तपस्याया । यच्च नीची महात्मनां ॥ वर्तते निष्कषायत्वं ।
तद्दस्मिन्नपि बालके ॥ ३४ ॥ सुखं घ्नति नृणामुद्रमाः कषाया । वपुः शोष्यते किं तपोत्रिर्वरा-
कं ॥ नृशैर्जेजगद् ग्रस्यते कृष्ण सर्पै-र्विनाश्येत हि गोमसो न्युनसत्त्वैः ॥ ३५ ॥ तपो द्वादशधा तबल ॥

त्रैयावृत्तं विशिष्यते ॥ तस्मिन्नेकाग्रहत्वेन । बालोऽप्येपोमहातपाः ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वा वरमहेवी ।
 सोऽपि ब्रह्मो बुभुक्षितः ॥ प्रातःकरंजसानीय । न्यमंत्रयत तंमुनिं ॥ ३७ ॥ आशूनः क्षोजयत्येव ।
 किमस्मानिति कोपनः ॥ स तत्पतद्ग्रहे श्लेष्म—स्त्वकं मुमुचे रुचिः ॥ ३८ ॥ एवमामंत्रिता-
 स्तेन । त्रयः शेषा महर्षयः ॥ चक्रुस्तथैव तेषां हि । न क्रोधः पंक्तिनेदकृत् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मो
 दध्यौ चनाऽद्राधि । यत्तेषां कफजाननं ॥ निष्ठीवंतस्तदस्थाने—ऽप्येते निथाः किमुत्तमाः ॥ ४० ॥
 ब्रुधाहं न तपस्यायां । शक्तः किं क्षोजयाम्यमुं ॥ स्वयं दुर्गतो देवात् । किं लक्ष्मीवत्सु कु-
 प्यति ॥ ४१ ॥ नासंज्ञावथा किल कफौ—पधिलब्धस्तपस्विनां ॥ कासोऽयं तन्ममाप्यस्तु ।
 कर्मव्याधिविनाशनः ॥ ४२ ॥ एवं विनात्रयज्ञनः । कृपकैर्वारितोऽपि तैः ॥ कफं तं तेमनी-
 कृत्य । करंमं बुभुजे मुनिः ॥ ४३ ॥ व्यराध्यंत समाधिस्था । यन्मयामी तपस्विनः ॥ अपु-
 नःकरणेनत—निमथ्यादुष्कृतमस्तुमे ॥ ४४ ॥ इति ध्यानमहावातो—धूतदुष्कर्मशैवले ॥
 केवलश्रीर्मरात्रीना—खेद्यत्तन्यात्मपक्षवे ॥ ४५ ॥ तदेव स्वर्णकमंडं । समलंकृत्य देवतं ॥ श-
 म्दुमसुधां लकं । माधुचक्री स देशनां ॥ ४६ ॥ नत्वा केवलिनं सेवं । देवता कृपकान् ज-

गौ ॥ महिमानममानं शौ । बालस्यास्यप्रपश्यत ॥ ४७ ॥ विहाय वत्सपाराशीन् । बालेऽस्मि-
 न्नुरागिणीं ॥ मामित्रोपलज्जध्वे किं । नाधुना केवलश्रियं ॥ ४८ ॥ ते दध्युर्ज्ञानमुत्पेदे ॥ य-
 देतस्य तपोविना ॥ ततस्तत्प्रशमायतं । तं विना वंचिता वयं ॥ ४९ ॥ न कपायात्तचित्तस्य ।
 स्यात्सपोऽपि फलप्रदं ॥ अंतर्बहि वसंतोऽपि । किं नु पल्लवति दुमं ॥ ५० ॥ एवं ते शममापन्ना ।
 वत्रिरे केवलश्रिया ॥ क्रमाद्भवक्रमानंतु—गीतिं पंचापि पंचर्मां ॥ ५१ ॥ यन्नागदत्तस्य मुनेर-
 नेकदा—श्रतोऽपि तेषां च तपस्यतामपि ॥ इयान् विशेषः किल केवलश्रिया । चक्रे तदेत
 त्प्रशमम् जूञ्जितं ॥ ५२ ॥ इत्युपदेशचिंतामणौ कपायजये नागदत्तमुनिकथा । ॥

तदेवमुक्तः कपायनिग्रहरूपः संयमः । अथ पंचेंद्रियनिग्रहरूपं नं प्रस्तावयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—अकसाइतं इष्टइ । जइ ता कुण इंद्रियाण निगहणं ॥ मुत्तूण रागदो-
 से ॥ पंचसु सहाइविसएसु ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे चारित्रिन् ! यदि त्वमकपायत्वमिच्छसि,
 तदा कुरु इंद्रियाणां श्रोत्रनेत्रजिह्वाघ्राणस्पर्शानां निग्रहं । कथमित्याह—पंचसु शब्दादिषु
 शब्दरूपरसगंधस्पर्शेषु तद्विषयेषु । रागेष्टेषौ मुक्त्वा । अयं जावः—यदा वेणुवीणावनिताव ।

लयादीनां शुभ्रं, काककरजघ्नकघटाद्यादीनां त्वशुभ्रं शब्दमाकर्ण्य, विभ्रूपितहयहस्तिहरिणा-
दीणां शुभ्रं, वृरुकुष्टिकुणपादीनां त्वशुभ्रं रूपं निर्गीक्ष्य; कर्पूरागुरुचंदनादीनां शुभ्रं, मलमू-
त्रमृतगात्रादीनां त्वशुभ्रं गंधमाघ्राय, मधुमत्स्यंकीमोदकादीनां शुभ्रं, रूक्षपर्युपितान्नकारज-
लादीनां त्वशुभ्रं रसमास्त्राय, तरुणीतूलिकाडुकूडादीनां शुभ्रं, दृपस्कंदकर्मरादीनां त्वशु-
भ्रं स्पर्शमनुचूयेष्टमेतन्ममेति रागः; अनिष्टमेतन्ममेति द्वेषश्च नोपजायते, तदा क्रमेण श्रो-
त्रादीन्द्रियनिग्रहो जवति. एतेषु निग्रहीतेषु कपाया निग्रहीता एव, तन्मूलत्वात्कपायाणां.
तथाहि—अनिष्टं त्रिद्रियाथंषु गोचरं गतेषु क्रोधः, प्राप्तसर्वेन्द्रियसुखम्य च नान्यो मत्तः सु-
खीत्यभिमानः, इंद्रियार्थसाधनस्य धनस्य वार्जनाय मायालोभो प्रादुर्भवतः. जितेंद्रियस्य
च निर्हेतुकत्वात्कथं नाम क्रोधादयः प्रवर्तेरन्? ततः कपायजयमिच्छता पूर्वमिंद्रियजयः का-
थं इति तत्त्वं. ॥ ६७ ॥ अथेंद्रियजयस्य दुःकास्त्वमाह—

॥ मूलम् ॥—हृणद्द रणंमि अरिणो । अरिणसेणंपि नुअयलेण जमो ॥ पिरुत्थे-पंच-
रिज । निहणेउं सेवि किबुव ॥ ६७ ॥ व्याख्या—कश्चिद्भद्रो नीमजागर्गवादिहैरिशिखरिशि-

खरानुकारिकरिनिकराः जलाद्यकल्लोलोलोत्तरंगनुरंगसंयताः; चैलश्रांसांद्रप्रतिमेषुलयरथसम-
 दंडुःसंचरां, निजत्रलसमुब्रलसुभटकोटिकोलाहलवाचालितसकलदिग्बलयां, निशितेतरवा-
 रिपरिघपट्टिशप्रमुखप्रहरणप्रस्थापितपरप्राणामरीणां सेनामपि शुजवलेनारीणोऽखिन्नःसन् इ-
 ति, सोऽपि पिंकस्थान् पंचरिषूनिद्रियलक्षणान्निहंतुं क्लीवः कातर इध चंप्रते. ॥ ६० ॥ अ-
 धेन्द्रियनिग्रहोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—सवत्थं अहयद्रुष्या । इन्द्रियसत्प्या न तं परिज्वेति ॥ हिययम्मि जस्स

जगइ । इयं अणुसिद्धिमहामंतो ॥ ६९ ॥ व्याख्या—सुगमा, तामेवानुशिष्टिमाह—

॥ मूलम् ॥—परिमियमाउ जुवण—मसंविद्यं वाहिवाहियं देहं ॥ परिणइधिरसा वि-
 संया । अणुरच्चसि तेसु किं जीव ॥ ७० ॥ व्याख्या—यदा कस्यचित्साधोर्जुक्तजोगस्य पूर्वं
 कीकृतस्मरणादिना, इतरस्य च कुतूहलीतया इन्द्रियाण्युब्रूल्वलीजवंति; तदा स एवमात्मा-
 तमनुशास्ति, गार्थार्थः सुगंम एव. ॥ ७० ॥ विषयाणां वैरस्यमेव जावयति—

॥ मूलम् ॥—धम्मंधणवहारिणं । अण्णेगजवल्लकडुल्लकारिणं ॥ विसयाणं अरीणं पि-

कामोपचारचतुरथा, वयोवैषयचनविज्ञासादिगुणग्रामसमप्रया. सजागसगननात्रगशृगारथा,
 चिरमिलनोत्कवासंवर्धितस्नेहप्रहिलया महिलया सह स्वेच्छया पंचविधान् विषयानुपबुंजानो
 यत्सौग्यमनुभवति, ततस्तस्मात् सौग्याद्विविधं अद्वयद्विकमहद्विकामंतरं येषां ते, प्यं-
 तराः पिशाचादयस्तेषां सौग्यमनंतगुणं. ततस्तस्माद्यंनरमौग्याद्भवनेषु त्रिद्विद्विज्जंतश्चतुरस्रे
 ध्वथः पुष्करकर्णिकासंस्थानेषु त्रसंतीत्यंबशीला भवनवासिनो नागकुमारादयोऽसुरकुमाराणां
 प्रायेणानेवस्थानात्. आवासाश्च कायमानस्थानीया महामंरुपास्तेषां सौग्यमनंतगुणं.
 ततोऽसुरकुमाराणां सौग्यमनंतगुणमित्यनुक्तमपि बोधव्यं. ततो द्योनयंति स्वशिरोमुकुटाग्रव-
 त्तिभिः समंरुक्तकल्पैश्चंद्रादिचिह्नैर्जगदीति ज्योतिषश्चंद्रादयः, तेषां सौग्यमनंतगुणं, तस्मा-
 द्ज्योतिःसौग्याद्विविधं मन्यंते जुष्यंते पुण्यवन्निरिति विमानानि. तेषु भवा वैमानिकाः क
 लपोपपन्नादयस्तेषां सौह्यमनंतगुणं चंद्रप्रज्ञप्त्याद्यागमेषु प्रतिपादितं, तच्च त्वया हे आत्म-
 न्ननंतशोऽनुभूतं. यदागमः—सोह्ममीसाणेषुणं कल्पेषु सवे पाणा, सवे भूया, सवे जीवा;
 सवे सत्ता पुढविकाश्यत्ताए ज्ञान वणस्सडकाडयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए. आसणसयणजा

एचंनोवगरणत्ताए उववस्सपुवा, हंता गोयसा! असदं अडुवा अणंतलुत्तो सेसेसु कप्पेसु,
 एवं चैव नवं नो चैवणं देवित्ताए जाव मेविज्जागा अणुत्तरोववाइएसुवि, एवं चैव नो
 चैवणं देवत्ताए देवित्ताएत्ति. ॥ ७३ ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—जाइत्तिएहिं दिवेहिं । पुह न चोगेहि पत्तमिया तिह्हा ॥ सा कह समि-
 ही माणु—सएहिं तुवेहिं कलुणेहिं ॥ ७४ ॥ व्याख्या—सुगमा, न वरं तुवेः कृणिकत्वाद-
 द्वेः, कर्णेमानुष्यशरीरिणं मलमूत्रादिमयवाज्जुगुप्सनीये, उक्तं च स्थानागे—सिंगारा
 कामा देवाणं, कलुसा कामा मणुस्ताणं, वीजघ्ना कामा तिरिखजोणीयाणं, रद्दा कामा नेर-
 ईयाणं. सूक्तं चात्र, किंच—

॥ मूलम् ॥—विसएसु सुहं पिठत्ति । न उ नरयं जीव कंफरीडय ॥ जह मुघ्घाए म्भो ।
 पिठइ संसं न उण वडिसं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—सुगमा, नवरं वडिशं मत्स्यबंधनं गलिके-
 त्ति प्रसिद्धं. ॥ ७५ ॥ कंफरीककथानकं यथा कंफरीककथा—

पुत्राय उवाच—हेतुना तस्मिन् भ्रातृने ॥ न न माय क्रमपात्र । काय. प्रत्यश्रिनाम-

भूत् ॥ १ ॥ तत्रोद्यान सुभृजागे । वर्द्धमानो जिनेश्वरः ॥ अन्यदा पुण्यदानाय । सोद्घासः
 संवासात् ॥ १ ॥ प्रज्ञोवर्ध्यामृतैः शांत-त्रवंतांपः क्षमापतिः ॥ महासखिऽनुजे राज्य-
 श्रियं साधो न्यधिरसत ॥ ३ ॥ उल्के संयमराज्याय । तस्मिन् राज्यमश्लुक्ति ॥ आह्वयाभा-
 स कांपिड्या-ज्ञागिनेयं स गागलिं ॥ ४ ॥ तस्मै प्रदत्तराज्योऽथ । श्रीवीरचरणान्तिके ॥ प्रा-
 व्राजीत्सानुजन्मासौ । साध्वाचारमयुक्तु च ॥ ५ ॥ अन्यदा मगधदेशा-ऽऽहंशंपापुरीं प्रति ॥
 तांभ्यां व्यङ्ग्यत स्वीय-ज्ञातीन् वंदयितुं जिनः ॥ ६ ॥ श्रीगौतमं पुरस्कृत्य । जगदीश-
 निदेशतः ॥ जग्मतुः पृष्टचंपां तौ । महर्षौ हर्षशाखिनौ ॥ ७ ॥ समं मात्रा यशोमत्या । पित्रा-
 पिठरचूजुजा ॥ गागलिः सपरिवारं । ववंदे गौतमं गुहं ॥ ८ ॥ श्रीगौतमरवेगौत्रि-त्रोधिता-
 चित्तपंकजात् ॥ त्रवाशाश्रमरी तेषां । त्रयाणामपि निर्ययौ ॥ ९ ॥ पुत्रप्रदत्तराज्यश्रीः । पि-
 तृभ्यां सह दुर्वहो ॥ महाव्रतधुरां बोधुं । नात्रवजागखिर्गलिः ॥ १० ॥ कक्षत्रैरिव वृथेशः ।
 पंचत्रिस्तैः समन्वितः ॥ कृतकृत्यस्ततो नंतु । श्रीवीरं गौतमोऽचक्षत् ॥ ११ ॥ धन्या वयम-
 मी तेषां । संपन्नो गुरुरीदृशः ॥ इति धावनया प्रापु-ईनिं त्रे पंक्-पंचमं ॥ १२ ॥ न गंजी-

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिह्वपन् ॥ रदो खल्वं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥ १३ ॥
 प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रुर्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
 स्वामिनमन्त्रैवासीनाः केवसिर्षदि ॥ नेते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्कितः ॥ १५ ॥
 जगो च गौतमो ज्ञान-हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढ्येषु । युक्ता केवसिपु
 स्यतिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोजिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
 सज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यत्प्रणामणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
 युक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्रापुरमी राज्य-भुजः स्वल्पदिनत्रताः ॥ चि-
 रत्रतोऽपि नाहं तु । विममर्शति गौतमः ॥ १९ ॥ सत्रायामादिदेशाय । नाथस्तस्य समाधये
 ॥ भूचरोऽष्टापदं गंता । यः स तद्भवसिद्धिभाक् ॥ २० ॥ तत श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना-ऽचा-
 स्त्रीदष्टापदंप्रति ॥ लूतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपथ या ॥ २१ ॥ इतथाष्टापदोपति ।
 संति फाननवासिनः ॥ कोऽन्यदत्तशेखल-नामानस्तापसास्त्रयः ॥ २२ ॥ एकद्विष्टुपवासा-
 ॥ १. तपस्तेषां यथाक्रमं ॥ पारणं च फलैः शुष्क-दक्षैनीरसशेखलैः ॥ २३ ॥ तापसानां श-

सान्यैके-कस्य पंच परिच्छदे ॥ शुश्रुतुस्तेऽपि देवेभ्यो । व्योम्न तद्धारजापत ॥ २४ ॥ शक्त
 निजामजानाना-ह्यपस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु-मारचंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
 कद्वित्रिषु सोपाने-ष्वाढ्ढानां तपोवलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वद्वयैस्तेषु वी-
 पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम-हारिणां व्योमचारिणां ॥ ते श्रीगौतममालोक्या-
 लोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एष स्थूलः कथं तुल-लीलया ह्रवतंतरे ॥ यदिवा नृष्टिते श-
 क्रि-रनेन तपसेव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लभामहे ॥ एवं प्रजडप-
 तां तेषा-मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये नरतकारिते ॥ इन्द्रभृ-
 त्तिवंदिष्ट । चतुर्विंशतिमहतां ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिदयैशान्यां जिनौकसः ॥
 शिलापट्टे विश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
 कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तन्नोत्सि । नक्त्या शक्त्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
 जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमृशन्नस्वाहूनः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना-
 मत्र श्रीगौतमेक्षणात् ॥ बभूव द्विगुणो सात्तो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ वंदित्वा धन-

रा गुरुमपि । स्वं ते ज्ञानमजिज्ञपन् ॥ रहो खब्धं निधानं हि । प्रकाशयति कः सुधीः ॥ १३ ॥
 प्राप्ताः समवसरणं । ते सुरासुरपूजितं ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीचक्रुर्नयज्ञा गुरुणा सह ॥ १४ ॥ ते
 स्वामिनमनत्वेवासीनाः केवसिपर्येदि ॥ नेते नीतिं विदंतीति । गौतमेन वितर्किताः ॥ १५ ॥
 जगौ च गौतमो ज्ञान-हीनानां च तपोधनाः ॥ न निःस्वानामिवाढ्येषु । युक्ता केवलिपु
 स्यतिः ॥ १६ ॥ जगदे जगदीशेन । गौतमो गौतमोजिदा ॥ आशातयसि किं वत्स । केव-
 लज्ञानिनो ह्यमून् ॥ १७ ॥ शिष्याणां केवलं श्रुत्वा । चिखिदे यत्तणामणीः ॥ तद्युक्तं स्वस्व-
 युक्तेन । जनः सर्वोऽपि तृप्यति ॥ १८ ॥ ज्ञानं प्रापुरमी राज्य-युजः स्वल्पदिनव्रताः ॥ चि-
 रन्तोऽपि नाहं तु । विममर्शति गौतमः ॥ १९ ॥ सत्तायामादिदेशाय । नाथस्तस्य समाधये
 ॥ भूचरोऽष्टापदं गंता । यः स तद्भवसिद्धिनाक् ॥ २० ॥ तत्र श्रुत्वा गौतमो व्योम्ना-ऽचा-
 स्त्रीदष्टापदं प्रति ॥ व्युतातंतून् करे धृत्वा । दिनकृत्करपथ या ॥ २१ ॥ इत्थाष्टापदोपंति ।
 संति काननवासिनः ॥ कोऽन्यदत्तशेवाल-नामानस्तापसाश्चयः ॥ २२ ॥ एकद्विऋतुपवासा-

तान्येकै-कस्य पंच परिच्छदे ॥ शुश्रुस्तोऽपि देवच्या । व्याघ्रि तद्धीरजापितं ॥ २४ ॥ शक्तिं
 निजामजानाना-ह्ययस्ते मोक्षकांक्षिणः ॥ तं तुंगशृंगमारोढु-मारचंत गिरीश्वरं ॥ २५ ॥ ए-
 कद्वित्रिषु सोपाने-ज्वारूढानां तपोबलात् ॥ तेषां शक्तिः क्रमात् क्षीणा । स्वल्पतैलेव दी-
 पिका ॥ २६ ॥ तत्र स्थित्वा गुणस्तोम-हारिणां व्योमचारिणा ॥ ते श्रीगौतममालोक्या-
 स्त्रोचयांचक्रिरे मिथः ॥ २७ ॥ एष स्थूलः कथं तूल-क्षीलया ह्रवतैवरे ॥ यदिवा त्रुटिते श-
 क्ति-स्नेन तपसैव नः ॥ २८ ॥ अमुमेव गुरुं कुर्मो । येन सिद्धिं लज्जामहे ॥ एवं प्रजल्प-
 तां तेषा-मारुरोह गिरिं गुरुः ॥ २९ ॥ त्रिगव्यूतोन्नये तत्र । चैत्ये जरतकारिते ॥ इन्द्रभृ-
 त्तिवंपदिष्ट । चतुर्विंशतिमहतां ॥ ३० ॥ अशोकपादपस्याधो । दिश्यैशान्यां जिनौकसः ॥
 क्षिलापट्टे विशश्राम । स्वामी तीर्थोपवासकृत् ॥ ३१ ॥ तदा तत्रागतः श्रीदः । सह सामानि-
 कैः सुरैः ॥ जिनपूजां तनोतिस्म । जयत्या शक्या च पूर्णया ॥ ३२ ॥ अष्टापदं समारूढं ।
 जीवंतं साधुकुंजरं ॥ तं निरीक्ष्य दधच्चित्रं । व्यमुशन्नरवाहनः ॥ ३३ ॥ जिनयात्रार्थमेताना-
 मत्र श्रीगौतमेकृणत् ॥ वच्रुव द्विगुणो लान्नो । व्यवसायं विनापि नः ॥ ३४ ॥ वंदित्वा धन-

'वां ॥ कयाचिचित्तया यद्वा । नगवन् दृश्यते कृशः ॥५६॥ गुरवोऽथ जगुर्नित्यं । तपः कृत्यं म-
 हात्मजिः ॥ कयं तायो भवांभोधि-रिति चित्तापि शाश्वती ॥५७॥ पुनरस्यं कृपे रोगै-र्जप्रसे
 प्रासुकाशिनः ॥ निरोषधं वपुर्गेह-मनाथमिव तस्करैः ॥ ५८ ॥ पितृप्रायो यतिजन-स्यान्य-
 धाहसुधाधवः ॥ उपेक्ष्यते प्रज्ञोवद्वि-स्फुल्लिग इव नामयः ॥ ५९ ॥ तपस्तावज्जपस्ताव-त्ता-
 वद्धर्मो गुणा अपि ॥ यावत्पतति नात्मायं । दुःसाध्यव्याधिसंकटे ॥ ६० ॥ धर्मः स्यादकृते
 देहे । रक्ष्यते तेन तद्बुधैः ॥ तदादिशत धेनेवं । साधुमुड्बलाघयाम्यदं ॥ ६१ ॥ कंकरीक-
 मथादिद्वद् । गुरुराजः सगौरवं ॥ चिकित्सयं वपुः सांधो । त्रंधोराशां च पूरय ॥ ६२ ॥ गु-
 र्वज्ञिया समं ब्राह्म । गतोन्तर्नगरं मुनिः ॥ अतिके राजसौधस्य । तस्यौ सन्ननि पुष्कले ॥
 ॥ ६३ ॥ अगदेरगदंकारा । आदिष्टा अवन्युजा ॥ तं लघूह्वांघयांचक्रु-र्गुरवश्चान्यतो ययुः
 ॥ ६४ ॥ अंतरांतःपुरं तप्त-ज्ञदयमहणलपटः ॥ पुष्टो बभूव देहेन । प्रमादेन च स क्रमात्
 ॥ ६५ ॥ सातगौरवतः क्षीणा-मपि ग्लानिमियेय सः ॥ स्यान्वासाय मिष्टान्ना-शनायं प्रति-
 भूहि सा ॥ ६६ ॥ वचःप्रवयणे राहा । डेरितोऽपि गुरुन् प्रति ॥ बार्तामपि विद्धारस्य । अ-

शौ गखिवन्न सः ॥ ६७ ॥ तमथो पृथिवीनाथो । वलेनापि व्यहारयत् ॥ श्रावका अंकुशा-
 यते । यतीनां हि प्रमादिनां ॥ ६८ ॥ आसाद्य कंचन ग्रामं-माश्रितः स्यपुटां कुटीं ॥ लेजे
 पर्युषितं रूक्षं । शैक्षं जिह्वाक्षणे मुनिः ॥ ६९ ॥ प्रजावतीरसवंती-रसग्रंसनलाबसः ॥ ईक्षु-
 कीट इवारिष्टे । प्रक्ते तस्मिन्न सोऽस्तुपत् ॥ ७० ॥ स दधियवान् क तत्सौधं । सस्नेहाः आ-
 धिकाः क ताः ॥ क सा रसवती सर्व । दुष्टदेवेन दूरितं ॥ ७१ ॥ यस्मादिह प्रवे कष्टं । किं
 परत्र सुखं ततः ॥ विद्वांसोऽपीति किं तत्र । ब्रले रय्यंति जंतवः ॥ ७२ ॥ अलं ब्रतेन राज्यां-
 श-मादास्येऽहं पुनर्निजं ॥ इति निश्चित्य स ब्राह्मो । ववले कवलेभ्या ॥ ७३ ॥ प्रातः पुर्या
 उपवनं । वनपालेन भूपतिं ॥ स्वागमं ज्ञापयामास । कंठरीकः स निह्वयः ॥ ७४ ॥ वज्रपात-
 मित्र श्रुत्वा । बंधोराकस्मिकागमं ॥ तमभ्यगान्तृपः साकं । सचिवैः शुचिवेषजाक् ॥ ७५ ॥
 उपधि चौरवद् वृक्ष-शाखायामवलंबितं ॥ लुठंतं शकृत्वे तं च । स लुलोके लुलायवत् ॥
 ॥ ७६ ॥ मन्येऽसौ सर्वथोत्तीर्ण-चेताश्चारित्र्यपर्वतात् ॥ स्तुत्यस्तथापि स्तुत्या हि । कदाचि-
 द्ब्रजते त्रपां ॥ ७७ ॥

॥ ९९ ॥ सनिकृष्टाद्यो गोष्टात् । प्रचुरेकं पतद्रग्रहं ॥ आनयत्पायसभृतं । दुर्लभं तादृशा
 हि किं ॥ १०० ॥ कृष्णचित्र इव द्विसे । पात्रे तत्रैद्रभृतिना ॥ स्वदंक्षिणकरांगुष्ठे । न पाय-
 समहीयत ॥ १ ॥ शिष्यव्रातं कपोहत्या-ऽब्रुजुजहसुभ्रूतिजः ॥ व्याधाच्च पारणं स्वेन । सा-
 वशेपेण तेन सः ॥ २ ॥ ध्यायँल्लब्धिं गुरोर्ब्रुवत्वा । शेवालः प्राप केवलं ॥ सत्यं लाञ्छकरो
 जहे । स हिं तस्य गणाधिपः ॥ ३ ॥ प्राकारपुष्पप्रकरा-दिकां वीरजिनेशितुः ॥ श्रियमालो-
 वय दत्तोऽपि । वने केवलसंविदा ॥ ४ ॥ लोकोत्तरस्फुरद्भूपं । साक्षाद्दीक्ष्य जगत्प्रभुं ॥ आ-
 नंच पंचमं ज्ञानं । कोकिन्यः सपरिभ्रदः ॥ ५ ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य । यांतः केवलपर्यदं ॥
 गौतमेन न्यपेभ्यंत । ते सुवत्सलया धिया ॥ ६ ॥ दधानो वनवासित्वा-सेषु सुग्धमृगभ्रमं ॥
 सोऽज्ञाणि प्रनुणा वत्स । किं केवल्लिषु कुप्यसि ॥ ७ ॥ निशम्य केवलं तेषां । केवलं शोक-
 मागदन् ॥ वीरेणेचे स किं जेनी । वाक् तथ्या वितथायवा ॥ ८ ॥ तथ्या चेत्तर्हि किं ध-
 न्य । मन्त्रिं नानुमन्यसे ॥ आत्रामंते भविष्यात्र-स्तुढ्याविति पुरातनी ॥ ९ ॥ चतुर्थाः स्युः
 इत्याः शंख-स्त्रिय्यावित्रयंकरौ ॥ सत्रिं त्रं संसंभवा-तेषां त्रौति के-के-के ॥ १० ॥ वि-वि-वि-

मम ते ज्ञान-मिति वीरगिरा गुरुः ॥ गातमोऽमोदत प्रोक्त-मेतत्सर्वं प्रसंगतः ॥११॥ इताह
 दुष्टायति कंफरीक-राजस्य सम्यक् चरितं निशम्य ॥ चिराय चारित्रमवाप्य चारु । को या-
 ति मोहं विषयेषु विद्वान् ॥ १२ ॥ इत्युपदेशचित्तमणिटीकायां कंफरीककथाः ॥

तदेवं विषयगृह्णानां नररूनिपातं निधयायाथ विशेषवैराग्याय तदुःखानि विनावयति-
 ॥ मूलम् ॥—सद्यो पुगलकाउ । सवं जलनिहिजलं च संमिलियं ॥ न हु नारयाण
 सक्रइ । खुहं पिवासं उत्रसमेउं ॥ १६ ॥ व्याख्या—सर्वसैल्लोत्रयोदरविवरवर्ती घटपटजवन-
 वनादिपरिणामेन परिणतोऽपरिणतो वा पुगलकायो मूर्तद्रव्यराशिः संमिलितः समुद्रितः,
 तथा सर्वमसंख्येयानां जलनिधीनां जलं च संमिलितं, नैव नारकाणां कुथां पिपासां चो-
 पशमयितुं शक्नोति. अयं जावः—यदि कदाचिद्सत्कल्पनया नारकाः सर्वं पुगलकायं, स-
 र्वं च जलं युगपदच्यवहरंति, तथापि तेषां कुत्तृष्णे न शाम्यतः. एवं नाम ते नित्यं कुधि-
 तास्तृपिताश्च वर्तते, इति. उक्तं च जीवाजिगमे-इमीसेणं जंते राणप्पभाए पुढवीए नेरइ-
 या केरिसं खुहं पिवासं पच्छुप्पवमाणं विहरंति? गोयमा ! एगमेगस्सणं रयणप्पजापुढवी-

३ नेरइयस्स अत्तप्रावपट्टवणाए सवोदही वा सवपुग्गले वा आसगंसि पखिविजा, नो चेव
 ४ णं से रयणप्पमाए पुढवीए नेरईए तिचेवासिया वित्ठेवासिया परिसयाणं गोयमा! रयण-
 ५ प्पमाए पुढवीए नेरइया खुहं पिवासं पच्चणुअवमाणा विहरंति. एवं जाव अहे सत्तमाएचि.
 ॥ ७६ ॥ अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—जे उद्धवेइया तरथ । ते य इहं लोहगारअगणिसि ॥ खित्ता चंदणसित्ताव ।
 तावमणित्ति सर्वपि ॥ ७७ ॥ व्याख्या—तत्र तेषु नरकेषु ये नैरयिका उष्णवेदकाः संति, त-
 न्नाथे नरकवये सर्वेषु नरकावासेषु, चतुर्थे च भूयस्सु नरकावासेषु, पंचमे च सद्येषु तेषु
 नैरयिकाः शीतयोनावुत्पद्य मुहूर्तत्पिरत उष्णकेंद्रं मंक्रांता उष्णां वेदनां वेदयंति. ते उष्ण-
 वेदना नारका अत्तकहपनया तत्त उधृत्य इह मनुष्यलोके लोहकाराणां, उपलक्षणात् कां-
 स्युत्तादीनां चाम्भो क्षिप्यंते, किंसाः संतस्तत्क्षणाच्चंदनकिंसा इव, उपलक्षणात् कदलीद-
 लयीज्यमाना इव सर्वमपि प्राक्तनं तापमपनयंति, एवं नाम तत्र नैरुष्णवेदना अनुभूयंते,
 वाणिगमे—अत्तप्रावपट्टवणया उमिणवेयणिकेहिंत्तो तत्तपुहिंत्तो नेरइए पुढवीए

समाप्ते जाइ इमाइ मणुस्सलाइ जयत जयतइ मणुस्सलाइ जा-
 वा कवेद्वागराणि वा जाव जंतवाक्खुद्धी वा, तत्ताइं समजोईभूयाइं कुद्धकिंसुयमाणाइं जा-
 खासहस्साइं पमुच्चमाणाइं अंतो हूहूयमाथाइं चिद्धंति ताइं पानइ पासइ ताइं उग्गहइ उ-
 ग्गहइ, सेणं तत्थ उएइंपि पविणिज्जा, तएइंपि खुहंपि जरंपि दाहंपि पविणिज्जा निवाइज्जा
 वा पयलाइज्जा वा सइं वा धिइं वा रइं वा मइं वा उवलजिज्जा सीए सीयभूए सायासुख-
 बहुल्लेयादि विहरिज्जन्ति ॥ ७७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—जेसीयनाराया ते । इह हिमकुंन्मि माहरयणीए ॥ सुत्ता निवायगि-
 हिव । सीयमवणिति तक्कालं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—इह चतुर्थी नरकपृथ्व्यां सद्येषु, पंच-
 म्यां च प्रभृतेषु अधस्तन्योर्नरकपृथ्व्योः सर्वेष्वपि नरकावासेषु नारका उष्णयोनाबुरपथ्य मु-
 हूर्तात्परतः शीतक्षेत्रं संक्रांताः शीतवेदनां वेदयंति. ते शीतवेदका नारकास्तत उद्धृत्यास-
 त्कल्पनया इह मनुष्यलोकै माघमासस्य रजन्यां रात्रौ हिमकुण्डे स्थाप्यंते, ततस्ते तत्र स-
 न्निहितज्वलन्नोहशकटीके दत्तकपाटसंपुटे निर्वातगृह् इव सुतास्तात्कालं शीतमपनयंति. उ-

क्तं च तत्रैव—गोयसा ! असप्लावपष्ठवणाए सीथवेयणेहिं तो नेरइएहिं तो नेरइएहिं तो नेरइए उवट्टिए
 समाणे जाइं इमाइं इह मणुस्सलोए जवंति, तं जहा-हिमाणि वा, हिमपुंजाणि वा, हि-
 मपफलाणि वा; हिमकुंफानि वा, ताइं पासइ पासइ ताइं उग्गहइ उग्गहइ. से णं तत्थ
 सीअंपि पविणिज्जा, खुहंपि पविणिज्जा, जाव उसिणे उसिणमूए सायासुखवहुलेयावि वि-
 हरिजन्ति. ॥ ७८ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—किं बहुणा अवरकयं । खित्तजवं नारायाण जं दुस्कं ॥ तं जाणंतोवि जि-
 णो । न सक्कए कहिउमन्नस्स ॥ ७९ ॥ व्याख्या—किं बहुनोकेन ? स्वल्पाक्षरैरेव तावच्छ-
 म्. नारकाणामपरैः परमाधार्मिकैः प्राग्भवैरिन्द्रिवनारकादिभिर्वा कृतं अपरकृतं, तथा
 देवानुजानाद्भवतीति क्षेत्रभयं च यद्दुःखं, तत्रापरकृतं कुंतीपचनत्राण्डूचर्जनवैतरण्यवतर-
 णासिपत्रवननयनसर्वलोहरथवाहृद्यधपक्षिजक्षणव्योमोद्घालनत्रिशूलवेधनोष्णवायुकाळोल-
 नकरचरणकर्तनपट्टिशविदारणविरूपत्तापणादिकं, क्षेत्रज्यं तु कुणपादपि दुर्गंधायां, कुहूरा-

नित्यदुधित्वं, अनिष्टाहारोद्धवासत्वं च. तत्र क्षेत्रज्ञव सतत्त्वापि नरकपृथ्वावपरकृप नु
 मेव यावदत्र परस्परकृता वेदना, तत्त्वतः परकृतैवेति न पृथगन्निहिता. तत्तेषां दुःखं जिनः
 केवली सर्वज्ञतया जानन्नप्यन्यस्य कथयितुं न शक्नोति. आयुषः परिमितत्वाद्वाचः क्रमव-
 तित्वाच्च. ततो यदि जिनोऽपि वक्तुं न शक्तस्ततः कथमस्माद्देशस्तदुच्येतेति गाथार्थः ॥७९॥

अथ प्रकृतमाह—

॥ मूलम् ॥—इय चिंततो नारय-दुहाइं तकारणेषु विसएसु ॥ अणुरायमबंधतो । जि-

इदिओ नणु मुणि होइ ॥ ७० ॥ व्याख्या—उत्तानार्था. तदेवमुक्त इंद्रियजरूपः संयमः,
 संप्रति गुप्तित्रयात्मकं तं विवशुराह—

॥ मूलम् ॥—मणवयणकायजोगा । सुसंबुहा तिन्नि हुति गुत्तीओ ॥ दिंति किर ड-

प्यलत्ता । एए दुखोहमस्कोहं ॥ ७२ ॥ व्याख्या—युज्यंते इति योगा मनोवचनकायलक्ष-

णाः, सुष्टु आगमोक्तविधिना संबृत्ता अकुशलकर्मेभ्यो निवर्तिताः कुशलकर्मेणि प्रवर्तिता इ-

त्यर्थः, त्रयो गुप्तयो जवंति. तत्र मनसः सुसंबृतत्वं मनोगुप्तिः, वचनस्य सुसंबृतत्वं वचनगु-

तिः, कायस्य सुसंभृतत्वं कायशुषिरिति, असंभृतत्वे प्रत्यपायमाह—किल्वेत्यागमोक्तो, एते
 योगा दुःप्रयुक्ताः संतोऽद्भोजं दुर्निरोधं दुःखौघं ददाति ॥ ७२ ॥ तत्र पूर्वं मनोशुषिमज्जि-
 धिसुर्मनसः प्राधान्यमाह—

॥ मूढम् ॥—कम्माण वंधमुखो । जं अणुयत्तंति मणपरीणमं ॥ तम्हा मणजो-
 शुच्चिय । गुरुत्वं तिण्हंपि जोगाणं ॥ ७३ ॥ व्याख्या—यद्यस्मात्कारणादप्रानामपि कर्म-
 णां वंधमोक्षो अन्वयव्यतिरेकाभ्यां मनस एव परीणाममनुवर्तते. तथाहि—मायाविनो दु-
 श्चेन मनसा परस्य विश्वासनार्थं वचसामृतमपि किरतः, काथेन त्रिनयादिकमप्याचरतोऽस्त्ये-
 व मायाप्रत्ययः कर्मबंधः. इत्यस्य पुनः सुप्रणिहितमनसः सुनृतं वक्तुकामस्य सहसात्कारा-
 दिनाऽस्त्यमपि वदतो दयापरिणतस्य च सहसात्कारादिना जीवमपि धंतो नास्ति तत्प्र-
 त्ययः कर्मबंधः. यदार्प-उच्चारणियमि पाए । इरियासमियस्स संरुमट्टाप ॥ वावज्जेज्ज कुळि-
 गी । मरिज्जंतं जोगमासज्ज ॥ १ ॥ न उ तस्म तन्निसित्तो । वंयो सुहुमोवि देसिउं समए ॥
 अणुवज्जो य पउगेण । सत्रत्तवेण सो जम्हा ॥ २ ॥ तस्मान्मनोयोग एव त्रिष्वपि योगेषु

गुरुः प्रधानः उक्तन्यायेन तस्यैव बंधमोक्षौ प्रसंगरंगत्वात्, वाक्काययोगयोस्तु गौणत्वात् एव
 बुस्थचित्तस्य द्विपयान् गृह्यतोऽपि नास्ति दोष इत्याह—॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—गिहंतु ईदियाडं । नियनियविसये न कोइ वारेइ ॥ जइ रागदोसककुसि-
 य-मेयं चिय होइ नो चितं ॥ ८२ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, अत्र श्लोकः—न शक्यं रूपमट-
 ष्टं । चक्षुर्गोचरमागतं ॥ रागद्वेषौ तु यौ तत्र । तौ बुधः परिवर्जयेत् ॥ १ ॥ ७१ ॥ एतदेवाह—

॥ मूलम् ॥—जो तिब्रो कम्माणं । बंधो सो रागदोसनिम्मारं ॥ मायाखोजो रागो ।
 मडरमाणा जवे दोसो ॥ ७३ ॥ व्याख्या—इह प्रकृतिप्रदेशस्थित्यनुज्ञागन्नेदाच्चतुर्था कर्मणां
 बंधः, तत्र प्रकृतिबंधः कर्मणां ज्ञानावराणादिस्वप्नावापादनं (१). प्रदेशबंधः स्वात्मप्रदेशावगा-
 ढकर्मवर्णांतर्गताभ्यनंतगुणसिद्धानंतगुणहीनपरमाणुनिष्पन्नानंतकर्मस्कंधग्रहणं (२.)
 स्थितिबंधः कर्मणामंतमुहूर्तादिसप्ततिसागरोपमकोटाकोटिपर्यंतस्थितिविधानं (३). अनुभाग-
 बंधः कर्मपरमाणूनां ग्रहणक्षणे एव सुखदुःखविपाकहेतुमधुरकटुतिक्तादिरसस्वापादनरूपः
 (४). एषु यः कश्चित्तीव्रश्चिरस्थितिकतया कटुरसनया च दुःखविपाकहेतुर्दुरपोहश्च कर्मणां

बंधः, स रागद्वेषनिर्मितो रागद्वेषोपचये उपचीयते, तदपचये त्वपचीयते इत्यर्थः. यद्यपि
 मिथ्यात्वाविरतिक्रियायोगाः सामान्येन बंधहेतवोऽत्रिहितास्तथापि स्थितिवैधेनुजागबंधे च
 मुख्यतया कषाया एव व्याप्रियंते, मिथ्यात्वादयस्तु तत्सहकारणानि भवन्तीत्यवमुच्यंते. य-
 दागमः—जोगा पयन्निपएसं विह्र अणुजागं कसायाउ कुणइत्ति, ननु यदि कषायाः क-
 र्मणां स्थित्यनुजागबंधहेतवस्ततो रागद्वेषयोः किमायातमित्यत्रोच्यते. नैवं, रागद्वेषयोः
 कषायात्मकत्वात्. तथा चाह—मायेस्यादि, एषु कषायेषु यो मायालोभो तो राग इति
 व्यपदिश्येते. यो च मत्सरमानो क्रोधाहंकारौ तौ द्वेष इति. अयं जावः—प्रीत्यप्रीती
 हि रागद्वेषयोर्लक्षणं, ततश्च लोकोऽत्रिज्वंगारमकत्वात्प्रीतिरूपः, मायामपि किंचिदजि-
 खपन् प्रयुक्ते, अत्रिजापश्च प्रीतिरूप इति, सापि प्रीत्यात्मिका. ततो मायालोभो प्रीत्या-
 त्मकत्वाद्भागः, तथा क्रोधोऽप्रीत्यात्मकः प्रतीत एव. मानोऽपि परगुणासहनत्वादप्रीत्या-
 त्मकः. ततोऽप्रीत्यात्मकत्वादेतो द्वावपि द्वेषः. एतत्संग्रहनयमतेनोक्तं. शेषनयविचार-
 इत्यत्र प्रज्ञापनावृत्तेरवसेयः, ततो रागद्वेषयोः कषायेभ्योऽजिन्नत्वात् कषायकृतौ कर्मणां

स्थित्यनुजागौ रागद्वेषकृतावपि प्रतिपत्तव्यौ. उक्तं च प्रज्ञापनायां-जीवाणं ज्ञते नाणवर-
 षिज्जं कम्मं कश्हिं वाणेहिं वंधंति? गोयमा! दोहिं वाणेहिं, तं जहा-रागेण य दोसिण्य.
 रागे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-माया य दोसै य. दोसिं दुविहे पन्नत्ते, तं जहा-कोहे य
 माणे य, इच्चं पहिं चउहिं वाणेहिं वीरियउवंगहिएहिं एवं खलु जीवा नाणवरणिज्जं क-
 म्मं वंधंति. एवं दंसणावरणिज्जं जाव अंतरायं. ॥ ७३ ॥ अथ रागद्वेषाजिञ्चुत्तम्य मनसश्च-

पलाइञ्चुत्तमालोक्य विस्मित इव प्राह—

॥ मूलम् ॥—लंघई तरुणो गिरिणो य । लंघय लंघए जलनिहीवि ॥ जमइ सुरासुर-
 ठाणे । एसो मणमक्कको कोइ ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एष मनोमर्कटः कोऽप्यपूर्वः, यतो मर्क-
 टस्तरुनेव लंघते, मनश्च न केवलं तरुनेव लंघते, गिरींश्च मेवादीन् लंघते जलनिधीन् स-
 मुद्रानपि लंघते, आम्यति च सुरासुरस्थानयोः स्वर्गपातालयोः, ततोऽपूर्वमेवास्य किमपि का-
 पेयमितीह सर्वेष्वपि वस्तुषु प्रायो मर्कटंश्चपलतरो जवतीति तदग्रहणं ॥ ७४ ॥ अत एव
 इं दुर्दममित्याह—

॥ मूलम् ॥ -- जिष्णुं सुद्वेण ययणं । जिष्णंनि सुद्वेण कायचिहाउ ॥ पण दुज्जेयं अ-
 राय । सुयसारस्साविमणमिणमो ॥ ७५ ॥ व्याख्या -- जीयते सुखेनानायसेन वचनं ल-
 एपुटमीलनेन स्वाध्यायादिना वा. कायचेष्टा अपि सुखेन जीयंते, आसनबंधेन त्रैयावृत्त्या-
 दिव्याष्टततया वा. पुनरिदं साक्षाद्बुभूयमानं मनोमगतश्रुतसाग्न्यापि परिशीलितप्रवचनं-
 रक्ष्यस्यापि मुनेर्दुर्जयं चपलत्वात् ॥ ७५ ॥ ततस्तज्ज्ञयोपायमाह --

॥ मूलम् ॥ -- ता तसस धिरीरुण्ठ-सायरो नावणासु कायतो ॥ ता असुद्दाउ अ-
 णेगा । सुद्दाउ परं दुआलसदा ॥ ७६ ॥ व्याख्या -- उत्तानार्था, ता एवमाह --

॥ मूलम् ॥ -- अधुनाऽसरणेगता-वरत्तनय असुइ आसगोवाए ॥ संवगनिज्जरथम्मे ।
 लोणं वोढिं च तवेड ॥ ७७ ॥ व्याख्या -- एषा ह्यारगाथा व्यक्तार्था. ॥ ७७ ॥ तत्र पूर्व-
 मधुमतरभारनामाह --

॥ मूलम् ॥ -- तामित्तणधणुवण-रइरुयलाउडडमंजोगा ॥ अइलोला वणपवणा-इ-
 यणयपपत्तन ॥ ७८ ॥ व्याख्या -- सुगमा. एवं तसस्तनुयानामधौष्यं नावयन् ध्रुवंचयो

ज्ञानादिगुणेषु उच्यन्मनःसमाधिं प्राप्नुयात् ॥ ७७ ॥ अथ अशरणत्वजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—पितृजातजयणित्रजा-त्रनाए पञ्चस्कमिस्त्रमाणं ॥ जीवं हरेइ म-
च्चू । पुण कोइ न होइ से सरणं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—स्यष्टाः न वरं मृत्युरिह परत्रवायु-
रुदयः, न तु लोकप्रसिद्धो यम इति. एवं मरणाद्यापि स्वमशरणं जावयन्नजरामरस्थान-
खात्ताय यतते. ॥ ७८ ॥ अथैकत्वजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—गमणं आगमणं जन्म-णं च इक्कस्स होइ जीवस्स ॥ इक्को सुही उही
वा । इक्को चिय जाइ परमपयं ॥ ७९ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नवरं गमनं त्रवांतरंप्रति,
आगमनं च पूर्वत्रवात्. एवं वस्तुइत्या स्वस्य सर्वत्रैकत्वं ध्यायन् धर्ममेवात्मनः सहायं कु-
र्यात्. ॥ ७९ ॥ अथान्यत्वजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—चिरलाखियं पि देहं । जइ जियमंतं मि नाणुवट्टेइ ॥ ता तं पि होइ अन्नं ।
धणकणयाईण का वत्ता ॥ ८० ॥ व्याख्या—पावसिद्धा, नवरं “नाणुवट्टेइत्ति” नानुवर्तते
जीवं गत्रंतं. नानुगवृत्तीत्यर्थः. एवं तनुधनस्वजनादिष्वन्यत्वं ध्यायन्न तेषु तात्त्विकं स्नेहं

विनुयात् ॥ ९१ ॥ अथ जवचावनामाह—

॥ मूलम् ॥—जोड़मिगं मुंचंतो । अवरं जाइ तहं कंगलंता ॥ नमद्रु चिरं अविरामे ।
तमरोव जिउ प्रवारामे ॥ ९२ ॥ व्याख्या—व्यक्तार्था; नवरं जीवपके जातिरेकं द्वियादि-
कां; प्रमरपके जातिमालती, सा हि प्रमस्य प्रायः प्रियातस्तद्रूपहणं. उक्तं च—कलियामि-
सेण उ प्रेउ । अंगुलिं मालइमहमदियं ॥ वारेइ जा समाथा । मइइतं महुअरजीवाणं ॥
॥ १ ॥ एवं हि तव व्रांती जंविण्यन् प्रमणचीरुस्तासु विरञ्जेत ॥ ९२ ॥ अथाशुचित्वज्ञावनामाह—
॥ मूलम् ॥—मेयवसरेयमलमुत्त-पूरियं चम्मवेदियं ततो ॥ जंगममिव वच्चहरं । क-
इ एयं सुळए देहं ॥ ९३ ॥ व्याख्या—सुबोधा; नवरं, मेदः शरीरस्थूलत्वापादकोऽस्थिकृ-
द्भातुः वसा नसिकांतर्वती स्नेहः. रेतो वीर्यं. एवं शरीरस्य नित्यमशुचित्वं चिंतयन् तत्पा-
श्रित्यं इवहरमात्रेण कुर्वाणस्तात्त्विकपे विद्युच्छये जंतुरुद्यतेत्. ॥ ९३ ॥ अथाश्रवज्ञावनामाह—
॥ मूलम् ॥—मित्यत्ताविरइकसाय-जोगहेजहि हेउं. अणुरूवं ॥ जं कम्मपुगलाणं ।
महणं सो आरवो होइ ॥ ९४ ॥ व्याख्या—इहाश्रवस्य-सामान्यतोः मिथ्यात्वविगृह्यक्रिया-

ययोगलक्षणाश्चत्वारो हेतवः॥ विस्तरस्तु सप्तपंचाशतः तथा त्रिप्रहिकात्रात्रिप्रहिकात्रिनिवे-
 शिकसांशयिकानाजोगिकत्रेदात्पंचधा मिथ्यात्वं. पदकार्यरंजान्मनइंद्रियासंयमाच्च- षादश-
 धां विरतिः. अनंतानुबंधिक्रोधादयः पोकश प्रागुक्ताः पुंस्त्रीनपुंसकत्रेदांटेदान्नयः. हास्यरत्नर-
 तिशोकत्रयजुगुप्साश्चेति पंचविंशतिः कपायाः. सत्यासत्यसत्यामृष्याऽसत्यासृष्यामनोवचनौदारि-
 कोदारिकमिश्रत्रैक्रियवैक्रियमिश्राहारकाहारकमिश्रकर्मणेत्रेदात्पंचदश योगाः. सर्वेऽप्यमी स-
 तपंचाशदाश्रवहेतवः. पंचेंद्रियचतुष्कपायपंचात्रतत्रियोगपंचविंशतिक्रियात्रेदादमी द्विनत्वा-
 र्शिदप्युच्यंते. एतेमिथ्यात्वादिनिहेतुनिहेतुचिहेतुस्वरूपं; हेतुप्रावक्ष्ये प्रवक्षं. तदौर्वैद्ये त्वद्वयं प्र-
 कर्मजुलानां ग्रहणमादानं क्रियते; स आश्रयो जवति. एवमाश्रवद्वाराणां कर्मबंधहेतुतां

नावयंस्तपिधानाय यतेत. ॥ एष ॥ अथ संवरजावनामाह—

॥ मूलम् ॥ आसवहेतुपिधानं । सम्मत्ताइहि-संचरो नेत्रे ॥ःपिहियासवो . हि जीवो ।
 मुनरिच तरेइ चवजलाहिं ॥ एष ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वमादियेषां विरतिप्रशमगुतीनां, स्तेः
 सम्यक्त्वादिभिः प्रकारैर्यत्पूर्वोक्तानामाश्रवहेतूनां मिथ्यात्वादीनां पिधानं स्थगनं स संवरो

ज्ञेयः संनरस्य फलं साक्षादाह-पिहितश्रवो हि जीवः सुतरीव तरति जवजलधिं, यथा
तरी स्थगितजलप्रवेशद्वारा सुगं जलधिं तरतीति योगः ॥ एष ॥ अथ निर्जरानावनामाह-

॥ मूलम् ॥—कम्माण पुराणाणां । निकंतणं निज्जारा दुवालसहा ॥ विग्याण सा स-
कामा । तद्दा अकामा अविरयाणं ॥ एह ॥ व्याख्या—पुराणानां प्राग्ग्रहानां कर्मणां तपसा
निकतनें वेदनें निर्जरेत्युच्यते. बध्यमानकर्मविषयः संवरः प्राग्ग्रहकर्मविषया च निर्जरेत्य-
नयोर्नंदः इयं च छादशथा. बाह्यम्याद्यंतरस्य च तपसः परुजेदत्वात्. तत्र बाह्यं तपः यो-
द्वा यथा-अणुसणमुणोयरिया । वित्तीसंखेवणं रसच्चाउ ॥ कायकिलेसो संलीण-या य च-
ज्जो तवो होइ ॥ ? ॥ तत्रानशनमाहारलागः, तद् द्विधा, इत्तरं यावत्कथितं च. तत्रेत्तरं
चतुर्यादिषणमासांतं, यावरकथितं तु पादपोषणमनेंगितमरणनक्तपरिज्ञानेदात् त्रिधा. तथा ज-
नोदरता. वत्तीसं फिरकवला । आहारो कुठिपूरिउ जणिउ ॥ पुरिसस्स महिलयाए । अट्ठवीसं
जवे कवला ॥१॥ इत्येवंरूपस्य स्वाहारमानस्य संक्षेपासंबंधा, तद्यथा-अप्पाहारदिवद्दा । पुमा-
गपत्ता तद्देव किंनूणा ॥ अट्ठदुवालस सोलस-चउवीसिगनीसकवत्सेहि ॥२॥ तथा तृतेनिंकाच-

र्वायाः मंदैषो इव्याद्यनिग्रहविशेषे. संकोचनं वृत्तिसंदेपः. तथा रमाः कीगदयस्तत्परि-
 हारो रसत्यागः. तथा कायन्यासनबंधेन लोचादिना ना कष्टकरणं कायम्लेशः. स्त्रीपशुपंक्त-
 कादिजितस्थानेऽप्रस्थानं संज्ञीनता. एतत्तपः क्रियमाणं लोकनापि ज्ञापते, कथंचित्कृतीर्थि-
 केरपि क्रियते, इति बाह्यमुच्यते.

अथाश्च्यंतरं षोढा यथा-पायश्चित्तं विणुते । वेद्यावच्चं तदेव सज्जाले ॥ ज्ञाणं उस्स-
 गोवि य । अंप्रंतरं तवो द्वोइ ॥ १ ॥ तत्र प्रायश्चित्तं दशधा, आलोचनाभेदात्, यदाह-
 आलोचयणपद्मिणमणे । मीतविवेगे तहावि उस्सगो ॥ तत्रत्रयमूलक्षण-द्विया य पारंचिए-
 चेव ॥ १ ॥ विनयो ज्ञानादिभेदास्सतथा, नाणे ढंसणचरणे मणवइकाउवयारिउ विणउत्ति.
 वेयावृत्त्यं आचार्यादीनामद्रपानादिसंपादनविधौ व्यापृतत्वं. यदाहु.—आयरिय उवज्जाए ।
 येरतवस्सीगिज्ञाणसेहाणं ॥ साहम्मियकुल्लगसमंघ-संगयं तमिइ कायत्वं ॥ १ ॥ स्वाध्या-
 यो वाचनादिर्वेदयमाणः पंचधा, ध्यानं धर्मं शुभलं च, तस्वरूप यथा-सूत्रार्थसाधनमहा-
 व्रतधारणेषु । वंशप्रमोक्षगमनागमहेतुचिंता ॥ पंचेंद्रियव्युपगमश्च दया च भूते । ध्यानं तु

धर्ममिति संप्रयदंति तद्वक्त्राः ॥ १ ॥ यस्मैन्द्रियाणि विषयेषु परादमुत्सृजति । मं रुद्वयकल्पन-
 विरद्वयप्रकारदोषैः ॥ योगैः सदा त्रिजिरहो निभृतांतरात्मा । ध्यानोत्तमं प्रंरशुभ्लमिदं
 यदंति ॥ २ ॥ उत्सर्गो व्यवपतो गणशरीरोपध्वाद्धारत्यागात्, भावतः क्रोधादित्यागात्, एत-
 नयो व्योक्तेरननिश्चयत्वात्तत्रांतरीयैश्च सम्यगनामेव्यमानत्वात्तन्मोक्षप्राप्त्यंतरंगत्वाच्चान्यंतर-
 मिलुच्यते, इयं ह्यादशधापि निर्जरा भिगतानां विरतिपरिणतानां सकामा, सह कामेनामे-
 बुनानिष्ठायेण यतंते इति व्युत्पत्तेः, तस्याऽविरतानां, विरतिपरिणामरहितानां द्वाविद्यादिहे-
 तुनिः म्ययंयं जरति सा निर्जरा यकामा नवति, निर्जरां हि नायन्, तरुमनिर्जगप्र-
 र्था निरयद्धान्यपि कर्माणि निर्जायेदिति ॥ १६ ॥ अथ धर्मैतानामाह—

॥ मूलम् ॥—धम्मो जिणेहिं निरुत्तहिं-उत्तरपरैहिं सुदु पणत्तो ॥ समणणं समणो
 या-सयाण वत्तहा उराल्लसहा ॥ १७ ॥ व्याख्या—मपष्टा, नवरं श्रमणानां धर्मो दशधा
 शाल्यादियेदयमाप, धर्मैतानां हि नायन् शुनानुंषि, सत्कर्म संचिनुयात् ॥ १७ ॥
 अथ लोकरुगायनामाह—

५० ॥ मूलम् ॥—अहमुहगुरुमह्वयद्विद्य-बहुमह्वयजुअलसावय लाग ॥ धम्माऽयं च द-
 वेहिं । पुरियं मणसि चित्तिजा ॥ ९७ ॥ व्याख्या—अधोमुखमवाङ्मुखं गुरु बृहत्प्रमाणं
 मूढकं शरावस्तस्योपरिस्थं लघुः अधंस्तनमूढकापेक्षयाऽल्पप्रमाणं मूढकुशुगलं शरावसंपुटं,
 तद्वत्संस्थितं संस्थानं यस्य तं. अधोमुखगुरुमूढकस्थितलघुमूढकयुगलसंस्थितं लोकं मनसि
 स्थितयेत् इदमुक्तं जवति—अधस्तनलोकतवात् सत्परञ्जुविस्ताराद्दूर्ध्वं शनैः शनैः संकुचन्
 लोकस्तिथंलोकं एकरज्ज्वायतो जवति. ततोऽप्यूर्ध्वं क्रमेण विस्तारं जजन् ब्रह्मलोकतृतीय-
 प्रस्तटे पंचरज्ज्वायतो जवति. ततश्च पुनः शनैः शनैः संक्षेपं जजन् सर्वोपरितने लोकाग्रप्र-
 देशप्रतरे रज्जुप्रमाणो जवति. ततो जवति यथोक्तसंस्थानो लोकः. कथंभूतं लोकं? धर्मादि-
 ज्ञिः पंचजिर्द्वयै. पुरितं. तत्र स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानामुद्भूतकारी मत्स्यानां
 जलमिव धर्मास्तिकायः. एवं स्थितिरतानां तेषामुपष्टम्भायी पथिकानां ठात्रेवाऽधर्मास्तिका
 यः. एतौ च छावपि लोभालोकव्यवस्थाहेतू प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोकाकाशतुल्यौ. तथा
 एतेषामेव स्थितिगतिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माकाशास्तिकायः. तथा चैनना लु

द्वाणः कर्मणां कर्ता शोक्ता च जीवनधर्मा जीवास्तिकायः. तथा भृशूधराच्चादिसमस्तवस्तू-
 नां परिणामिकारणं घूरणगलनधर्मा पुद्गलास्तिकायः. एतेष्ववाद्याश्चत्वारोऽमूर्ताः, अंशस्तु मू-
 र्ताः. जीववर्जाः सर्वेऽप्यचेतनाः. एतैः पंचत्रिडंब्यैः पूरितोऽयं लोकः. न हि स कश्चिदेको-
 ऽपि प्रदेशो लोके विद्यते यत्र धर्माधर्माकाशानामैकैकः प्रदेशो जीवपुद्गलानां चानंताः प्रदे-
 शाः स्वस्वरूपेण नावतिष्ठंत इति. अत्र च मनुष्यक्षेत्रे एव वर्तिगुत्वात् पृथस्य कालद्रव्यस्य
 ग्रहणं न कृतं. एवं हि लोकस्वरूपं प्रावयन् धर्मध्याने स्थैर्यं लभते. यदार्षं—खिड्वलयदी-
 वसायर-नरयविमाणनवणाइसंराणं ॥ वासाइपइष्टाणं । निययं लोगछिडविहाणं ॥ १ ॥ ध-
 र्मध्यानी ध्यायेदिति शेषः. ॥ ए७ ॥ अथ बोधिजावनामाह—

॥ मूलम् ॥—पंचिन्द्रियत्तणाइय-सामग्रीसंचवेवि अइडुलहा ॥ तत्ताववोहरूवा । वो-
 ही सोहि जियस्स जउ ॥ एए ॥ व्याख्या—प्रकटार्था. नवरं यतो यस्माद्बोधिमिथ्यात्वपं-
 ककनुपस्य जीवस्य शोधिर्भवति. एवं बोधेर्दुर्लभतनां चावयन् धनांगनादिव्यतिरेकेण बोधिलान-
 मेव प्रार्थयेत्. ॥ एए ॥ अथोपसंहरन्नाह—

॥ मूढम् ॥—जाविज्जंतं इह सा-वर्णादिं कल्याणमादृष्टं होइ ॥ चक्षरसचलंपि चित्तं ।
 प्रसन्नचंद्रस्सत्र जर्दणं ॥ १०० ॥ द्याग्या—यतीनां मुनीनां प्रसन्नचंद्रस्य राजर्षिरिव चेतश्च-
 क्षरसत्रलमपि पारदत्रचपलमपि, इति पूर्वोक्ताजिर्भाग्रनामिर्नोव्यमानं सत् कल्याणसाधकं
 पुण्यानुबंधि भवति. चक्षरसोऽपि युत्साम्याजिर्भावनाजिर्नोव्यमानः पीतधातोः साधको जन-
 तीति संदंक्रः ॥ १०० ॥ प्रसन्नचंद्रदृष्टांतस्त्वयं—अथ प्रसन्नचंद्रराजर्षिकथा—

सत्क्रोटिपात्रमस्त्यत्र । पीतत्रपोतनं पुरं ॥ यत्क्रोडि परिचिक्रीडे । लक्ष्मीरंजोधिंसंचत्रा
 ॥ १ ॥ भूपस्तत्र वज्रो सोम-चंद्रो निस्तंद्रैकमः ॥ तस्य शीलद्रुत्सारास-धरणी धारिणी
 प्रिया ॥ २ ॥ प्रसन्नचंद्र इत्यासी-तनयः सज्जतिस्तयोः ॥ नालोकस्योऽपि यः कापि । नापुप-
 त्कलंदंसतां ॥३॥ कदापि कुर्वती वेणी-बंधे भृधवमूर्द्धनि ॥ दृष्ट्वेकं पन्नितं राज्ञी । वजापे दूतमागतं
 ॥४॥ इतस्ततस्ततः पश्य-न्नपश्यन् दूतमप्रतः ॥ धारिण्या भूपतिः प्रोचे । विस्मितः स्मितपूर्वकं ॥५॥
 संदेह इव सिद्धांते । शुद्धांते तत्र किं नृप ॥ दूतो विशति तद्दूतं । पश्यामुं पलितान्निधं ॥६॥
 सकर्णः कर्णपार्श्वस्थो । न्यग्नृतो वक्षस्यसौ तव ॥ संग्राहैव जराधाटी । विरम ज्ञाप यपतः ॥ ७ ॥ वि-

पणोऽथ नृपोऽध्याय-दहो भोहादचेतसः ॥ पदं मूर्ध्नि समाधत्त । पलितबलतो जरा ॥ ७ ॥
 यन्मूर्ध्नि कृष्णचिकुरप्रकराब्दगम्या- । प्रावृद न वोधरविरेषु विजाति युक्तं ॥ त्रेषां पुनः प-
 खितकाशत्रिकाशसारा । श्रीः शारदी स्फुरति तेऽधिकं न किं सः ॥ ए ॥ वैरिणी दुर्निवा
 रेयं । पुत्रमित्रचरैरपि ॥ रूपं विनाशयत्येव । पञ्चितं करिणी जरा ॥ १० ॥ शुक्ला जोगाः-
 कृतं राज्यं । जातश्च तनगो मम ॥ गततारुण्यदूरस्य । सांप्रतं, सांप्रतं व्रतं ॥ ११ ॥ एवं चि-
 तातुरं भूपं । सहास्यं धारिणी जगौ ॥ हतकोश इव स्वामिन् । किं जरां वीक्ष्य खिद्यसे ॥
 ॥ १२ ॥ जरानिगूहनोपायं । वञ्चिन् नाथ यथानथं ॥ पञ्चितं व्रमयित्वेत-स्युरे घोषयं सर्वतः
 ॥ १३ ॥ लोकाः शृणुत यः कश्चि-देवं धवलमूर्ध्वजं ॥ वदति क्वितिपं-वृष्टं । स ध्रुवं दंरुयि-
 प्यते ॥ १४ ॥ राजदंरुजयादेवं । कश्चिच्छक्ता, न ते जरां ॥ वीनशंकस्ततो भोगान् । जुञ्जी-
 या भूप चूरिशः ॥ १५ ॥ भूपः प्रोचे प्रिये हास्यं । किमकाङ्क्षे विधीयते ॥ जरां कालक्रमाया-
 तां । वीक्ष्य वैलदयमेति कः ॥ १६ ॥ अदृष्टपञ्जिता एव । पूर्वज्ञाः प्राव्रजन्मम-॥ अहं तु प-
 ञ्जिते दृष्टे । यद्देऽस्मीति त्रपाकरं ॥ १७ ॥ जगाद् धारिणी स्वामि-क्षेपा खेदप्रथा वृथा ॥ स-

मयोऽस्ति समर्थस्या-थापि प्रव्रजितुं तत्र ॥ १७ ॥ अथ गङ्गायाश्चतुष्पातः । पुत्रं राज्येऽग्नि-
पिच्य सः ॥ आदाय तापसीं दीक्षां । प्राप भूपत्तपोवनं ॥ १८ ॥ सा च्योष्टु मे हृदीशेन ।
सह यानमनोरथः ॥ इत्यङ्गापितगर्भेव । राक्षी तमनुजःसुधी ॥ १९ ॥ दधतोः सोदरस्नेहं ।
जन्मानरितयोरिव ॥ जपतीभ्रम तुत्रोट । तत्रोटजगयास्तयोः ॥ २० ॥ तत्रासून सुतं राक्षी ।
धर्मं बुद्धिरिवोज्ज्वला ॥ प्रसूः प्रसूतिरोगार्थ्या । व्यपद्यत तदैव सा ॥ २१ ॥ अवाप्य चंद्रदे-
वीखं । देवी भ्रमवशंचदा ॥ वालं तं सैरित्रीभृथा-रण्ये स्तन्यमपीप्यत ॥ २२ ॥ तस्य राज-
कुमारस्य । वने वृकल्लवाससः ॥ नाम वल्कल्लचीरीति । रीतिङ्गिस्तापसैर्देदे ॥ २३ ॥ वर्द्धमा-
नः स्वकैः पुण्यै-स्तारं तारुण्यमाप सः ॥ शशो शैलमिव धीर्मे । जहौ मौग्ध्यं तदापि न ॥
॥ २४ ॥ स प्रीतः स्वयमानीतै-र्दलैः पुष्यफलेर्जलैः ॥ पितरं तर्पयामास । जरसा जर्जरौजसं
॥ २५ ॥ वनं प्रसन्नचंद्रोऽथ । प्रणतुं पितरं गतः ॥ अनुजं यौवनोद्भेद-सुभगं तमवैकृत ॥
॥ २६ ॥ अचिंतयच्च बालोऽयं । सोमलः सहते हृहा ॥ वनवासव्यथा ज्येष्ठ-बंधौ राजधरे-
मयि ॥ २७ ॥ भेजे पित्रोचितं कीर । दारुणातपसेवनं ॥ बाल्येऽप्यसौ-किं कुरुते । दारुणा-

तपसेवनं ॥ २९ ॥ पितुस्तपोनिधेः क्रोडे । पारिद्रस्येव संस्थितं ॥ न सूरोऽप्येनमाकृष्टु-मीष्टे
 कश्चिक्करोमि किं ॥ ३० ॥ इत्यंतरुहसच्चिता-धूमरीधूसराननः ॥ पुनः स्वजननं प्राप । नृपः
 कृपणनैपुणः ॥ ३१ ॥ अध्यासीनं सत्रामध्य-मध्यात्मव्यययाकुलं ॥ पप्रहुर्वाखनिता । विन-
 यावनता नृपं ॥ ३२ ॥ देवाद्य किं न ते वश्याः । संति शुद्धांतयोपितः ॥ किं वा कन्या स-
 लावण्या । कापि कापि निरीक्षिता ॥ ३३ ॥ प्रोक्ते राज्ञा स्वदुःखेऽथ । ताः प्रोचुर्यौवनोन्म-
 दाः ॥ तत्तद्बुद्धिमयीरस्मा-नेवात्रार्थे नृपादिशं ॥ ३४ ॥ ग्रहीतुं तास्ततो राजा-इया वल्क-
 लचोरिणं ॥ धूर्तविद्या इवांगिन्यो । रथारूढाः प्रतस्थिरे ॥ ३५ ॥ रथेषु शर्कराखंभ-मत्तं-
 कीमोदकादि च ॥ पीयूषरसनिष्पदे-नेव निष्पादितं न्यधुः ॥ ३६ ॥ जग्मुश्च तत्र यत्रास्ति ।
 सोमचंद्रो महामनाः ॥ नाविशंश्च वनं राज-संमाजं सरमा इव ॥ ३७ ॥ प्रतीकमाणाः परि-
 तो । वनं वल्कलचोरिणं ॥ तस्थुर्भूतिं तरोर्न्यस्य । चरं ताथोरचर्यया ॥ ३८ ॥ जस्मापह्नुन
 देह्य-ज्जाटावांस्तायदाधयो ॥ फलाजिहाषी वालाधिः । स मग्धमृगवद्भ्रमन् ॥ ३९ ॥ कृपी-

१० ॥ इत्यलौकिकमालात्रय । वनयं तस्य विस्मिताः ॥ मयः प्राथतहास्य ताः । स्व स्वै-
 नैव न्यवारयन् ॥ ४१ ॥ ताभ्यः फलानि वन्यानि । विनीतः सोऽद्भुद्वैकत ॥ वर्ण्यतेऽतिथि-
 पूजातो । नान्यसुखं तपस्विभिः ॥ ४२ ॥ चर्वं चर्वं शगस्तास्ता-न्यरसानीति तत्यजुः ॥ शू-
 रिखंभानखंभान-प्यडुस्तस्मै च मोदकान् ॥ ४३ ॥ तानास्वाद्य सुधास्वाहून् । व्याचष्ट स
 पुनः पुनः ॥ न कञ्चुस्तस्य जिह्वा सा । रसज्ञेति श्रुता यतः ॥ ४४ ॥ रसशूः स ताः प्रोचि ।
 मुनीन्द्रा आश्रमः क वः ॥ मत्पितुर्जरिणो योग्या । कत्या चयं फलावली ॥ ४५ ॥ अहो ज-
 टा सुखलिता । जवतां ज्ञाति मूर्खसु ॥ सौकुमार्यमकल्केषु । वल्केष्वप्यहहोद्वयणं ॥ ४६ ॥
 शुष्माकमंगरागोऽयं । दिशः सुरजयत्यहो ॥ अहो वायुदुसेकार्थौ । कलशौ वः स्थितौ हृदि
 ॥ ४७ ॥ कथं हृदीव मालिन्यं । मुखेऽपि इमश्रुणा न च ॥ किं वायं वदने रागो । वैरी वै-
 रायशालिनां ॥ ४८ ॥ पाणिपादश्रवोमूर्ध्नि । स्थितोऽपि न दहत्ययं ॥ यत्कृशानुः प्रदीप्तोऽपि
 । तदेतद्धि तपोबलं ॥ ४९ ॥ अथ ता जगदुर्वीणा-काणप्राणहरस्वराः ॥ वयमध्यास्महे
 बाल-रूपे श्रीपोतनाश्रमं ॥ ५० ॥ फलश्रेण्यानया तत्र । नित्यं कल्पितपारणाः ॥ कुर्मः क्र-

सागतं कर्म । कलाकेलियुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटवृल्फलरागाद्यं । तत्रेह्यन च दुर्लभं ॥ वक्ष्य-
 त्वा वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो-
 पमाः ॥ रूपयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्वृताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । का-
 र्थमेत्तिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् भूरि-त्रच्चिर्त्रमखन्नरः ॥ ५४ ॥ स जगाद् तदा गूढं
 । कुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रपि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशन्तृपेर्त्री-
 ता । निहाका इव विद्युतः ॥ मुख्त्वा बालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ-
 वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया त्रिया च तन्नास्या-स्तरस्वरूपमजिज्ञपन्
 ॥ ५७ ॥ ततः शतगुणं पीनां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोद्दधौ कष्टं । गमयामास
 वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च त्रातोत्रयच्युतः ॥ खादचक्रे शल्यवत्तस्य ।
 शश्वदेतद् ह्ययं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि बालकृषिर्धावं-स्तन्नाणियमवाप्नुवन् ॥ वत्राम कान-
 ने यूथ-त्रष्टत्रल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्थहान्नयन्नारीं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र-
 थारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ तातात्रिवादयामीति । ववंदे टंपती स तौ ॥ ६२ ॥

हास कामिनी तस्या-नुचिताहुपचारतः ॥ ६२ ॥ कृपिरेप कुरुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
 निपेथ्येति नरः पत्नी । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांधोऽह-मित्युक्ते मुनि-
 नोन्मनाः ॥ स जगाद् तदेहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ कृपिः पथि रथे वीक्ष्य ।
 बाह्वाहनमच्यधात् ॥ निस्तुंशेनेव बाहेते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एषोऽस्मदाश्र-
 माचार । इत्युक्त्वा मोदकान्तो ॥ सुधासमधिकस्वादा-स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
 त्वाद्दवर्धिताद्वाद्दः । स प्रोचे वेदम्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
 ॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूत्तस्य । चोरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथी विजित्य तं तस्या-दत्तार्जितचिरं-
 धनं ॥ ६८ ॥ निरैपमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननाथकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । कृपेरित्यु-
 द्विनाय सः ॥ ६९ ॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययावुपपोतनं ॥ गुणकीतमिवाभूम् ॥ स्वर्णखं-
 रुमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादग्निधिया तस्य-न्मुनिस्तेनाच्यधीयत ॥ मा जैस्तपोजिरासाकैः ।
 प्रजवत्येय नानसः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्दलकरैः सं-
 ष्या-मिखदंनजकृजितैः ॥ ७२ ॥ यत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लक्ष्यते ॥ इत्यस्मै

सागतं कर्म । कलाकेलियुरोर्गिरा ॥ ५१ ॥ जटुवल्कलरागाद्यं । तत्रेह्यन च दुर्लभं ॥ वक्रस्य-
 ल वदने रागो-ऽनुरागं त्वयि वीक्षिते ॥ ५२ ॥ आश्रमाः संति भूयांसो । न पुनः पोतनो-
 पमाः ॥ रूपयोऽस्मादृशा यत्र । सरागा अपि निर्युताः ॥ ५३ ॥ तत्र पुत्र त्वमागच्छेः । का-
 र्यमेत्तिः फलैर्यदि ॥ वेत्ति नानारसान् मृरि-त्रजिर्त्रमरवद्वरः ॥ ५४ ॥ स जगाद् तदा गूढं
 । दुमारूढचरश्च ताः ॥ रेरे श्रीसोमचंद्रर्षि-रेति नश्यत नश्यत ॥ ५५ ॥ ता अनेशन्मृपेर्जी-
 ता । निहाका इव विद्युतः ॥ मुक्त्वा बालं रथेनाशु । ततो निर्व्याजवाजिना ॥ ५६ ॥ अ-
 वाप्य स्वपुरं जात-जीविताशा नरेश्वरं ॥ ह्रिया त्रिया च नम्रास्या-स्तस्त्वरूपमजिज्ञपन्
 ॥ ५७ ॥ ततः शतगुणां पीनां । दधानो वसुधाधवः ॥ मग्नः शोकोदधौ कर्भू । गमयामास
 वासरान् ॥ ५८ ॥ स चैकाकी जरी तातः । स च द्वातोन्नयद्युतः ॥ खादचक्रे शस्यवत्तस्य ।
 शश्वदेतद् द्वयं हृदि ॥ ५९ ॥ सोऽपि द्वाजकृपिर्धावं-स्तज्ञाणिक्यमवाप्नुवन् ॥ वत्राम कान-
 ने यूथ-त्रष्टन्नल्लूकवच्चिरं ॥ ६० ॥ पितुर्गृहान्नयद्वारिं । निजग्रामं नरः पुरः ॥ तेनादर्शि र-
 थारूढः । कोऽपि निःकोपचेतसा ॥ ६१ ॥ ताताजिवादयामीति । वदं दे दंपती स तौ ॥ ज-

हास कामिनी तस्या-नुचिताहुपचारतः ॥ ६२ ॥ कृपिरेप कञ्चुर्वन्यो । न परिहासमर्हति ॥
 निपेध्येति नरः पत्नीं । क यासीति मुनिं जगौ ॥ ६३ ॥ पोतनाश्रमपांथोऽह-मित्युक्ते मुनि-
 नोन्मनाः ॥ स जगाद तदैहीति । मयाप्यत्रैव गम्यते ॥ ६४ ॥ कृषिः पथि रथे वीक्ष्य ।
 बाह्वाहनमच्यभ्रात् ॥ निस्तुंशेनेव वाक्षेते । किमेतौ हरिणौ त्वया ॥ ६५ ॥ एपोऽस्मदाश्र-
 माचार । इत्युक्त्वा मोदकानसौ ॥ सुधासमधिकस्वादां-स्तस्यादाद् दृढसौहृदः ॥ ६६ ॥ त-
 त्त्वादवर्धिताद्ब्लादः । स प्रोचे वेद्म्यहं मुने ॥ फलान्येतानि तान्येव । यानि ते तापसा ददुः
 ॥ ६७ ॥ पथि प्रादुरभूतस्य । चौरः क्रूरतरः पुरः ॥ रथी विजित्य तं तस्या-दत्ताजित्बिं-
 धनं ॥ ६८ ॥ निरजैपमसज्जोऽपि । यदेनं स्तेननायकं ॥ महिमा सोऽयमस्यैव । शूपेरित्यु-
 न्निनाय सः ॥ ६९ ॥ प्रीतस्तं स्वरथे न्यस्य । स ययाबुपपोतनं ॥ गुणक्रीतमिवाभुञ्जे । स्वर्णखं-
 रुमदत्त च ॥ ७० ॥ स्वर्णादग्निधिया तस्य-न्मुनिस्तेनाच्यधीयत ॥ मा भ्रैस्तपोजिरात्मकैः ।
 प्रत्नवत्येष नानलः ॥ ७१ ॥ अमी त्वामाह्वयंतीव । पोतनाश्रमपादपाः ॥ चलद्वलकरैः सं-
 ध्या-सिखदंरुजकृतैः ॥ ७२ ॥ अत्रामुना विना प्रायो । वासस्थानं न लच्यते ॥ इत्यस्मै

कांचनं दत्त्वा । स्वग्रामं प्रति सोऽचलत् ॥ ७३ ॥ परिव्राविशिखावप्र-सनाशोभां निचालयन् ॥
 विवेशांतःपुरं सायं । जूपाल इव भृपन्नः ॥ ७४ ॥ चलध्वजपटव्याजा-न्मृत्यंतीव तदागमे ॥
 वेदशविशमानि नगर-प्रवेशे प्रददर्श सः ॥ ७५ ॥ जीवन्नेव तपोनिः किं।लंजितोऽस्मि त्रिवि-
 ष्टपं ॥ प्रविशंस्तेषु वेदभेकं । स मुनिर्दधिवानिति ॥ ७६ ॥ गौरांगीर्गणिकास्तत्र । वीक्ष्यान्न-
 राणजासुराः ॥ कूर्पीस्ताणोऽटजावास-दग्धदेहान्निनिंद सः ॥ ७७ ॥ कांचिद्भद्रासनासीनां । सोऽ-
 जिवादनपूर्वकं ॥ दत्त्वा तस्कांचनं वेद्यां । वासस्थानमयाचत ॥ ७८ ॥ गणिका गणकोक्ता-
 य । तस्मै दिरसुनिजांगजां ॥ विगाहस्याथ सामग्रीं । स्वचेटीभिरकारयत् ॥ ७९ ॥ निषिध्य-
 तोऽपि तस्य स्वं । वेणीदंरुं प्रदर्श्य सा ॥ मस्तके विवृणोतिसि । वटपादोपमां जटां ॥ ८० ॥
 स्नानांगरागचूषाथं । विंशं वारवधूकृतं ॥ अस्याथमस्य कल्पोऽय-मित्यसौ बहुमन्यत ॥ ८१ ॥
 अरुचिर्विषयभ्राता-नचिह्नोऽपि व्यवाहृत ॥ शमी शमीमिवाश्रयः । स ताचिर्निजकन्यकां
 ॥ ८२ ॥ विवाहे तत्र यस्तानि-र्वाथो ब्रूध्वनिः कृतः ॥ जायता बंधुवैधुर्या-न्निशि सोऽ-
 श्रावि चूचुजा ॥ ८३ ॥ दध्यौ नृपतिरथैवं । सयैरे मयि दुःखिनि ॥ कस्यायं श्रीमतः प्री-

ति-संगी संगीतकध्वनिः ॥ ७४ ॥ राज्ञानुज्ञानुमादिशो । चृत्यः शब्दानुसारतः ॥ ययौ तदे-
 व वेद्ययौकः । शब्दवेधीव सायकः ॥ ७५ ॥ गणिकां सोऽय्यधान्मुग्धे । शुचा दग्धेऽथ ऋपतां
 ॥ ज्वलति ज्वलने जैत्य-मिव कोऽयं तवोरसवः ॥ ७६ ॥ सापि वाचां विशेषज्ञो-वाच तं र-
 चितांजलिः ॥ प्राग् जामातृचिंताता । कोऽपि कार्तितिको जगौ ॥ ७७ ॥ अत्रापैति शिशुः
 सायं । यः कश्चिन्मुग्धतापसः ॥ स्वर्णरेखां कपस्थेव । तस्य दद्याः स्वनंदिनीं ॥ ७८ ॥ सोऽथ
 सायं समायासी-दाहूतो मन्मनोरथैः ॥ क्रियमाणोऽस्ति वीवाहे । तस्यास्तदयमुत्सवः ॥ ७९ ॥
 जानेऽहं भूपतेर्दुःखं । जाने रोपं च भूपतेः ॥ अंतरात्मा तु नापत्य-स्नेहात्तौ गणयत्यदः ॥
 ॥ ८० ॥ एतरसर्वं नरेन्द्राय । नत्वा नृत्योऽय्यधत्त सः ॥ स एवायं कदापि स्या-दिति ऋषो-
 ऽप्यमोदत ॥ ८१ ॥ सूर्ये तदाशयोदस्त । इव प्रातः समुज्जते ॥ यैः कुमारो बने दृष्ट-स्नैरे-
 त्यापादि ऋपतेः ॥ ८२ ॥ ऋष रूपवतीसीमां । वेद्यान्निः प्राचृतीकृतां ॥ परिणीय कनीम-
 न्न । प्रभुर्विजयंते तत्र ॥ ८३ ॥ आनानयद्रधुयुक्तं । नृपः संसदि सोदरं ॥ जिष्णुर्विष्णुमिव
 श्रीला । रागायातं स रुभ्यजे ॥ ८४ ॥ अशिदयत विलासैधं । निपुणैः स नृपाह्वया ॥ अचि-

राकलिकोत्तरे । चूतश्चेन्नदिनेरिव ॥ १७५ ॥ उद्धृढानेकजृपाल-वालाश्चतुल्लचेतसः ॥ तस्या-
 तिचक्रमुर्षामा । इव छादश वत्सराः ॥ १७६ ॥ निशाशेषेऽन्यदा दध्नौ । कुमारो धिग्मया व-
 ने ॥ एकाकी नोगृष्टेन । मुक्तस्तातोऽपि त्रैरिवत् ॥ १७७ ॥ शिष्यो गुरोरिवाभुष्य । कः फ-
 खान्युपनेष्यते ॥ को ज्ञेयः सेदयते याला-रामं तरमिव श्रुतेः ॥ १७८ ॥ अर्जकानिव विश्व-
 स्तान्निवारंजलिदानतः ॥ प्रोणयिष्यति को याल-मृगानुदञ्चारिणः ॥ १७९ ॥ क तन्मे कुं-
 जरस्थेय । सुगं वनविहारजं ॥ केदं राजगृह्म्यस्य । नारीजंजीरयंनं ॥ १८० ॥ अथ जा-
 स्यति तच्चिता-तमो भेत्तुमित्रोदिते ॥ तातपादाब्जमेवायै । स नरेंद्रं व्यजिह्वपत् ॥ १ ॥
 राजा प्रसन्नचंद्रोऽपि । पितुर्मित्रनमुत्सुकुः ॥ चचालालयपरीवारः । सह तल्लटाचीरिणा ॥१॥
 इतश्च सोमचंद्रर्षि-स्तदारथे ब्रमन् ब्रमन् ॥ अथयक्षेत्रपीयूष-संघं पुत्रं न्यनर्चत ॥ ३ ॥
 रोदं रोदं चिरं दुःग्या-दंधीचूतेक्षण-रुण ॥ वर्षत्रयमयन्नित्ये । सोऽपि ह्यदशवन्सरो ॥४॥
 ततः प्रसन्नचंद्रेण । निस्तंड्रेण संधुनां ॥ संस्थाप्य परितः सैन्य । मध्येऽरथ्यमगम्यत ॥ ५ ॥
 कच्चिन्नारंग रंगस्ते । कुशोऽसि रमशोक किं ॥ किं माचसि माकंद । न कोदुंबर कंबर ॥

॥ ६ ॥ आलाप्यैवं कुमारेंद्रो ! नागरानिश्च पार्थिवः ॥ हृषोशुधारयासक्तः । पुरापरिचर्यास्त-
 रून् ॥ ७ ॥ पुरस्तो हृषिकयाशून्यं । सेव्यमानं जरन्मृगैः ॥ हस्तन्प्रस्ताक्षमलाकं । वृद्धं तात-
 मपश्यतां ॥ ८ ॥ तस्मादाय निजं नाम । प्रणामपरयोस्तयोः ॥ संस्पृश्य पाणिना-पृष्टं । ददौ
 राजर्षिराशिषं ॥ ९ ॥ युवापि बालवत्तातो-संगविन्यस्तमस्तकः ॥ स्वभागः क्षमयामास ।
 रुद्रन् बल्कलचौर्यपि ॥ १० ॥ द्वेषीजावमित्रहेतु-माङ्गिगतोऽपि तं मुदाः ॥ हर्षाश्रुयौत का-
 लुप्यं । चक्षुषोः प्राप पाटवं ॥ ११ ॥ प्रविश्योदजमेकान्ते । पूर्वान्यासवशंशदः ॥ त्वङ्मयान्यु-
 चरीयाणि । कुमारः प्रमसार्ज सः ॥ १२ ॥ एवं प्रसार्जनं कापि । कृतपूर्वीनि चिंतया ॥ जा-
 तिसारः स तस्मार । श्रमण्यं प्राग्प्रयार्जितं ॥ १३ ॥ घटी यामो दिनं पक्षः । स कदा ऋवि-
 ता यदा ॥ सा मे संगस्यते दीक्षा । विद्युक्तस्यैव बल्लजा ॥ १४ ॥ इति साक्षिणि तच्छ्ला-
 ना-नले धर्मः पुरोहितः । व्यवाहयकुमारेंद्रं । समं केवलसंपदा ॥ १५ ॥ तदा स जगवा-
 न् दिव्य-स्वर्णभोजकृतस्थितिः ॥ सुरासुरसमज्यायां । निर्ममे धर्मदेशनां ॥ १६ ॥ निश-
 म्य तद्भवःश्रेणी । निःश्रेणीमिव निर्धृतेः ॥ सोमहृद्रोऽजजदीक्षा । त्रिन्नमिथास्वबंधनः ॥ १७ ॥

प्रसन्नचंद्रे निस्तंडे । प्राप्ते श्रावकधूर्यतां ॥ श्रीवीरः शिश्रिये पित्रा । सत्रा वल्कलचीरिणा
 ॥ १७ ॥ प्रसन्नचंद्रचूपाक्षे । पाति तात इव प्रजाः ॥ कदाचित्पोतनपुरे । श्रीवीरः समवास-
 रत् ॥ १८ ॥ आकर्ण्य कर्णपीपूष-पारणे प्रचुदेशनां ॥ सुतं शिशुमपि न्यस्य । साम्राज्ये प्रा-
 व्रजन्मृपः ॥ १७ ॥ समं जगवता कुर्वन् । विहारं वसुधातक्षे ॥ प्रसन्नचंद्रराजर्षि-र्यथो राज-
 गृहं पुरं ॥ ११ ॥ व्याख्यावप्रत्रयाग्नेऽसौ । तस्थौ प्रतिमया मुनिः ॥ अंतरंगद्विपद्मग-की-
 र्तिस्तंज इवाहृतः ॥ १२ ॥ यस्य योगत्रयी जैन-ध्यानमंत्रपवित्रिता ॥ स तदा वंदितुं वीरं ।
 चचाख श्रेणिको नृपः ॥ १३ ॥ अच्रूतां तस्य नासीरे । सुनासीरिच्छतेजसः ॥ सुमुखो दुर्मुख-
 श्वेति । यथार्थो पुरुषाबुभौ ॥ १४ ॥ पिंक्त्यमित्र सदज्ञानं । पदस्यमित्र संवरं ॥ रूपस्यमित्र
 चारित्रं । रूपातीतं मनोजुवः ॥ १५ ॥ पथि तं सुमुखो वीक्ष्य । महर्षिं हर्षतो जगौ ॥ त्व-
 मेव मुखो धुर्याणां । यस्येयं ध्यानसाधना ॥ १६ ॥ युग्मं ॥ पूर्वं बाह्यास्ततः पिंक्त्यवर्तिनोऽपि
 विजिगिरे ॥ द्विपो येन समं तेन । त्वया कः स्पर्धनां जटः ॥ १७ ॥ अथ तं दुर्मुखः प्रोचे
 । न त्वं सुमुख बुद्ध्यसे ॥ अस्येभुयष्टिवन्नूनं । निःफला संयमक्रिया ॥ १८ ॥ राज्ये न्यवे-

शि योजनेन । बालः स किल चारिः ॥ वारिचिदुर्बलः सेतु-रिवाप्लाव्यत संप्रति ॥ २९ ॥
 हास्तिकं जगद्देशीयं । जहे संजहिरे जटाः ॥ अवारि धेनुकं तत्किं । यन्न चक्रेऽस्य वैरि-
 जिः ॥ ३० ॥ नास्य कूर्चं मुखं कितु । पुत्रं तैरश्वत्थकणं ॥ यो जहे नैतदपि य-द्बाले रा-
 ज्यं न दीयते ॥ ३१ ॥ दुर्निवारं लगत्येव । व्रतिनोऽयस्य तद्भजः ॥ इत्युक्त्वा सोऽग्रतोऽचा-
 क्षी-दहो दोषदशः खडाः ॥ ३२ ॥ त्यक्त्वा चंद्रनपंकमत्र रमते श्वेणमद्भवे मक्षिका । मु-
 क्त्या-पल्वलमश्ववारि महिपः पंके लुठत्यन्वहं ॥ हित्वा सुंदरतिग्मरश्मिदिवसं क्रीकृत्युलू-
 को निशि ॥ प्रायो दिव्यति दूपणे गुणगणत्यागाखलानां मतिः ॥ ३३ ॥ एभिस्ताड्यचनैः क-
 ल्या-वसानपवनैरिव ॥ स्थिरः क्षमाधरः सारा-कारः साधुरचाढ्यत ॥ ३४ ॥ ताम्बयतिस्स त-
 पस्तस्य । गलितं गुणगौरवं ॥ व्युता चारित्र्यचिंतापि । विशीर्णं श्रुतपाटवं ॥ ३५ ॥ दध्यौ
 स किमहं दृष्टो । जीवन्नपि मृतोऽरिजिः ॥ यज्जिघृक्षति मज्जाता-दहो ते राज्यसंपदं ॥३६॥
 मय्युदस्तायुधे यधि । युधि भूरिस्फुरन्मुदे ॥ उच्चुंरु इव मातंगे । केऽपरे पशवः परे ॥३७॥
 मुनिर्ध्यात्विति मनसा । जयदक्कामवीवदत् ॥ आजूह्वन्महायोधा-नायुधानप्यचिदणवत् ॥

॥३७॥ समनीनहृदश्वेन-सुजटान् वीर्यशालिनः ॥ प्राचीचलद्भ्रूलं सत्रा । शत्रुघ्नतैरयुधुत्
 ॥ ३९ ॥ युग्मं ॥ ततः पतवरासार-रुद्धवैवस्वतद्युतिः ॥ जिह्वेनकुंजाजिव्यक्त-रक्तपूरतरद्र-
 थः ॥ ४० ॥ मिथः संघर्षेदुरुद्धे-खड्गखादकारक्षीपणः ॥ निशितोह्वसितानंत-कुंतप्रोतजटव-
 जः ॥ ४१ कृतकेतुस्थितव्रज-दंडदंतुरितकितिः ॥ उजयोः सैन्ययोरसी-क्षीरुहृदारणो रणः
 ॥ ४२ ॥ त्रिचिन्विशेषकं ॥ अत्रांतरे वयंदे तं । मुनींद्रं श्रेणिको नृपः ॥ न स वीररसव्यग्रो ।
 धर्मलाजयतिस्म तं ॥ ४३ ॥ अहो महोज्ज्वलं ध्यान-महो निस्संगता मुनेः ॥ वंदमानेऽपि
 भृषाले । यन्मय्येप तृणीयति ॥ ४४ ॥ न मुक्तिरपि मन्येऽस्य । ध्यानादस्माद्द्वीयसी ॥ एवं
 विजावयन् नृपः । श्रीवीरस्यांतिकं ययौ ॥ ४५ ॥ नत्वा स प्रभुमप्राक्षी-द्यदावंदि मया त-
 दा ॥ कालं प्रसन्नचंद्रश्चे-त्करोत्युपपद्यते क तत् ॥ ४६ ॥ सप्तमं नरकं याति । राजर्षिः स त-
 दा मृतः ॥ इत्युक्ते प्रभुणा दध्या-वध्यात्मं मगधाधिपः ॥ ४७ ॥ क तदध्यानं मुनेस्तस्य ।
 पतनं नरके क च ॥ क राजकेलीकलना । क च वर्चोगृहे स्थितिः ॥ ४८ ॥ जाने जैनेश्वरी
 वाणी । शुश्रुवे व्यत्ययान्मया ॥ यद्भालं चिंतया नार्हन् । पुनः पृच्छति कुप्यति ॥ ४९ ॥

कणाडाज्ञा पुनः पृष्टो । गतिं तस्यावदत्प्रभुः ॥ विमानं याति सर्वार्थ-सिद्धिं चेन्निप्रयतेऽधु-
 ना ॥ ५० ॥ युक्तैवासौ प्रजोरुक्ति-रिति क्तिबुजा पुनः ॥ पृष्टो जिनो जगौ जातः । सां-
 प्रतं स च केवली ॥ ५१ ॥ पश्यामी समवसृते-रुचिष्टंति प्रमोदिनः ॥ देवा देव्यश्च तस्यैव
 । विधातुं केवलोरसवं ॥ ५२ ॥ राजोवाचैकरूपा हि । देव गंगेव गीस्तव ॥ त्रिपथीचूय सं-
 देह-मलं किं मय्यवीवृधत् ॥ ५३ ॥ जिनो जगाद चूपात् । यदायंदि च सं संया ॥ तदा
 दुर्मुखदुर्वक्ष्य-श्रवणोत्पन्नमत्सरः ॥ ५४ ॥ मनसा निजसाम्राज्य-लंपटोऽरिचटैः समं ॥ यु-
 ध्यमानोऽजवसेन । तस्योचेऽधोगतिर्मया ॥ ५५ ॥ युग्मं ॥ तीर्थकल्पे रणांजोधौ । द्दीणाल्बः
 स निरिक्षत ॥ आयातं मकरक्रूर-मेकं तुरगिणं पुरः ॥ ५६ ॥ सर्वं हि दोषमतां शल्ल-सिति
 नीतिं सरन्नसौ ॥ करं व्यापारयामास । शिरस्काय तमर्दितुं ॥ ५७ ॥ इव जंगलचूखंरु-म-
 केशं हरितांक्षुरं ॥ शिरः स्पृष्टवत्तस्तस्य । चारित्रं स्मृतिमाययो ॥ ५८ ॥ स दध्यौ ही प्रमा-
 दो मे । यदादीयत दुर्धरैः ॥ कयायतस्कैर्ध्यान-धनं हृदि निधीकृतं ॥ ५९ ॥ आसन्ने वी-
 रमातंडे । चेतःस्थश्रुतदीपके ॥ अपत्यप्रेमतमसा । जनोऽयं हंत वाध्यते ॥ ६० ॥ निघ्नक्षेकं-

द्वियमपि । तपोभिः शुध्यति व्रती ॥ इतद्दस्तिहयवातः । शोस्यत्येव जनः कथं ॥ ६१ ॥
 जावारिजिर्विजिन्नोऽस्मि । जयन् बाह्यान्रीनहं ॥ हृहा दग्धं गृहं शैला-नलं शमयतो मम
 ॥ ६२ ॥ ध्यायत्येवं मुनौ ह्याप । त्वया प्रश्नः पुनः कृतः ॥ तदा मृतः स सर्वार्थ-विमानसु-
 खजाग्भवेत् ॥ ६३ ॥ चटप्रकर्षवैराग्य-वीचीनिर्धूतकल्मषः ॥ स प्राप केवलज्ञानं । तत्र प्र-
 शे तृतीयके ॥ ६४ ॥ इत्याकर्ण्य प्रजोर्वाचं । दधानो विस्मयं परं ॥ श्रेणिकस्तमत्रंदिष्ट । मु-
 निमुन्निद्रजावनः ॥ ६५ ॥ न चापव्यापारः शरविसरसंघट्टविषमो । न ढक्कानिर्घातः समि-
 त्ति न च कश्चिद्भिनिहतः ॥ प्रसन्नैः पुनः साधुर्नरकगतियोग्योऽजनि पुनः । यतश्चैतच्चेतः प्रश-
 मरचि कुर्वतु यतयः ॥ ६६ ॥ इत्युपदेशचित्तमणिवृत्तौ प्रसन्नचंद्रकथा ॥

॥ मूलम् ॥—वयगुचीए साधू । पायं मोणेण वट्टए अहवा ॥ सच्चं पि य मणवज्जं ।
 कज्जंमि पउंजए वयणं ॥ १ ॥ व्याख्या—वचसो वचनस्य गुप्तौ चित्तमानायां साधुः प्रायो
 मौनेन ब्रूहस्तादिसंज्ञामपि परिहृत्य तूष्णींभावेन वर्तते. प्रायोग्रहणं स्वाध्यायक्षणे योग-
 स्थानुज्ञातत्वात्. ननु एतावता यावज्जीयं यतिना भौतमेव कार्यं. ज्ञापणेऽप्रतत्वापत्तेरित्याह—

‘अहवत्याद’ अथवेति वागुत्तेः प्रकारांतरसूचकं साधुर्वचनं प्रयुक्ते, नापक्ते इत्यर्थः किं विशिष्टं वचनं? सत्यं, एकलक्षणत्वात्. असत्यानृपमपि इदं यद्वस्तुप्रतिष्ठाशयोच्यते तत्सत्यं, अस्ति जीवः कर्ता चोक्तेत्यादि. यच्च प्रतिष्ठाशां विनोच्यते तदसत्यानृपं. आमंत्रणाङ्गापनादिसत्यमपि प्रियं श्रोतुरिष्टं, अप्रियस्यासत्यप्रायत्वात्तदग्रमत्रयं, स पुनर्हे सखे ! त्वं कृपिं कुर्वित्यादि उक्तिवत् सावधं. इदं हि सत्यप्रियमप्यसत्यप्रायं जीव्याताद्यारंजरूपत्वात्. अन्यथमपि कार्ये प्रयोजने, न तु वातूलवद्यथा तथा. एवं च नापमाणस्याप्यस्य वागुत्तिरेव. यदाहुः—समिञ्च नियमागुत्तो । गुत्तो समियत्तणंमि ञइयवो ॥ कुसलवयमुदीरंतो । जं चिचय गुत्तोवि समिञ्चवित्ति ॥ १ ॥ अथ यदुक्तं सत्यमपि प्रियमेव ब्रूयात्तत्समर्थयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—निवमंतिइप्रमाई । तहेव सदेइ न पुण काणाई ॥ न य संदिरेऊ कज्जे । चासं उहारिणिं वेइ ॥ २ ॥ व्याख्या—नृपो राजा, मंत्री सचिवः, इत्यः श्रीमान्, ते आदयो येषां सामंतश्रेष्ठिसार्थवाहादीनां, तथैवेति यथा नृपत्वादि ज्ञात्वेन ते संति, तथैव शब्दयति आह्वयति. अयमर्थः—नृपतिं नृपतिमिति, मंत्रिणं मंत्रिणमिति, इज्यं इभ्यमिति

ब्रूयात्. तथा चाचारंगि-जेयावन्ने तदृष्यगारा तदृष्यगारोहिं नासाहिं ब्रूया नो कुप्यंति मा-
 एवा तेयावि तदृष्यगारा तदृष्यगाराहिं नासाहिं अजिकंकक जासिक्तति. न च काणादिद्व्य-
 प्ययं न्यायोऽनुसर्तव्य इत्याह-न पुनः काणादीन् तथैव काणादिनाम्ना शब्दयति, तथा
 षागमः-तद्देव-काणं काणत्ति । पंमगं पंमगंति वा ॥ वाहियं वावि रोगिति । तेणं बोरेत्ति
 न वएत्ति ॥ १ ॥ आदिशब्दाकुटिलंजादिपरिग्रहः. तथा न च संदिग्धे संदेहास्पदे च का-
 र्येऽवधारिणी एवमेवैतदित्येवंरूपां चापां ब्रूते. ॥ २ ॥ तर्हि किं ब्रूते? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—आजस्स न वीसासो । कज्जस्स बहूणि अंतरायाणि ॥ तम्हा साहूणं
 वट्ट-माणजोगेण ववहारो ॥ ३ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं संदिग्धे कार्ये वर्तमानयोगमेव
 ब्रूयादित्यर्थः. ॥ ३ ॥ किं च—

॥ मूलम् ॥—दम्मे वसहे खल्लो । फत्ते य थंजाइसमुचिए हल्ले ॥ गिज्जे अत्ते जण-
 या-इयत्ति सयणेवि न खवेइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—दृपजान् कल्होरुकान्-दम्प्यान् धुर्यत्वयो-
 ग्यान्, फलानि आम्रफलादीनि लाद्यानि जह्णणादीणि, वृक्षान् स्तंभ्रादेः समुचितान्. आ-

दिशब्दाङ्गारपट्टकपाटपीठतोरणशय्यासनयंत्रादिपरिग्रहः. तथाऽत्राज्ञ शब्दादीनि प्राह्या-
 णि स्वप्नयोग्यानीति न लपतीति क्रिया सर्वत्र योज्या. साधुवचसः प्रतीतिपात्रत्वादमी वृ-
 पत्नादयो दमनादिक्रियायाः प्रातःकाला इति निश्चित्य श्रोतृणां तत्र तत्र दमनादो प्रवर्तनेन
 महारंजसंज्ञवात्. तथा स्वजनान् पितृमातृत्रातृत्रगिन्यादीन् हे जनकादय इति न लपति.
 आदिशब्दात् हे मातर्हे व्रातर्हे त्रगिनीत्यादि. साधूनामलौकिकत्वेन लौकिकसंबंधोक्तावन-
 धिकृतत्वात्. ॥ ४ ॥ पुनर्विशेषमाह—

॥ मूलम् ॥— राश्रसराईर्हि कथाइ धीमं । पुढो मुष्णी कूवतलाय क्जे ॥ अस्थिति नस्थि-
 ति न वेइ पुणं । भवंति जं नूयवहंतराया ॥ ५ ॥ व्याख्या—राजानो मांनलिकाः, ईश्वरा-
 युवराजानः, आदिशब्दाद्ग्रामाध्यक्षादयः, एभिः कदापि कूपतमागयोः, उपलक्षणत्वात्प्र-
 पायागसत्रादीनां च कार्ये, मम कूपादीन् कारयतः पुण्यमस्ति न वेति पृष्टो धीमान् सम्य-
 गागमद्दो मुनिः कार्येदं कूपादिकमस्त्यत्र महत्पुण्यं; माचीकारस्त्वमेतन्नास्त्यत्र मनागपि पुण्य-
 मित्युचयथापि न नूयात्. अत्रोपपत्तिमाह—यद्यस्मात्कारणादस्ति.पुण्यमिति वदतो भूतवधः

स्यात्, शोपसमये जलाश्रितशोवास्त्रायनंतकायिकानां पूतरशंबूकजलूकामस्यमंकुकादीनां त्र-
 सानां च प्रत्यक्षं विपत्तिबीक्षणत्, मत्स्यादीनामप्यन्यान्वं जीवजक्षणच्च, तथा नास्ति पु-
 ष्यमिति च वदतौतरायदोष, स्यात्, बहूनां पशुपक्षिमनुष्याणां तृपात्राणां जलपानव्यवष्टे-
 दात्, तस्मान्मौनमेवालंबेत, नेदशेषु लौकिककार्येष्वस्माकं जापणाधिकार इति वा वदेत् य-
 त्सूत्रकृदंगसूत्रं-तद्वा गिरं समास्र, अस्थि पुणंति नो वए ॥ अहवा नस्थि पुणंति । ए-
 वमेयं महद्वयं ॥ १ ॥ दाणष्टयाइं जे पाणा । हम्मंति तसथावरा ॥ तेसिं सा रक्खणहाए ।
 तम्हा अस्थिचि नो वए ॥ २ ॥ जेसिं तं उवकप्पेई । अन्नं पाणं तह्वविहं ॥ तेसिं वार्जत-
 रायंति । तम्हा नस्थिसि नो वए ॥ ३ ॥ जे य दाणं पसंसंति । वह्मिच्छंति पाणिणो ॥ जे-
 य णं पन्तिसेदंति । विचिंयेयं करंति ते ॥ ४ ॥ छुहडं व न जासंति । अस्थि वा नस्थि वा
 पुणो ॥ आयरयस्त हिच्चा । तिच्चाणं पाडणंति ते ॥ ५ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥--सावजाणवजाणं । वगणणं जो वियाणइ विसेसं ॥ पावरयेणं न विप्प
 इ । कयावि सो कालियज्जोच ॥ ६ ॥ व्याख्या--यः परिशीलितप्रवचनसागः सावधानवधा-

नां वचनानां विशेषं विभागं जानाति, ज्ञात्वा च सावद्यपरिहारेणानवयमंत्र वचनं वक्ति, स-
 कदापि कालिकार्यं इव पापरजसा न लिप्यते. ॥ ६ ॥ अथ कालिकाचार्यकथा--

पुरी तुरमिणीत्यस्ति । मणीव त्रासवर्जिता ॥ जितशत्रुनुपस्तत्र । सर्वत्र जगति प्रि-
 यः ॥ १ ॥ तत्र द्विजप्रिया जद्रा । व्याघ्रवक्रूतास्पदं ॥ प्रसूता तनयं दत्तं । द्यूतमथादित्से-
 वितं ॥ २ ॥ सेवमानः स राजान-मवातप्रसरः शनैः ॥ सामंतान् जेदयामास । सरित्पूर इव
 दुमान् ॥ ३ ॥ राज्यं दत्तः समादत्त । बध्वा राजानमन्यदा ॥ प्रायः स्वाश्रयनाशाय । ज-
 वेल्लवणवत्सलः ॥ ४ ॥ प्रजापीडनजातेन । स्वजाते नार्चयन् द्विजान् ॥ चक्रे क्रतून्सौ शू-
 रा-श्यागेष्वेव हि तादृशाः ॥ ५ ॥ जद्रायाः सोदरोऽन्येद्यु-स्तत्रोद्यानं समागतः ॥ श्रीकालि-
 कगुरुः श्राद्धे-र्ज्ञेजे नृत्यैरिव प्रभुः ॥ ६ ॥ जद्रयानुदिनं प्रेष-माणः शमदमातुलं ॥ मातुलं
 तमुपतस्थौ । दत्तोऽप्याह्लादवर्जितः ॥ ७ ॥ सर्वसाधारणं व्याख्या--वचो मेघांबुवद्गुरोः ॥
 पीत्वा दत्तोऽवदत्कुञ्जो । यागावां ब्रूहि किं फलं ॥ ८ ॥ विरोधनीह्यात्रापि । गुरुणागमशास्त्रि-
 ना वत्स पृच्छसि धर्मं चे-र्द्धर्मः स्यात्कीवरक्षया ॥ ९ ॥ ब्रूहि यज्ञफलं ताव-दिति तेभोदिते

पुनः ॥ सूरिरूचे न हिंसा स्यात् । कदाप्यायति सुदरा ॥ १० ॥ दत्तोऽथ साह साक्षेप-मा-
 नार्यं बधिरोऽसि किं ॥ यत्पृष्टः सैधवं वर्त्म । वद्वि मालवपद्भति ॥ ११ ॥ फलं पृष्ठामि या-
 गानां । वृषे हिंसामसुंदरां ॥ जानासि तद् द्रुतं ब्रूहि । नो चेत्पावंकमुत्सृज ॥ १२ ॥ निज-
 प्राणान् पणीकृत्य । धैर्यमालंब्य सूरिणा ॥ अत्रादि सत्यमेवेति । यज्ञानां नरकाः फलं ॥ १३ ॥
 अथ दत्तोऽवदत्कोऽत्र । प्रलयः सूरिरालपत् ॥ त्वं श्वन्निक्रितः कुन्ध्यां । पश्यसे सतमेऽह-
 नि ॥ १४ ॥ कोऽत्रापि प्रलयो दत्ते-नेति पृष्टो गुरुर्जगौ ॥ दिने तत्रैव तेऽक्रसा-न्मुखे विष्टा
 पतिष्यति ॥ १५ ॥ अथ स्वियद्वलाटेन । रोषारुणदृशा वृशं ॥ दत्तेनात्रादि सूरिन्द्रः । कथं
 त्वं तु विपत्स्यसे ॥ १६ ॥ समाधिर्नैव मर्तासि । गंतासि द्यां मृतोऽप्यहं ॥ इत्युक्ते गुरुणा
 दत्तः । समुत्तरथौ सद्भुक्तिः ॥ १७ ॥ रुद्ध्वा निजजटैः सूरिं । दत्तः स्वगृहमागतः ॥ पावयन्न-
 गरीरथ्या । निदीयास्यात् समाधिना ॥ १८ ॥ मतिमोहेन मन्वानः । सप्तमं पष्टमप्यहः ॥ कु-
 र्वे शांतिकमाचार्या-सुचिरथेति निर्ययौ ॥ १९ ॥ दत्तदुर्धृत्तनिर्विण्णै-स्तदानीं मूलमंत्रिभिः ॥
 आकृष्य पंजराद्भाल्ये । जितशत्रुर्न्यवेक्ष्यत ॥ २० ॥ तदैको मांस्त्रिकः पुर्यौ । विशन् वेगातुरो

व्यधात् ॥ मार्ग एन मनोरत्नं । चीतः पुष्पैः प्यधत् च ॥ २१ ॥ सैव वाजिह्वरोरिद्धता ।
 दत्तस्य पथि गठतः ॥ विपद्यता पयःकुंरु-इव विष्टा मुखेऽविशत् ॥ २२ ॥ चमत्कृतस्तदास्वा-
 दा-द्विपादकत्रुपाननः ॥ विज्ञाय तद्दिनं षष्ठं । दत्तः पश्चान्म्यवर्तत ॥ २३ ॥ अस्मन्मंत्रोऽमु-
 नाद्यापि । नाज्ञायीति स मंत्रिजिः ॥ गृहमप्रविशन्नैव । बद्ध्वा ऋमिश्रजेऽर्पितः ॥ २४ ॥ ऋ-
 पः प्राप्नोदयः सुर्य । इव पापक्षपाल्ये ॥ दत्तनामतमः कुंच्यां । गिरिदर्यामित्राक्षिपत् ॥ २५ ॥
 अधोऽग्नौ ज्वालिते कुंच्यां । मुक्ताः श्वानः कुधातुराः ॥ दत्तं कदर्थयामासुः । क स्वामिद्रो-
 ह्मिणः सुखं ॥ २६ ॥ अथ श्रीकालिकाचार्यो । जितशत्रुमहीशुजा ॥ पूज्यतेऽस्म प्रतिदिनं ।
 न ह्यसौ शुणमत्सरी ॥ २७ ॥ कालिकार्थगुरुणा यथा वचः । सत्यमेव जगदे विपद्यपि ॥ तद्व-
 देव सुकृतार्थिजिः परैः । सुनृतं वचनमुच्यतां सदा ॥ २८ ॥ इत्युपदेशचित्तामणिवृत्तौ कां-
 लिकाचार्यकथा ॥ एवं वागुत्तिमुक्त्वाथ कायगुत्तिमाह—

॥ मूलम् ॥—कायं तु निरुंजिज्ञा । उरसगोणासणंतरेण वा ॥ कङ्को व पयद्वंतो । प-
 ए पर चित्तए जयणं ॥ १ ॥ व्याख्या—साधुहस्तगण कायोत्सर्गेण, आसनांतरेण वा पद्मा-

रदेहो । जइज्ज तेणणुमाणेण ॥ ९ ॥ व्याख्या—गाथार्थ. स्पष्ट, जात्रार्थस्तय-स वज्रायु-
धस्तीर्थकरजीवत्वाद्धिशिष्टवल्युक्तो वर्ष कायोत्सर्गेण तस्थिमान्, न च तथा परे हीनसंहन-
नाः स्यातुं शक्ताः, तथापि तदनुसारेण यतितव्यं. सत्यां शक्तौ प्रत्यहं घटिकां मुहूर्ते वा का-
योत्सर्गादिना स्थिरदेहेन जाव्यमित्यर्थः ॥ ९ ॥ वज्रायुधकथा तु लेशतो जाड्यते ॥ अथ

वज्रायुधकथा—

जंबूद्वीपे प्राग्विदेह-मंरुने श्रीसमुच्चये ॥ विजये मंगलावत्या-मस्ति प्र रत्नसंचया ॥
॥ १ ॥ जगत्क्षेमंकरस्तत्र । राजा क्षेमंकरोऽजनि ॥ जिनस्य जनिता यम्य । नमस्या नाकि-
जिनं कैः ॥ २ ॥ तस्याभूद्भूलमालायां । पत्न्यां वज्रायुधाजिधः ॥ सुतश्चतुर्दशशत-सूचि-
ताद्भुतवैजव. ॥ ३ ॥ श्रीशांतिनाथजीवत्वा-दत्यद्भुतगुणाकरः ॥ सोऽभ्यापितकलः काले ।
जनकेन व्यवाहृत ॥ ४ ॥ पुत्रे यूनि क्षमाचारं । न्यस्य राज्योचितं नृपः ॥ स्वय दधौ क्ष-
माचारं । सर्वज्ञसंयमोचितं ॥ ५ ॥ अचिरात्प्राप्तकैवल्यः । समासाधार्यहती श्रियं ॥ विहरन्
बोधयामास । क्षेमंकरजिनो जनान् ॥ ६ ॥ साधिताशेषविजयो । विजयोर्जितदोर्युगः ॥

वज्रायुध इव स्वर्गे । चक्री वज्रायुधोऽजवत् ॥ ७ ॥ अन्यदोद्यानमायांतं । चक्री तं धर्मच-
 क्रिणं ॥ यवंदेवस्थितं देव-निर्मिते देशनालये ॥ ८ ॥ चक्री चिक्रीक्रिपुमुक्ति-बध्वा श्रुत-
 जिनोदितः ॥ राज्यं न्यवेशयत्युत्रे । सहस्रायुधनामनि ॥ ९ ॥ चतुःसहस्रा भूपानां । सत-
 शत्या तनूरुहां ॥ संहितः स्वहितार्थेप । प्रभुपाश्र्वेऽग्रहीद्द्रुतं ॥ १० ॥ अधीतसूत्रो बसुधा-
 वलये विहरन्नसौ ॥ विशिष्टध्यानसंधान-मनाः सिद्धगिरिं ययौ ॥ ११ ॥ तत्र सर्वांगिणु ल-
 क-चैरो वेरोचनाजिधे ॥ स्तंजे प्रतिमया तस्थौ । महर्षिर्वर्षमानया ॥ १२ ॥ इतश्चास्य भग-
 वतो-ऽनतारेऽमिततेजसः ॥ त्रिष्टश्यालकस्यासी-दश्वग्रीवो महारिपुः ॥ १३ ॥ तस्याभृतां
 मणिकुंज-मणिकेतू तनूरुहौ ॥ तौ चवान् चूरिशो द्रांत्वा । तपोऽज्ञानं वितेमतुः ॥ १४ ॥
 प्राप्तौ तेनासुरीं योनिं । पर्वते तत्र तं मुनिं ॥ प्रतिमास्थितमालोक्य । प्राग्बैरोह्वासमापतुः ॥
 ॥ १५ ॥ ततस्तावस्तकारुण्यौ । परमाधर्मिकात्रिव ॥ सिंहेजफणिनां रूपै-रुपद्रुद्रुत्रुमुनिं ॥ १६ ॥
 अक्षोत्रं वीक्ष्य तं रक्षो-रूपं कृत्वाद्ब्रह्मासिनौ ॥ निर्यज्ज्वालाकारालास्य-कोमौ भापयतःस्म तौ
 ॥ १७ ॥ तथाप्यव्यथिते तस्मि-न्नुयौ निष्काणद्विषो ॥ उपसर्गांतरं कर्तुं । यावत्प्रावर्तन्ता-

मिमी ॥ १७ ॥ तावत्त्रिदशराजस्य । वध्वः क्षेमकर । जन ॥ वंदित्वा वल्लितास्तेन । पथला-
 कंतं तं मुनिं ॥ १८ ॥ निजनेश्चल्यतः शैल-स्तंजं स । प्रतिपद्यन् ॥ नवछिंदे नथत्येव । मु-
 निरेप नमस्कृतः ॥ १९ ॥ एवं विजात्रयंस्तु । दिव्याजरणजासुराः ॥ मुनिमानंतुमानंदा-
 क्षिरेर्मोलात्रवातरन् ॥ २० ॥ वीक्ष्य ता अकृतालोका । आयांतीर्दीपिका इव ॥ नेशतुर्ध्वी-
 तनाशंती । दैत्यो सम्यग्दृगप्रियो ॥ २१ ॥ प्रीत्या प्रणम्य हुतित-देहाश्चापक्षता इव ॥ क-
 पेः पुरः पुरुहूत-प्रिया नाढ्यं वित्तेनिरे ॥ २२ ॥ योजितांजलयः सर्वाः । स्तुत्वा सत्वाधिकं
 मुनिं ॥ पुण्याढ्यं मन्यमानाः स्वं । ताः स्वस्थानं प्रपेदिरे ॥ २३ ॥ वज्रायुधोऽपि जगवान् । न-
 गमूर्च्छनि वत्सरं ॥ स्थित्वा पूर्णप्रतिज्ञोऽथ । विजहे वसुधातले ॥ २४ ॥ यदि मृदुलशरीरो
 वत्सरं वज्रसाधुः । शिखरिशिरसि कायोत्सर्गमेवं व्यधत् ॥ तदिह बहुलसत्त्वाः साधवोऽन्ये-
 ऽपि दूरी-कृतदुरितसमूहे तत्र तन्वंतु यत्नं ॥ २५ ॥ इत्युपदेशचिंतामणिवृत्तौ वज्रायुधक-
 था ॥ तदेवमुक्ता कायशुतिः, तदुक्तौ चोक्तास्त्रिलोऽपि गुप्तयः, तद्गणने च चणितः सप्तद-
 शापि संग्रहमेदाः ॥ अथ प्राप्तसर्वविरतिरिष्येयामाश्रयणीयो नवति, तान् गुणानाह—

॥ मूलम् ॥—चिह्नंति गुम्कुले गुरु-जणमि न हु चोइयावि कुप्यंति ॥ उरसासाइं मु-
 तुं । करंति गुरुसस्त्रियं सर्वं ॥ १० ॥ व्याख्या—इह साधव इति कर्तृपदं सर्वत्राप्रयुक्तमपि
 गम्यते. बहुवचनं च गणवासित्वेन आचार्योपाध्यायादिवैचित्र्यञ्जापनार्थं. तेनेते गुणाः प्रा-
 यः स्यविरकदपापेका इति प्रतिपत्तव्यं. साधवो गुरुणां कुलं साधुसंतानरूपं तत्र तिष्ठति.
 ज्ञानादिलाजहेतुत्वात्, उक्तं च विशेषावश्यकं-नाणस्स होइ जागी । थिरयउं दंसणे च-
 रिसे य ॥ धन्ना आवकहाए । गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥ तीक्ष्णवचनादिना नोदिता
 अपि गुरुजने न कुप्यंति. यदाह-गुरवस्तारुयन्तोऽपि । जवंति हितहेतवः ॥ धर्मयत्नपि र-
 त्तस्य । तेजसे मणिकारकः ॥ १ ॥ तथोन्ववासादिकं मुक्त्वा सर्वं कर्तव्यं गुरुसाक्षिकं
 कुर्वति. आदिग्रहणादन्यायुम्नवासतुल्यं मेपोन्मेपादिकमल्पकार्यं गुर्वादेशं विनापि कुर्व-
 तीति ज्ञावः. ननु ये साधवो गुरुन्यो दूरदेशस्थास्ते कथं सर्वं गुरुसाक्षिकं कुर्वतीत्यु-
 च्यते. तेऽपि गुरुं स्थापयित्वा तत्पुरः सामाचारो प्रयुजते. उक्तं चौघनियुक्तो-संविगसन्नि-
 महग-अहृष्यद्वाणेसु भोइयघरेसु ॥ ठवणा आयरियस्सडं । सामागारीपडंजणंथा ॥ १ ॥

मुनयो हि दंभिकादिकमप्याचार्ये कल्पयन्ति, निरावाधप्रदेशोऽयं ममाचार्य इति, तस्य चां-
 मतः सकलां चक्रवालसामाचार्यं प्रयुक्त इति. तथा—

॥ मूलम् ॥—पासत्यपरिचयं परि-चयंति वज्जति तह अणाययणं ॥ न चयंति य अ-
 हिररणं । अजियलाभं न भुंजति ॥ ११ ॥ व्याख्या—ज्ञानादियुणेभ्यः पार्श्वे पृथक् तिष्ठ-
 तीति पार्श्वस्थाः, एकग्रहणे तज्जातीयस्यापि ग्रहणमिति न्यायादवसन्नादयोऽप्यत्र ग्राह्याः. त-
 न्नावसीदंतिस्म क्रियाशैथिल्यान्मोक्षमार्गश्रान्ता इवावसन्नाः. तथा कुत्सितं ज्ञानादित्रयविरा-
 धकं शीलं स्वप्नावो येषां ते कुशीलाः. तथा संविद्यासंविग्नसंसर्गाद्गुणैर्दोषैश्च तद्भावे संस-
 जंतिस्मेति संसक्ताः. तथा यथा यथाकथंनिदागमनिरपेक्षः सर्वकार्येषु तंदोऽभिप्रायो येषां
 ते यथातंदाः. एतैः सह परिचयमात्रापादिकं संस्तवं परित्यजंति. उक्तं च—आत्मावो संवा-
 सो । विसंतो संयवो पसंगोय ॥ हीणायरेहिं समं । सवज्जिणेदेहिं पम्किष्ठो ॥ १ ॥ अप-
 वादस्तु पर्यायादिजिः कारणैः पार्श्वस्थादिभिरपि सहात्रापादिकं कुर्वतामपि न दोषः, यदा-
 गमः—वायाइनमुक्कारो । इत्युस्सेहो य सीसनमणं च ॥ संपुहणरथणं श्रोत्र वंदणं वंदणं वा-

अत्र । कुम्भक्यं कृद् एहासाह ॥ १२ ॥ व्याख्या—आपस्तु गेगात्रात्रदुर्जिकादिषु, हा अथ
 कथं निर्बहिष्याम इति न सीदति न ग्लायति. तथा प्रमादस्यानुपयुक्ततारूपस्यात्रकाशे न
 ददति. तथा कौकुब्धं चांरुचेष्टा, कंदर्पानुविद्धाः कथा अपि कंदर्पः, हास्यव्यंजिकाश्च कथा
 अपि हास्यं, एतैरन्य श्रोतारं न विस्मापयति, यथा श्रुतया श्रोतृणां कंदर्पः प्रसर्पति, हा-
 स्यं च समुन्मीलति, तां कथां न कथयंतीत्यर्थः. उक्तं च—कंदर्पकुम्भक्याहिं । तद् सीलसहा-
 त्रहसणत्रिगद्वाहिं ॥ विम्बहयंतो य परं । कंदर्पनावणं कुण्ड ॥ १ ॥ १२ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पावसूयाणि न सिक्कति । जाणमाणवि नो पञ्जंति ॥ तेइत्थजोइजो-
 इत्स-रसथंजणमंतंतंताइं ॥ १३ ॥ व्याख्या—पापश्रुतान्धेकोनत्रिशंशेदानि, उक्तं च—अट्ट-
 निमिचंगाइं । दिव्बुपायंतल्लिक्कतोमं च ॥ अंगं सरलक्कणवंज-णं च त्तिविहं पुणेक्किहं ॥ १४ ॥
 सुत्तं वित्ती तद्द वित्ति य च । पावसुयमिगणतीसविहं ॥ गंधवनट्टवत्थु । आण्ठणवेयसंयु-
 त्तं ॥ २ ॥ एतानि न शिक्कते नाच्यस्यंते. अपवादतस्तु संघकार्ये शिक्षंते. तथा जानंतोऽपि
 न प्रथुंजंते चैकित्सादिकं. तत्र चिकित्सायाः कर्म चैकित्स्यं वैद्यकं. योगाः पादलेपायाः,

उद्योतिषं निमित्तं, रसः पीतादिधातुः, अंजनं अदृश्यीकरणादि, मंत्रा गारुकाद्याः, तंत्राणि
 कार्मणादीनि, आदिशब्दत्कौतुकभृतिकर्मादयः. उक्तं च-जोइसनिमित्तअस्कर-स्कोउ य
 आप्सभूइकम्ममेहिं ॥ करणाणुमोयणेहिं य । माहुस्स तवक्खळु इोइ ॥ १ ॥ अपवादादस्तु
 तीर्थप्रज्ञाचनार्थं प्रयुञ्जाना अपि प्रजावका एव श्रीकालिकार्यवत्. ॥ १३ ॥ अन्यच्च —

॥ मूलम् ॥ — सोढंति वर्यसिद्धाः । ह्रस्वणे न च विही विरुजंति ॥ निचं संविगमणा । व-
 ज्जंति अकालसज्जायं ॥ १४ ॥ ७यास्या -- वल्लशच्यादिहूपणानि शोधयंति टालयंतीत्यर्थः. इह
 वल्लं त्रिधा, एकैडियत्रिकलेंड्रियपंचेंड्रियावयवत्वात् तत्रायं कार्पासिकादि, द्वितीयं कौशेयकादि.
 तृतीय तूष्णींदिमयं. एतेषु कौशेयकादिकंकारण एव ग्राह्यं. एतदपि जघन्यमध्यमोत्कृष्टेन्द्रात्प्रत्येकं
 त्रिधा. तत्र जघन्यं मुल्वपोतिकाद्यं, मध्यमं चोत्पट्टाद्यं, उत्कृष्टं प्रच्छदादि. एतदपि पुनः प्रत्येकं
 यथाकृताल्पवहुपरिकर्मेन्द्रदात्त्रिधा. एषु आद्यायाभावेऽग्नेतनमग्नेतनं ग्राह्यं. वल्लस्य च हूपणा-
 नि प्राय आहारहूपणतुल्यानि, आहारदोषाश्च पुरतो वदयंते, ततस्तदोषा अपि ततोऽवसेयाः.
 सामान्यतस्तु-जं न तयद्वाकीयं । नेव वुथं नेव गहियमग्नेहिं ॥ आहारुपामिच्चं व-ज्जिऊण जं

कल्पए वत्थं ॥ १ ॥ किंच-वर्षाकाले वल्लं न ग्राह्य, वर्षानंतरं च तत्र क्षेत्र मासद्वयं यावत्,
 यत्पंचकल्पजाप्यं-वत्थाईणं गहनं । नाणुन्नायं तु होइ वासासु ॥ वासाईण परेणं । तुमासे
 अन्नेसु गिहंति ॥ १ ॥ शय्या वसतिः, सापि दोपरहितैव ग्राह्या, यदाह-मूखुत्तरगुणसुखं ।
 धीपसुपंनगविवज्जियं वसहिं ॥ सेविज्ज सबकलं । विवज्जिउं हंति दोसाउं ॥ १ ॥ तत्रामी
 मूलगुणाः-पिहीवंसं दो धा-रणउं चत्तारि मूखवेलीउं ॥ मूलगुणे हुववेया । एसाउं अहा-
 गत्ता वसही ॥ १ ॥ व्याख्या--पृष्टवंशो मध्यवत्तकः, द्वे धारिण्यो बृहच्छब्दो, यत्प्रतिष्ठोऽसा-
 वेव, चत्तलो मूलवत्तयो, याश्चतुषुं एहपाश्चेषु ध्रियते, एते सत्तापि मूलगुणाः, शेषाः स्तंज-
 जित्यादय उत्तरगुणाः, एतैः शुद्धा वसतिर्ग्राह्या। अन्ये चामी वसतिदोषाः-कालाइकं तु व-
 टाणा-आभिक्कंतअणजिकंताया। वज्जाय महावजा। सावज्जमहप्प किरियाय ॥१॥ (कालाति-
 क्रांता, उपस्थापना, अजिक्रांता, अनजिक्रांता, वज्ज्या, महावज्ज्या, सावया, महासावया,
 अल्पक्रिया चेति नव वसतिदोषाः.) ऋतुवर्द्धे वर्षासु वा यत्र वसतौ स्थितास्तत्रैव मासे
 चातुर्मासिके वा पूर्णेऽपि तिष्ठनां कालातिक्रांताः । ऋतुवर्द्धे यत्र मासकल्पः कृतस्तत्रैव द्वौ

मासौ वर्षासु यत्र चातुर्मासी स्थितास्तत्र चाष्टौ मासानपरिहृत्य पुनः समागच्छतामुपस्थाना २.
 यावदार्षिकार्थं कृता शक्या, सा यद्यन्यैश्चरकादिपालंक्रियुहस्थैर्वा युक्ता भवति, तदनंतरं च
 संयता आयाति तदानीकांता ३. सेवान्यैरपरिशुक्ता सती सायुज्जिः सेव्यमानान्जनिकांता ४.
 तथा आत्मार्यं कृता साधुभ्यो दत्त्वा स्वार्थमन्यां कुर्वतो गृहस्थस्य वज्येति ५. तथा पालंक्रिनामर्था-
 य कृता महावज्यर्था ६. पंचानां श्रमणानामर्थाय कृता सावथा ७. साधूनामेशार्थाय कृता महासाव-
 था ८. या पुनरेतद्वोपाष्टकवर्जिता साह्यक्रिया शुद्धेत्यर्थः ९. आदिशब्दारपात्रकादिपरिश्रमः. पा-
 त्रमप्येकैन्द्रियविकलेन्द्रियपंचैन्द्रियजेदात् त्रिधा. तत्रैकैन्द्रियावयवजं तुंबकादि, विकलेन्द्रियदेहजं
 शंखशुक्लादि. पंचैन्द्रियदेहजं कुतुपदंतशृंगपात्रादि. अत्रौघतः प्रथममेव ग्राहं. तदपि तुंबकदा-
 रुमृत्तिका रूपत्वात् त्रिधा. तदपि प्रत्येकं जघन्यादिजेदात् त्रिधा. तत्र जघन्यमुदं चकादि, म-
 ध्यमं मात्रकं, उत्कृष्टं पतद्ग्रहः. पुनरप्येकैकं त्रिधा, यथाकृताह्यत्रहुपरिकर्मजेदात्. पूर्वपू-
 र्वाभावे चेहोत्तरं ग्राहं. द्वितीयपदे शुद्धाऽलाभेऽशुद्धमपि पंचकपरिहान्या थलंति. उक्तं च-
 “सोदंतो य इमे तद् जइज्ज सत्रथ पणगहाणीएत्ति” तथा न च मिथः परस्परं विकथ्यं-

ते कलहायंते प्रीत्या निर्वहंतोत्यथः. यदागमः—जइ ईकभाणजिमिया । गिहिणोवि यदीह
 मित्तिया हुंति ॥ जिणवयणवहिंजुया । धम्मं पुणं अयाणंता ॥ १ ॥ किं पुण जगजीवसु-
 हा-वहेण संजुजिऊण समणेणं ॥ सक्काह इअकुमिक्को । वीउ विवरखिउं देहो ॥ २ ॥ तथा
 नित्यं संविग्नमनसो मोक्षाभिलाषिणो विरक्तत्वात् यो यस्य श्रुतस्य पठनपरावर्तनादियोग्यः
 कालः. यथा कालिकस्योत्तराध्ययनादेरस्वाध्यायिकवर्जं दिवसनिशाप्रथमचरमपरुष्यौ, उल्का-
 लिकस्य तु दशवेकालिकादेः “संजमघाउं १ प्याए २ । सादिवे ३ वगुहे य ४ सारीरे ५”
 इति पंचविधास्वाध्यायिकवर्जं कालवेलावर्जं च सर्वमप्यहोरात्रं पठितुं कालः, तद्ध्यतिरि-
 क्तस्वताहः, तस्मिन्नकाले स्वाध्यायं वर्जयंति. ॥ १४ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—वजंति निच्चवासं । सिजायराराय नियय पिडे उ ॥ उमगाववायविऊ ।
 अणद्धे दिक्कंतिन कयावि ॥ १५ ॥ व्याख्या—एकदेशे निलवासं वर्जयंति, उक्तं च—पदित्रं
 धो बहुअत्तं । न जणुवयारो न देसविन्नाए ॥ नाएईण अबुद्धी । दोसा अविहारपक्कंमि
 ॥ १ ॥ जो गालयं समत्थो । सूरादारप्प निक्खवेदं जा ॥ विहरउ एसो सपर-कमो य नो

विहरइ तेष परं ॥ ३ ॥ अपत्रादतस्तु यतनया चिरमप्येकक्षेत्रे वसतां न दोषः. यदाह-पं
 नसमिया त्रिगुत्ता । उज्जुत्ता संयमे तवे चरणे ॥ वाससयंपि वसंता । मुणियो आराहणा
 जणिया ॥ १ ॥ तथा पिंशब्दस्य सर्वत्र संबंधात्. शय्यातरपिंशः, राजपिंशः, नियतपिंशं च
 वर्जयंति. तत्र शय्याया आश्रयदानेन तरति संसाराब्धिमिति शय्यातर उपाश्रयदाता गृह-
 स्थः, तस्य पिंशः शय्यातरपिंशः. तत्रेयं सामाचारी-यस्मिन्नाश्रये स्थिताः साधवस्तस्य यथेकः
 प्रभुस्तदा तमेव, वहवश्च चेतप्रचप्रस्तदा सति निवहिं सर्वानपि, अनिवहिं तु परिपाट्या.ए-
 कं वर्जयंति, तद्वत्तमशनादिद्वादशकं न गृह्णंतीत्यर्थः. यदाह-असणाश्या चउरो । पाठंठ-
 णवरथपक्तंघज्ञयं ॥ सूइचुरं कन्नसोहण-नहरणिया सागरियपिंशो ॥ १ ॥ तृणादिकं तु
 गृह्णंत्येव. यदाह-तणरुगखठारमक्षग-सिज्जासंथारपीढक्षेत्राई ॥ सिज्जांयस्स पिंशो । न होइ
 सेहो य सोवहिंउ ॥ १ ॥ यदा चाक्षयसंकीर्णतया जित्तोपाश्रयेषु वसंति, तदापि सर्वान् व-
 र्जयितुमक्षमा आचार्याः शय्यातरं वर्जयंत्येव. स च शय्यातरो लिंगमात्रधारिणोऽपि वर्ज्यः.
 अहंनिपिद्धतादिदोषदुष्टत्वात्. यदाह-लिंगत्थस्स उ वज्जो । तं परिहरउव जुंजउ ववि ॥

जुत्तस्स अजुत्तस्स व । रत्तात्तणो तत्थ दिठंतो ॥ १ ॥ अयं च प्रातरात्रश्चकं कृते स्थापं वा
 विहिते जवति, नान्यथा. उक्तं च-जइ जगंति सुविहिया । करंति आत्रस्सयं च अत्तरथ ॥
 सिजायरो न होई । सुत्ते व कएइ सो होइ ॥ १ ॥ निर्गमनकात्तादिकदिनातिक्रमे शय्यात-
 रो जवति, "चुत्थे वज्जंतहोस्तं" इति वचनात्. विशेषश्चात्र-सूरत्थमणे दिण नि-ग्गया-
 ण सूरोदये अ सागरिउ ॥ अत्थभियनिग्गयाणं । वारलजामाउ सागरिउ ॥ १ ॥ द्वितीय-
 पदे तु ग्लानायालंबनैः शय्यातरपिंनमपि यतनया गहनां न दोषः. उक्तं च-डुविहे गिल-
 ङ्गमि । निमंतणे दवदुद्धहे असिवे ॥ उमोअरिय पउसे । तये अ गहणे अणुत्तायं ॥ १ ॥
 यतना चयं-तिक्खुत्तो अ सखित्ते । चउद्धिसि मग्गिऊण गीयत्थो ॥ दवंसि दुद्धंमि । सि-
 जायरसंतिए गहणं ॥ १ ॥ तथा राज्ञो मूर्द्धाभिपिक्तस्य पिंको राजपिंकः, स चाष्टधा-अस-
 णाश्च चउरो । वत्थं पायं च कंबलं चैव ॥ पाउंणणं च तहा । अठविहो रायपिंको उ
 ॥१॥ अयं च पूर्वपश्चिमजिनसाधूनां निपिळो व्याघातादिदोषसंज्ञवत्वात्. ॥१६॥ तथाहि—
 ॥ मूलम् ॥—इंसरपचिंशहं तहिं । त्तायाउ खरुळो हु दाराणं ॥ इंसणसंगो गरहा ।

इयरेसि न अथमायात् ॥ १७ ॥ व्याख्या—ईश्वरादिभिः प्रविशद्भिर्निर्यद्भिश्च तत्र राजस्र-
 वने साधोर्व्याधातः स्वल्पना स्यात्, अमंगलद्युद्ध्या हननं वा स्यात्. संमर्दात्पात्रांगश्व.
 'लक्ष्मि' प्रचुरात्रादिद्वान्न लोत्रश्च स्यात्. उदाराणां पुंस्त्रयादीनां दर्शने संगोऽन्निष्वंगः
 स्यात्, तथाहो राजप्रतिग्रहमप्येते न लजंतीति गर्हा स्यात्. इतरेषां मध्यमजिनसाधूनां
 नेते दोषाः, कृतः? अप्रमादात्, तथा इदमेतान्वनात्रमहं तुभ्यं दास्यामीत्युक्तवतो गृहस्य-
 स्वायोऽशनादिद्वान्नः स नित्यपिक्तः, वड्यश्चायमाधाकूर्मादिदोषमंचवात्. यद्दशवैकालिकचू-
 षिः—“नियोगं नाम निययंति बुतं चवद्, तं तु यदा आगरेण आमंतिडं च गद्, जहा नयवं तुप्रे-
 हिंमम दिषे दिषे अणुगहो कायधो, तदा तस्स अप्पुवगठंतरस नियोगं चवद्, न तु जस्य अ-
 द्धानावेणं दिषे दिषे निस्का लप्पेइत्ति”. तथोत्सर्गपवादविदः, तत्र सामान्येनोक्तो विधिरस्स-
 र्गः, यथा—“वासावासं पज्जोसविस्स निचत्तस्स निचत्तुयस्स कप्पडणं गोयरकालं गाहाव-
 इच्छुलं जत्ताए वा पाणाए वा निक्कमित्तए वा पविसित्तए वा.” तद्वाधनाय कारणपेक्षो विशेषो-
 क्तो विधिरपवादः, यथा—“आगरियवेयायत्तेण वा, उवज्जायवेयायत्तेण वा, तमस्सिगिद्वान्ने-

यावन्नेण ना, सुदुष्पण ना, सुदुःखिणा वा अवंजण जायएणात् ”, एतद् द्वयं सम्यग् ज्ञात्वा उल-
 लं उत्सर्ग, अपवादे च श्रान्तेऽपचादं, एवं उत्सर्गं नापचादं सेवमानो गीतार्थं आराधकश्च.
 यदाहुः—उत्सर्गो अत्राप्यं । आयरमाणो विराहर्तुं होइ ॥ अत्रवाए पुण पत्ते । उत्सर्ग
 नितेवतुं हवइ ॥ १ ॥ अनेकांतवाद्स्वरूपं हि जिनप्रवचनं. उत्सर्गेणापवादेन वा यथाधि-
 को वाचस्तथैव प्रवर्तति. उक्तं च—तम्हा सवाणुत्ता । सबनितेहो य पवयणे नत्थि ॥ आ-
 यं वयं तुल्लिज्जा । लाहाकंखि व वाणितुं ॥ १ ॥ उत्सर्गापचादविधिश्च साधुगुणेषु यथास्थानं
 चाधित एव. तथाऽनलानयोग्यान्न कदाचिदीक्षयति. यदाह—अठारम पुरिसेसु । वीसं इत्थि-
 सु दस नपुंसेसु ॥ पचावणा अणरिहा । इय अणत्ता याहिया सुत्ते ॥ १ ॥ तत्र दीक्षान-
 र्हाः पुरुषा अष्टादश, तथया—यात्ते वुट्टे नपुंसे य । जडे कीवे य वाहिए ॥ तेणे रायावगा-
 री य । उम्मत्ते य अदंसणे ॥ १ ॥ दात्ते वुट्टे य मूढे य । अणत्ते जुंगिएइ य ॥ उव्वरूए
 य चयए । सेहनिष्केमिएइ य ॥ २ ॥ तत्र ससाष्टौ वर्षाणि यावद्दात्तः, पथेः सप्ततेर्वा वर्षे-
 ष्य उपरि वृद्ध. न स्त्री वा पुमान्पुंसकः. यः स्त्रीनिर्मन्त्रितोऽसंभृतां वा स्त्रियं वृष्ट्वा सं-

जातकामाजिलापो वेदोदयमधिसोढुं न शक्नोति स ह्कीवः. जरुस्तु त्रिधा. जापया शरीरे-
 ण क्रियया च. जापाजकोऽपि त्रिधा, जलमूकः, मन्मनमूकः, एलकमूकश्च, यो जलमग्न इ-
 व धुम्बुकायमानो वक्ति स जलमूकः. यस्य तु वदतः खच्यमानमित्र वेचः स्वलति स मन्म-
 नमूकः. य स्वेलक इवाव्यक्तं मूकतया शब्दमात्रमित्र करोति, स एलकमूकः. पथि भिक्षा-
 टने वंदनादिषु चातिस्थूलतयाऽशक्तः शरीरजग्नः. क्रियां प्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणादिकां पुनः
 पुनरुपदिश्यमानामपि जरुतया यो ग्रहीतुं न शक्तः स क्रियाजडः. कुष्ठजगंदरादिरोगैर्ग्रस्तो
 व्याधितः. क्वात्रवन्नमार्गपातनादिचौर्यनिरतः स्तेनः. श्रीगृहांत'पुरनृपदेहतपुत्रादिजोहृक्-
 डाजापकारी. यद्वादिना महामोहेन वा वैकट्यं नीत उन्मत्तः. अधस्थानर्थिनिजोदयवांश्चा-
 दर्शनः. दासेत्ति, गृहदास्या जातोऽर्थादिना वा क्रीतः, क्णार्थ वा धृतो दासः. दुष्टो छि-
 धा, कपायदुष्टो विषयदुष्टश्च. तत्र सर्पपन्नजिक्वाज्जिनिविष्टसाध्यादिवहुलकटकपायः कपायदु-
 ष्टः. अतीवयोपिदादिषु गृहो विषयदुष्टः. अज्ञानाद्बृहदयग्न्यो मूढः. क्णार्त्तः प्रतीतः. जा-
 तेकर्मशरीरादिनिर्दूषितो जुंगितः. तत्र मातंगकोल्लिकमूर्च्छिकादयोऽस्पृश्या जातिजुंगिताः.

नखद्वालनशोकारंकरवागुरिकत्वादिनिश्चकर्मकारिणः कर्मजुगिताः, करचरणकण्ठीदिवर्जिताः
 शरीरजुगिताः, अर्थार्थं विद्यार्थं वा इयंति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं चेनात्मनः परायत्त-
 ता कृता स्यात् सोऽववच्छः, रूपकादिमात्रया चृत्यो धनिनामादेशकरणाय प्रवृत्तो वृत्तकः, शि-
 ष्यस्य दीक्षितुमिष्टस्य निस्फेटिकाऽपहरणं शिष्यनिस्फेटिका, उपलक्षणमिदं, मातृपित्रादि-
 निरप्यननुज्ञातस्य, इत्यष्टादशरूपेषु दीक्षाऽनर्हा, एतान् दीक्षयतः शासनोद्वाहसंयमात्म-
 विराधनादयो दोषाः, कारणे तु केषांचिदेषु दीक्षानुज्ञातैव वैस्वाम्यादिवत्, एत एव दोषाः
 सुस्त्रीणामपि वाच्याः, गुर्विणी बालवत्सा चेति द्वौ पुनरधिकौ, तेन तासां विंशतिदोषाः, उक्तं
 च—इय अष्टारस ज्ञेया । पुरिसस्त तह्स्थियाए तह् चैव ॥ गुर्विणी बालवत्सा । दुन्नि
 इमे हुंति अन्नेवि ॥ १ ॥ नपुंसकस्य तु योमश ज्ञेया आगमेऽजिहिताः, तेषु दश सर्वथा
 दीक्षाऽनर्हा अतिसंक्लिष्टत्वात्, ते चामी-पनए वाइए कीत्रे । कुंभी ईसलुयत्तिय ॥ सोणी
 तक्कम्मसेवी य । पस्किया पस्किएइया ॥ १ ॥ सोगंधिए य आसत्तो । दस एए नपुंसया ॥
 संक्लिष्ठत्ति साहूणं । पत्तावेउं अकप्पिया ॥ २ ॥ एषां स्वरूपं निशीघ्रजाज्यादवसेयं, षट्

पुनः प्रत्राज्याः, तथथा-विद्धिए चिप्पिए चेष । मंतलसहिठवहए ॥ इत्तिसत्ते देवसत्ते । पव्वावि-
 ज्ञ नपुंसए ॥ १ ॥ आयत्यां राजांतःपुररुक्कार्थं वाढ्येऽपि वेदं दत्त्वा यस्य मुक्कौ गाढ्येते स
 वधित्तकः १. यस्य तु जातमात्रस्यांगुष्टांगुलीचिर्मुद्रित्वा मुक्कौ दाढ्येते स चिप्पितः २. एवं
 च कृते एतौ नपुंसकवेदोदयं प्राप्नुतः. कोऽपि मंत्रेण, कोऽप्यौषध्या, अन्यस्तु रूपेः शापा-
 द्वेशपापञ्च तदुदयं व्रभते, इत्येते पक्षपि प्रात्राज्याः. ॥ १५ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—होउ दिकारो मा वा । पुण नारीणं न वीससंति जलं ॥ संते अबसंते
 वा । विसंमि को विससइ अहिणो ॥ १६ ॥ व्याख्या—स्वष्टा, अन्यच्च—

॥ मूलम् ॥—अठमठचउत्थं । करंति वरिसचउमासपक्केसु ॥ संजमजत्ताहेउं ।
 चुंजंति न रूववलहेउं ॥ १७ ॥ व्याख्या—वर्षसमापको दिवसोऽपि वर्षं ज्येष्ठपूर्व, तत्राष्टम-
 मुपवासत्रयं. चतुर्माससमापको दिवसोऽपि चतुर्मासकं चातुर्मासिकं पूर्व. तत्र षष्ठमुपवासछयं.
 पक्षसमापको दिवसोऽपि पक्षः पाक्षिकं, तत्र चतुर्थमेकमुपवासं कुर्वति. एतत्प्रायिकीं वृत्तिमा-
 श्रित्योक्तं, अन्यथा मत्यां शक्तौ अधिकमपि तयः सेवते, अशक्तौ तु हीनमपि. यदपरेषु दिवसे

पुंजते, तदपि संयमयात्राहेतुः इयंशुद्धिलाघ्यायवेयादृत्पादिक्रियानघासमात्रखिता । न च
इतीति बुद्ध्या, न पुना रूपवत्तहेतुं, यात्राशब्दोऽत्र निर्वाहार्थः ॥ १७ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—वसहिं सया त्रिविधं । संयमजुगं अहू सियं खित्तं ॥ गीयत्थं च सहायं । इच्छं-
तुवहिं अचहुमुच्छं ॥१७॥ व्याख्या—इच्छंतीति क्रियायाः सर्वत्र संबंधात्, वसतिं शय्यां सदा वि-
विक्रं स्त्रीपशुपंरुनादिरहितां इच्छंति । केत्रं नगरग्रामाद्यं संयमयोग्यं अहू पितं च पार्श्वस्थादिभि-
रिच्छंति । संयमयोग्यता च क्षेमादिगुणयुक्तस्यैव क्षेत्रस्य भवति । यदाह—खेमो खिवो सुखिको ।
अप्यपाणो उचस्सयमणुत्तो ॥ एतो उ खित्तकप्पो । गामनगरपट्टणइत्तो ॥१॥ खेमो रुमरविरहि-
त्तु । रोगासिचविरहितं खिवो होइ ॥ पउरुष्पाणइत्तो । होइ सुखिको मुणेअवो ॥२॥ जलुगासंख-
गसूइग । पिसुगमसगाईविरहितं जो तु ॥ सो होइ अप्यपाणो । अप्यअत्तावंमि थोवे
वा ॥ ३ ॥ समभूमिरेणुवजिय-रिउरुक्मावस्सयामणुत्तायु ॥ गामनगराविय वहु-पाउगा मा-
सकप्पस्स ॥ ४ ॥ सज्जनजणो उ चवो । जहियं च मणुत्त साहुजोणीत्त । तारिसत्त खित्तं-
मि । समणुत्तात्त विहारो तु ॥ ५ ॥ तथा सहायं गीतार्थमागमइमिच्छंति । उक्तं च-गीयं

सुप्तं भणइ । अरथो पुण होइ तस्स वक्काणं ॥ गीएण य अरथेण यं । गीयरथो होइ नायवो
 ॥ १ ॥ इदमत्र तत्त्वं-यदि सर्वेऽपि विहारिणो गीतार्था ज्वंति तदा सम्यग्पक्षः, तंदजावे-
 ऽपि यं पुरस्कृत्य विहारः क्रियते स गीतार्थ एव त्रिलोक्यः, मुग्धमृगकुले कृष्णसारवत्. य-
 दार्प-गीयरथो य विहारो । चीउं गीअरथमिस्सउं जणिउं ॥ इत्तो तइय विहारो । नाणुवा-
 उं जिणवरहिं ॥ १ ॥ तथोपधिं जोग्यवन्नपात्ररूपं अयहुमूल्यं अमहदर्थं इउंति, अन्प्रथा
 उपघातसंजवात्. ॥ १७ ॥ किंच—

॥ मूलम् ॥—पाएण लूहवित्ती । नवकप्पविहारिणोवि पाएण ॥ पाएण अणेंगुचारी ।
 निपक्किम्मवि पाएण ॥ १९ ॥ व्याख्या—प्रायेण भृन्ना रूक्षेण निःस्नेहाशनेन वृत्तिः
 प्राणधारणा येषां ते रूक्षवृत्तयः. “अत्रिस्काणं निविगइं गया यत्ति” वचनात्. गुरुखान-
 कपकवालासहादीनां स्निग्धाहारेऽपि न दोष इति प्रायोप्रहृजं. तथा प्रायेण नवजिः कल्ये-
 विहरंतीत्येवंशीला नवकदपविहारिणः. तत्र श्लुत्ररूक्षात्ते मासातिक्रमे, वर्षसु च चातुर्मा-
 सातिक्रमे विहरंतीति नवविहारकदपाः. माधनां प्रायोप्रहृजतात्पत्तेरुक्त्यांमर्कं जी-

(वेन वा चिरमपि स्थातुं कल्पते. परं तदापि स्वाश्रितं क्वत्रं नवत्रिंशत्तैर्विभज्य प्रतिप्रति-
 मासमैकैकजागे विहरंतौ वर्षावासं नवमे जागे कुर्वतीति रीतिः. तथा प्रायेणानेके संमुदि-
 ताः संतश्चरंतीत्यनेकचारिणः. यदुक्तं—एगाणियस्स दोसा । इत्थीसाणे तद्देव पक्खीए ॥
 निक्खविसोहि महव्वय । तम्हा स विइज्जाए गमणं ॥१॥ पंचकल्पेऽप्युक्तं—संबंद्वाणनिवेलणस्स
 । संबंद्गद्धियभिल्लस्स ॥ संबंदंजंपिरस्स य । मा मे सत्तूवि एगागी ॥१॥ प्रायोग्रहणात्त्रिविका-
 रस्य युवादेशादेकाकिनोऽपि कल्पते विहर्तुं. यत्स्थानांगं—अट्ठहिं ठाणेहिं संपन्ने अणगारे अरि-
 इइ एगद्धविहारपनिमं उवसंपज्जात्ताणं विहरित्तए. तं जहा—सद्धीपुरिसजाए १, सच्चपुरिसजाए
 २, मेहावीपुरिसजाए ३, बहुस्सुए पुरिसजाए४, सत्तिमं५. अप्पाहिगरणेइ, धिइमं६, वीरियसंप-
 ज्ञे ७. इति. तथा प्रायेण निःप्रतिकर्मणः स्नानादिशुश्रूषारहिताः, प्रायोग्रहणं गुरुवालग्ला-
 नादीनां यतनया करचरणादिधावनस्यानुज्ञातत्वात्. ॥ १९ ॥ तथा—

॥ मूलम् ॥—निचमचंचलनयणा । पसंतवयणा पसिद्धुणयणा ॥ जियमयणा भिउवय-
 णा । सव्वरथवि सन्निहियजयणा ॥१०॥ व्याख्या—नित्यमचंचलनयना जितेंद्रियत्वात्. ज्ञेयाणि

विशेषणानि पठितसिद्धानिः ॥२०॥ तथानेकगुणधारत्वेव साधूनामनंकोपमानयोग्यतामाह—

॥ मूलम् ॥—विरया सुश्रयणजुष्ठा । महियमया तारवत्त सुबहुदया ॥ ससिमेहनयर-
 हा इव । रेहंते सायरसहाया ॥ २१ ॥ व्याख्या—इह प्रथमद्वितीयतुरीयपदैरधिकाराया-
 ताः साधव उपमेयाः तृतीयपदेन तेषामुपमानानि चंद्रादीनि ज्ञेयानि. 'रेहंतेति' शोभते.
 कीदृशा इत्याह—विरमंतिस्म सावययोगेभ्य इति विरनाः, शुचीनि पवित्राणि, 'तस्य यतिर-
 यणविणिजगमश्यमिति' स्वमतालंबनात्, "न्यत्रेशि रत्नत्रितये जिनेन यः" इति परमता-
 चिप्रायाच्च, रत्नानि ज्ञानदर्शनचारित्राणि तैर्युता युक्ताः, तथा मथितो विज्ञोन्नितोऽष्टरूपो-
 ऽपि मद्रो यैस्ते मथितमदाः, तथा तारं निर्मलं बृत्तं चारित्रं त्रेपां ते तारवृत्ताः, रत्नत्रयांतः
 संगृहीतमपि यत्पुनश्चारित्रमुपात्तं, तद्भ्रतनत्रयेऽपि चारित्रप्रधान्यग्यापनार्थं. ज्ञानदर्शनत्रता-
 मपि चारित्रमंतरेण मोक्षानय्युपगमात्. तथा सुबहुदया सर्वजीनेषु हितचिंतनरूपा त्रेपां
 ते सुबहुदयाः, ततः कर्मधारयः, इह अहिसाप्रमुखमहात्रतरूपे चारित्रे गृहीतेऽपि यत्पुनर्द-
 यांप्रणं तच्चारित्रेऽपि दयासारत्वज्ञापनार्थं, तथा सादरः सोपक्रमो महत्त्वपि संकृते यथोचि-

तांनुष्ठानकारी स्वजात्रो येषां ते साद्रस्वजात्राः. न तु मानशब्दज्ञापकपुरुषवदालम्ब्योपहृताः,
इत्येकोऽर्थः. ॥ १ ॥

के द्वय? शशिन इव, बहुवचनमत्र सर्वज्ञतत्वइहृदयानंदकं, कथंमृताः? उः हरः, इः
स्मरः, उश्च इश्च विः, तत्र रता विरताः. हरशिरःस्यानात् स्मरसहचरत्वात्. तथा सुदेः स्वेत-
पक्षस्य रचनं, तेन युताः सुदिरचनयुताः, शशित्रजयैव शुक्लपक्षप्रतिष्ठानात्. तथा मकारोऽ-
लाक्षणिकः, आभक्ताः कामुकास्तेषां मता इष्टा अचिमताः, चंद्रकरस्पर्शेन तेषां शृंगाररस-
स्योद्दीपनात्. तथा तारास्त्रिध्वन्यादिनक्षत्रेषु व्यक्तः सुबहुसूदयो येषां ते. तथा सागरः सहां-
यो येषां ते सागरसहायाः, समुद्र एव हि विधोर्द्विं द्विटिं वानुसरतीति द्वितीयोऽर्थः. ॥२॥

पुनः साधुपक्षः प्रस्तूयते-किं विशिष्टाः साधवः? विगतं रतं ग्राम्यधर्मो येऽयस्ते विर-
ता ब्रह्मचारिण इत्यर्थः, तथा जातो जातो यदुच्छृष्टं तद्गतमन्तिधीयते इति बृहदादात्. श्रु-
तिरत्नं प्रधानशान्त्रं अंगप्रविष्टायं तेन युताः श्रुतिरत्नयुताः. तथा महितं पूजितं मंतं शा-
सनमेषां ते महितमताः. तारमतिशयेन व्यक्तेषु विद्वत्षु सुबहुरुदयो येषां ते तारव्यक्तसुव-

हुदयाः, तथा सातं सुखं रांति ददतीति सातराः सहायाः संयमिनामिति गम्यते. अन्ये स-
 हाया हितचिन्तका अपि परमार्थतो दुःखटा एव, न तथा साधवः. यदार्थ—“असयाए
 सहायत्तं । करंतिमे संयमे चरंतस्स ” इति तृतीयोऽर्थः ॥ ३ ॥

के इव ? मेघा इव, कीदृशा मेघाः ? इत्याह—विशिष्टो रयो जलप्रवाहो येच्यस्ते. त-
 या “सुश्रुति” स्वपनशीलानि अनांसि शकटानि यत्र, एवंविधो युगः कालत्रिशेषो येषु ते.
 तथा पंकाकुलत्वेन तदा तेषां निर्व्यापारत्वात्. महामहिषास्तैरितः प्राप्तो मदो येषु ते म-
 हेतमदाः, वर्षासु माहिपं माद्यतीति प्रत्यङ्गम्यं. तारं वृत्तः सुवहानां प्रधाननदीनां लदयो
 येभ्यस्ते. तथा सादं खेदं रांति ददतीति सादरा शफाः खुरा यामां ताः सादशफा अजा-
 श्वाग्यो येच्यस्ते सादशफाजाः. वर्षति हि वारिदे वारिणा शतरसु शफेषु वागीनां खेदो
 जायते. इति चतुर्थार्थः ॥ ४ ॥

पुनः साधुपदे विरजसो बल्लमानकर्मरहिताः, तथा “यथा वाचा निशा गिरा” इ-
 ति वचनदर्शनात् सुगिरा मधुरवचना ये जना कृपयस्तेयुताः सुगिराजनयुताः, न तूल्ल-
 ल-

जर्नव्यासंगकञ्जुपिता इत्यथः. मकारस्यालाक्षिकत्वात्. अधिको विशिष्टज्ञानादिलाभेन म-
 दो ह्येषां येषां ते. तयो तारां निर्मलां वृत्तां वृत्ताकारां सुष्ठु प्रधान्यं. नित्यत्वाकृतकत्वादि-
 नान्यवनितादिभ्यो विलक्षणां वधूं सिद्धिलक्षणां दयंते ददति ये ते तारवृत्तसुवधूदयाः.
 "दीर्घह्रस्वौ मिथोवृत्तौ" इति पदेन वधूशब्दस्य ह्रस्वः. एवं सर्वत्र दीर्घस्य ह्रस्वीकरणे ह्रस्व-
 स्य च दीर्घीकरणेऽयमेव न्यायोऽनुसर्तव्यः. दायनं हायः परित्यागः, शाकरसस्य हाया येषु
 ते शाकरसहायाः सर्वेष्वपि रसेषु प्रायः शाकरसो दुस्त्यजोऽतस्तद्ग्रहणं, उपलक्षणं वा श्रेय-
 रसाणां. इति पंचमोऽर्थः. ॥ ५ ॥

अथ नगः पर्वतस्तत्पदाः—विशिष्टा रदा दंतका गिरेर्वह्निर्निर्गतास्तिर्यक्प्रदेशा येषु ते
 विरदाः. तथा सुकिरणानि महासूकराणि वनानि वृक्षसमूहास्तैर्युताः सुकिरवनयुताः. त-
 था महमुत्सवं इताः प्राप्ता महेता निरुपद्रवत्वात्, मृगा अरण्यकाः पशवो गजविशेषा वा
 येषु ते महेतमृगाः. तारं रौप्यं, शेषधातूनामुपलक्षणं, वृत्तं निष्पन्नं येषु ते तारवृत्ताः. सुष्ठु-
 वहानां नदीनामुदयो येभ्यस्ते सुवहोदयाः. पर्वतजा हि नद्य इति रूढिः, ततः कर्मधार-

यः तथा रः कामस्तस्येहा रेहा तदंतकरत्वात् रेहांता कषयस्तेषामेव श्वा येषु ते रेहंति-
पाः, मुक्तकामा हि मुनयो महीध्रमध्य मध्यासते. तथाऽतरसां दुर्बलानां सखायो 'राज-
न् सखीति' अदप्रत्ययेऽतरःसखा अगा वृक्षा येषु तेऽतरःसखागाः, रणतुमुलत्रस्तानां हित-
कातराणां गिरिद्रुमा एव शरणं. यद्वा न विद्यते करो राजदेयो जागो येषां तेऽकरा चिद्धा-
दयस्तसखा अगा दुमा येषां ते, तथा कर्मधारयः. इति षष्ठोऽर्थः. ॥ ६ ॥

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टो रवो व्याख्यानध्वनियेषां ते विरवाः. श्रुतिं आगमश्रवणं रा-
ति ददातीति श्रुतिरो यो गणो गच्छतेन युताः, आगमावगमाय गच्छवासमाश्रिता इत्यर्थः.
मखिनां याज्ञिकानां यज्ञनिषेधकत्वेन अमता अनिष्टा मह्यमताः. ता लक्ष्मीः, रः कामस्तत्र
वृत्तिव्यापारो येषां ते तारवृत्तयो लक्ष्मीबुद्ध्याः कामवृद्धाश्च, तेरसुवह उदयः शीलांगरूपो
येषां ते तारवृत्तयसुवहोदयाः. तथा सादं खेदं रांतीति सादराः प्रत्यनीकास्तान् प्रति सहः क्रम
आत्मा येषां ते सादरसहारमानः, प्रत्यनीकवृत्तव्यलीकानां सोढार इत्यर्थः. इति सप्तमोऽर्थः ७.
अथ नगशब्दस्य द्व्यर्थत्वान्नगस्तरुस्तत्पक्षे—विरतासोर्गतप्राणस्य एः कामस्य रवणं श-

इदं तेन युता विरतास्वरणयुताः, दृक्षा हि स्निग्धवापतया त्रिनयननयनानलक्षणाकृतमाप-
 मद्नमुज्जीवयंति. भृम्यंतर्गतमूलस्थेन महिं पृथ्वी अमंति गच्छंति मह्यमकाः. तथा ताराणि की-
 टाथेरदूषितानि पत्राणि दलानि येषां ते तारपत्राः. सुबहुरतिमहत्वमापन्नो दधो दहनं येच्य-
 स्ते सुबहुदवाः, ततः कर्मधारयः. तथा स्वापरसस्य ज्ञात्रो जत्रनं अभ्यस्ते स्वापरसज्ञावाः,
 पांथा हि दृक्षतलमासाद्य सद्यः शेरत इति. इत्यष्टमोऽर्थः. ॥ ८ ॥

पुनः साधुपक्षः, विरता निवृत्ता आशा धनांगनादिस्पृहा येषां ते विरताशाः. उः ईश्व-
 रस्तच्छू एः कामस्य विलेखनं, तेन युतास्ततः कर्मधारयः. महः सर्वज्ञावाविर्भावकं ज्योति-
 स्तेन इतं प्राप्तं मतं मननं ज्ञापनमेयां ते महइतमताः. तथा तारो निर्मलो व्यक्तः प्रकटः
 सुपक्षो ज्ञानदर्शनचारित्रात्मको मार्गस्तेन उत ऊर्ध्वं मोक्षान्निमुखमयंते गच्छंतीति तारव्य-
 क्तसुपथोदयाः. तथा रे इत्यामंत्रणं अघस्य पापस्य अंताय ईशते ते अघांतिशाः. अरसेषु निः
 स्वादेषु प्रस्तावाद्भक्तपानेषु ज्ञात्रो येषां तेऽरसज्ञावाः. न तु सरसरसवत्यास्वाद्दलादरा इत्य-
 र्थः. इति नवमोऽर्थः. ॥ ९ ॥

नगशब्देन मात्राच्युतगत्या नागोऽपि सूच्यते, ततस्तरपक्षः—विशिष्टा रदा मुखांतर्ग-
ता दंता येषां ते विरदाः विशिष्टत्वं वान्यसत्त्वापेक्षया काष्ठादिकमपि नदितुं क्षमत्वात्.
तथा शुचि श्रेतं रदनयुगं मुखाद्द्विनिर्गतं दंतद्वयं येषां ते शुचिरदनयुगाः. तथा मृदाश्च
शुद्धार्थे इतः प्राप्नो मदी दानजलं येस्ते मृधेतमदाः. ताराणि मौक्तिकानि तैर्इत्ता वृत्तलक्ष-
णया आहतास्तारवृत्ताः. यन्नामकोपः—“वृत्ते तु वृत्तवान् वृत्तौ”. कुञ्जिकुञ्जेषु हि संभवं-
ति मुक्ताः. सुवहुर्द्वीवो गमनं येषां ते सुवहुद्भवाः, शीघ्रगतयः, ततः कर्मधारयः. तथा ‘रेहं-
तत्ति’ रेजमाणा गर्जिशब्दं कुर्वाणाः, ईशानां राज्ञां अदरां निर्भयां सत्त्वां यांतीति ईशादर-
सभायास्ततः समासः. इति दशमोऽर्थः. ॥ १० ॥

पुनः साधुपक्षः—विशिष्टा रतिश्चारित्रे विद्यते एषामत्रादित्वात् अप्रत्यये विरताः. शु-
चिः सूर्यस्तच्छत् रयणं गमनं तेन युताः. यथा एकत्र राशौ वासरेशस्तथा यतयोऽप्येकत्र
ग्रामादौ मासमेव तिष्ठति. आम्पे प्रस्तावादारोग्येषु हितं पथं मतं शासनमेयां आमाहि-
तमतास्ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः. तथा तारा निर्मेदाः अकारविश्वेषात् अच्युतो जानोऽसूनां

प्राणिप्राणानां वधाय उदयो येषां तेऽदृत्तासुवधोदयास्ततः कमधारय. इहासुमनो वधायो-
 गादसुग्रहणं. तथा रः पादपूरणे, ईहाया अंतकरत्वात् ईहांता निर्ममास्तेषु ईशाः स्वामिन
 ईहंतिशाः. अरसो मुक्तकामत्वेन निरास्वादो हावः स्त्रीणां द्वितीयो गजालंकारो येषु तेऽरस-
 हावाः, सुलायष्टिवन्मध्यग्रहणे आद्यंतयोरपि ग्रहणं, जत्रतीजावहले अप्यत्र ग्राह्ये. इत्येका-
 दशार्थः. ॥ ११ ॥

न य शब्देन प्राकृतशैल्या नदा उच्यंते, ते चेह अल्पजला नदा अगाधजला हृदा
 इत्यंबांतरजेदानश्रयणात् पद्महृदादयस्ततस्तत्पदः—'उद्हरति' उदयनशीला विशिष्टा रता-
 शा रमणाजिलापो येषु तानि उदित्वरविरताशानि वनानि जलानि तैर्युनाः. तत्र हि शीत-
 ला जलवहरीनिरीक्ष्य संजातरमणकाः सुराः खेचराश्च परितः कीर्तन्ति. अत्र प्राकृतत्वा-
 द्विशेष्यं पूर्वनिपतितं. यन्नाममाला-पात्रं तदंतरमिति. तथा सुवहुद्भवो नीरस्पंदो येऽयस्ते
 सुवहुद्भवाः. गंगासिंधुमुख्याः सिंधवो हि तेषां स्पंदः. तथा स्वादप्रधानो रसः स्वादरसः सु-
 स्वादुजलं, तस्य जावः स्वयमेवोत्पत्तिर्येऽयस्ते स्वादरसजावाः. न हि तेषु पर्जन्यजन्यं जलं,

किंतु विश्रंसापरिणामेन ते ते पुजन्ना जलरूपतया स्वयमेव परिणमंतीति भावः. इति
 द्वादशार्थः. ॥ १२ ॥

पुनः साधुपक्षः—विगतो रः कामो येभ्यस्ते विराः, स्वाथं को विरकाः, श्रुतेः शास्त्रस्य
 रेण शब्देन विज्ञाः श्रुतिरणास्तेर्धुक्ताः, शास्त्रज्ञसंगतिकृत इति ज्ञावः. तथा मथितो निवा-
 रितो मदो मद्यपानजन्मा समग्रप्रमादानामादिचूतो येस्ते मथितमदाः. तथा ताराणां वा-
 र्त्तानां पूर्वपुरुषकथानां सुबहुश उदयो येभ्यस्ते तारावार्तासुबहूदयाः. तथा शातास्तद्धिता-र-
 सानां नाट्यप्रसिद्धानां अष्टानां शृंगारादीनां ज्ञावाः स्यायिनो रत्यादयो व्यञ्चिवारिणश्च धृ-
 त्यादयो येस्ते शातरसज्ञावाः. इति त्रयोदशार्थः. ॥ १३ ॥

अथ रथपक्षः—विशिष्टो रयो वेगो येषां ते विरयाः. तथा शुचिरचनं यथास्थाननिवे-
 शनात् पत्रिघटनं युगं कुचरं येषां ते शुचिरचनयुगाः. मखितं गमनं तत्र मंता अनीष्टाः.
 तारमतिशयेन वेत्सैनि मार्गे सुष्टु प्रथमेन बहेन वृषभस्कंधेन उदयो येषां ते तारवत्सैसुय-
 ह्योदयाः. तथा 'रेड्नन्ति, राजमाने इपे इम ईपे उतयपार्श्ववर्तिनी काष्टे येषां ते राजना-

नेपाः अरेषु सहं समर्थं अयो लोहं येषु तेऽस्तहायसः लोहवक्त्रकारको हि रथः स्यपुटेऽपि पथि संचरन्न जग्धते. इति चतुर्दशार्थः. ॥ १४ ॥

पुनः साधुपक्षः--विगतो रजो द्वितीयगुणः. उपपन्नक्षणात्त्वत्तमोऽपि येषां ते विरजसः सात्त्विका इत्यर्थः. आसुतिर्मध्यसंधानं, रः कामः, "अणत्ति" कृष्णं, अकारद्रक्षेवात्तैरयुता रहिताः आसुतिरूपायुताः, मध्यसनिनः कामिनः कृष्णिनश्चारित्रनिपेधात्. तथा प्रेत्यं बोधिप्राप्त्या सहितमिव सहितं मृतं मणं येषां ते महीतमृता उत्सवप्रायमरणा इत्यर्थः. यतः--संचिततपोधनानां । नित्यं व्रतनियमसंयमरतानां ॥ उत्सवभूतं मन्ये । मरणमनपराधृत्तीनां ॥ १ ॥ तथा तारं उच्चैरुच्यत इति तारवाक्, तस्य ज्ञावस्तारवाक्त्वं, तत्र सुवह्वन्महापूरवदुदयो येषां ते तारवाक्त्वं सुवह्वोदयाः. यथा हि प्रथमप्रादृपि पूर्वं प्रेरणवा प्रसर्पन् पानीयपूरो न केनापि रोद्धुं शक्यस्तथा व्याख्याकरणे मुमुक्षवोऽपि तथा स्व आत्मीयः, अपरश्च तद्व्ययतिरिक्तस्तत्र समानो विशेषरहितो ज्ञावोऽज्ञिप्रायो येषां ते स्वापरस्वजावाः समभिन्नशत्रव इत्यर्थः. ॥ इति पंचदशोऽर्थः. ॥ १५ ॥

अथ “नगरहृत्ती” द्युपमानपदं प्राकृतवलाङ्गमस्वाऽन्यथा व्याख्यायते—नगरं पुरं, लक्ष-
सूर्यः खो रवो इत्यमरवचनात्. तत्र पूर्व नगरपदः—विशिष्टो रवः कलरुजो येषु तानि वि-
रवाणि, घट्टवेपजनरववायध्वनिभिः. शब्दमयत्वात् “सुश्रुत्ति” शुकव्रंति यानि वनानि,
तैश्रुतानि शुकवृद्धनयुतानि. वनखंरैरेव नगरगोचरं सश्रीकं. महितानि, तारकादिभ्य इत् इ-
ति इत्प्रत्यये उत्सव्युक्तानि. अत एव मनान्यत्रिष्टानि. तथा तारा उज्ज्वला वार्ता आजी-
विका व्यवसायरूपा यत्र तानि तारवार्तानि. सुरह्रवो द्रवा द्यूतादिकाः केन्द्रयो येषु तानि
सुबहुद्रवाणि, ततः कर्मधारयः. तथा रे इति संभाषणे, ग्वंतिन आकाशप्रान्तेन ईर्ष्यां स्पर्धां
कुर्वतीति स्वातिष्यकिराः, सचा आवासास्तासां अया इव अया इष्टदेवा इत्यर्थः. स्वातिष्य-
करसजाया निरुपद्रवत्वेन नगरेष्ववासानामचंगुरत्वात्. अत्र सर्वत्र प्राकृतत्वाङ्घ्रिगव्यत्ययः.
॥ इति षोडशोऽर्थः ॥ १६ ॥

पुनः साधुपदः—द्वयोः स्वपरकार्ययो रता छिन्ताः, बुरुत्वाहोपकत्वाच्च. तथा एका-
किञ्चिन् विद्वर्त्तयं, छिन्तांतिरितेर्निशि प्रबलतयं, न नियत्रास्तिर्जिठिप्रमित्येवं शुचिरवदान

रचना येषां ते शुचिरचना युवानस्तरुणश्रमणा येषु ते शुचिरचनयुवानः. तथा पृष्ट-
 दी, शेषमहानदीनामुपलक्षणं, अमताऽत्रगाह्यत्वेनानिष्टा श्रेयां ते मह्यमताः, यत्स्थानांग-
 “नो कप्पइ निगंथाण वा निगंथीण वा इमाउ उद्धिटाउ गणियाउ वंजियाउ पंचमहए-
 वाउ महानइउ अंतोमाससस डुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा उत्तरिचए वा संतरिचए वा, तं
 जहा-गंगा, जलणा, सरउ, एरवइ, मही”. तथा ताराणि परतीश्रिकापेक्षया निर्मलानि
 पात्राणि ज्ञानादियुणानां, अत एव सुवहुजिहंता आहताः सुवहुहृताः. तथा रेखा आयुः-
 कर्मदलिका पद्धतिः. तथा च लोकेऽपि वक्तारो ऋवंति, यथास्य कर्मरेखा दुर्बला सत्रला
 वेति तस्या रेखाया अंते आयुःसमाप्तावित्यर्थः. स परोक्षे इति वचनात् सांपरोक्ष्यं अजरा-
 णां नित्यतरुणत्वेन देवानां वयोविनागव्यतीतत्वेन सिद्धानां वा सत्तां स्थानं गच्छतीति सा-
 जरसभागाः. उपरता हि मुनयः स्वर्गं मुक्तिं वा यांतीति निश्चयः. यदापि—निवाणसुहं पा-
 वइ साहू सबसिद्धिं वा. इति सतदशोऽर्थः. ॥ १७ ॥

अथ सूर्यपक्षः—वै पक्षिणि चक्रवाकं रता विरतास्तदंधुत्वात्. शुचौ आपाहमासे रा

पु ते स्वाकराः सह ह्यदेन घोषेण वतते इति सहादाः, ततः समासः. इति विंशत्तमोऽर्थः २०.
 भा.४ अथ चक्रपदः—विशिष्टो रवश्चीत्कार एषां तानि विरवाणि, शुचिरचनेया प्रधानघट-
 नया युतानि, महिताः पूजिताश्चक्रादयस्तेषां मतानि इष्टानि महितमतानि. तारं वृत्तानि
 परिमंजलाकारत्वात्. सुबहुदवानि शीघ्रगतीनि काप्यस्त्रखिलत्वात्, तथा सादं खेदं रांती-
 ति सादरा वृत्तादयस्तानपस्यति अंत्यति घातः प्रहारी येषां तानि सादरतयानि. इत्येक-
 विंशत्तमोऽर्थः. ॥ २१ ॥

अथ कमलपदः—विशिष्टे रजः परागो येषु तानि विरजांसि. शुचिना सूयेण रचनं
 व्याकोशतायाः करणं, तेन युतानि शुचिरचनयुतानि. महनं महितं देवानां पूजनं तत्र म-
 तानि इष्टानि. तार उच्चैर्ध्वनिर्वक्त्रेषु येषां ते तारवक्त्राः. प्रन्तावाद्भ्रमरमरालादयस्तेषां सु-
 बहुर्ध्वः केव्लिरेषु तानि तारवक्त्रसुबहुद्रवाणि. तथा सादः पंको रसश्च जलं ताभ्यां जा-
 तानि शोचिन्तानि सादरसजातानि, पंकजातत्वाज्जलसंवर्धितत्वाच्च. इति द्वाविंशत्तमोऽर्थः. २२.

अथ वासुदेवपदः—विना गण्डेन रयो वेगो येषां ते विरयाः, गरुक्वाहनत्वात्. वि-

गुरोरिति गम्यते, बहति. तत्र साधूनाश्रित्य योगोद्धहनपूर्वा पूर्वोदिसिद्धांताधीतिग्रहणशि-
 द्धा. साध्वीराश्रित्य पुनरेकादशोपाध्ययनं. ग्रहणशिक्षा. यद्वाच्यं-तुच्छा गारव्यहुला । च-
 क्षिद्रिया दुष्मला धिर्दृष्य य ॥ इय अइसेसज्जकषणा । न्यूयावाड य. नो. श्रीणं ॥ १ ॥ आसे-
 वनाशिक्षा तु द्दयेपामपि दशविधसामाचारीरूपा. उपस्रक्षणत्वात्तेपपि गमननोजनप्रत्युपे-
 क्षणादि साधुव्यमहारप्रवृत्तिः. यदाह-सा पुण दुविहा सिक्का । गहणे आसेवणे य नाय-
 वा ॥ गहणे सुत्ताहिज्जण । आसवणा तप्परुप्पाइ ॥ १ ॥ तथा त्रिजिगोरैवैः क्खिरससात-
 लक्खणेन वड्ढंते न स्ववशीक्रियंते. तत्र बल्लपात्रशयनाशनश्रावकादिक्खला चित्तोत्कर्षं क्खि-
 गोरं, दायकमाहुद्वेयानम्हं नवनवरसवतीलाचाहुन्मादो रसगोरं. शरीरसौख्यार्थं सुक्को-
 मलशय्यादिकरणं सातगोरवमिति. ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥—चउहान्निगहधारी । सज्जायं पंचहा विजावंति ॥ वज्जीवनिकायहि-
 या । सुणंति सत्तत्रिहमागाढं ॥ २३ ॥ व्याख्या—चतुर्धा इव्यंकेत्रकालभावजेदात् अग्नि-
 महान् धरंती।येवंशीला अग्निग्रहधारिणः. तत्र लेपकृदलेपकृदेवं वा इव्यं मया प्रात्ममिति

लनाथपुरुषचिकित्सासहायचेदात्सप्तत्रिंशं जानंति. तत्राध्वकावादी द्रव्यदुर्लभतां विमृश्य वि-
 धिना खर्जुरादिद्रव्यं संगृह्णती द्रव्यागाढं. तथाविधकेशांतरान्नावे एकत्रापि क्षेत्रे तिष्ठतः के-
 शगाढं. बिहारायोग्ये काले सुचिरमप्यत्रतिष्ठमानस्य कालागाढं. अत्युत्कटे संकटे निषिद्ध-
 मप्याददानस्य भावागाढं. यस्मिन्विनष्टे गृहस्य विनाशस्तस्य पुरुषस्य कृतेऽशुद्धमपि गृह्ततः
 पुरुषागाढं. प्रासुकौषधोपदेशविदुषो वैद्यस्यालाप्ते सावध्यामपि चिकित्सां कारयतश्चिकित्सा-
 गाढं. सहायात्रावे बिहारादिकमकुर्वतः सहायागाढं. उक्तं च पंचकल्पे—देवे खित्ते काले ।
 ज्ञावे पुरिसे तिगिन्न असहाप ॥ एषहिं कारणेहिं । सत्तविहं होइ आगाढं ॥ १ ॥ जावंति
 पत्रयणमि । पन्निसेवा मूढजतरगुणेषु ॥ ता सत्तसु सुर्द्धसु । सुद्धमसुद्धा असुद्धेषु ॥ २॥ २३॥ तथा-

॥ मूढम् ॥—येहंति अष्ठसुद्धमे । अनवनिगाणा नायदसधम्मा ॥ तिगुणिकारसया-
 या—सणुज्जिया वारसतवस्सी ॥ २४ ॥ व्याख्या—अष्टौ सूक्ष्माणि सूक्ष्मात्वादुर्लभ्याणि
 प्रेरुंते प्रयत्नेन पश्यंति, प्रेक्ष्य च परिहरंतीत्यर्थः. यदाप्यं—सिणेहं पुष्पसुद्धमं च । पणु-
 त्तिगं तदेव य ॥ पणगं वीयं हरियं च । अंरुसुद्धमं च अष्ठमं ॥ २ ॥ तल स्नेहसूद्धमं अ

वश्यायादि १. पुष्पसूदमं वटपुष्पादि २. प्राणसूदमं कुश्यादि ३. उत्तमसूदम कीटिकानग-
 रादि ४. पनकसूदमं पंचवर्णफुल्ली ५. वीजसूदमं शाड्यादि ६. वीजस्य मुखे यद्धोके तुपक-
 णिकेत्युच्यते. हरितसूदमं किशलय्यादि ७. अंरुसूदमं कीटिकांकादि ८. तथा “अनवनि-
 थाणत्ति” न विद्यंते नवसंख्यानि निदानानि राज्यादिप्रार्थनारूपाणि तेषां तेऽनवनिदानाः,
 तत्र देवानामदृश्यत्वाद्वाज्यस्यैव प्रार्थनं प्रथमं, राज्ञोऽपि चिंताचांतत्रेण दुःखित्वाद्ग्रादित्व-
 प्रार्थनं द्वितीयं, पुरुषाणां बहुव्यापारवत्प्रारंभामादिदुःखकारित्वाच्च स्त्रीत्वप्रार्थनं तृतीयं,
 स्त्रीणां श्रीत्वावंकनीयत्वाच्च पुरुषप्रार्थनं चतुर्थं, मनुष्याणामशुचयो जोगा इति सुरते देव-
 त्वप्रार्थनं पंचमं, अत्यंतकामलौल्याद्दुर्दरतदेवत्वप्रार्थनं षष्ठं. एतेषु पदसु तपसा तत्तद्भावत्वं
 प्राप्तस्य न प्रवति बोधिलाभः, भोगनिर्विण्णत्वाद्दरतदेवत्वप्रार्थनं सप्तमं, अस्मिंश्च देवत्वानंत-
 रं प्राप्तमानुष्यस्य सम्यक्त्वलाभः स्यात्, न पुनर्देशविरतिः. तथा धर्मश्रद्धाबुत्वाद्भोगानिर्वि-
 षत्वात् श्रावकत्वप्रार्थनं अष्टमं, अस्मिंश्च देशविरतिर्भवति, न पुनर्यतिधर्मः. तथा कामजो-
 गनिर्विण्णस्य दारिद्रे सति गृहवासः सुत्यजः स्यादिति दारिद्र्यप्रार्थनं नवमं. अयं हि प्राप्त-

दारिद्र्यश्च चारित्र्यमपि लज्जते, न पुनः सिंख्यति. तथा ज्ञातो दशविधः क्वांत्यादिधर्मो यैस्ते
 ज्ञातदशधर्माः. तद्यथा—खंती अज्जव महव । मुत्ती तव संयमे य व्रोधवे ॥ सच्चं सोयं अ-
 किं—चणं च वंजे च जइधम्मो ॥ १ ॥ तत्र क्वांतिमार्दवार्जवमुक्तयः क्रोधमानमायालोच-
 परिहाररूपाः, तपोऽनशनादिः, संयम आश्रवविरतिः, सत्यं मृपावादविरतिः, शौचं संयम-
 प्रति निरुपक्षेपता निरतिचारतेत्यर्थः, आर्किचन्यं निःपरिग्रहत्वं, ब्रह्मचर्यं चेति. तथा त्रिगु-
 षैकादशसंख्यास्त्रयस्त्रिंशदित्यर्थः, आशातनाः पुरोगमाद्यास्ताभिरुज्जिताः, तद्यथा—गुरोः
 पुरतः पार्श्वतः पृष्टतोऽप्यासन्नं गमने स्थाने निपीदने च प्रत्येकं तिस्रस्त्रिंशदः ८. वहिर्भ्रूमौ
 शिष्यस्य गुरोः पूर्वमाचमने १०. गुरोः पूर्वं शिष्यस्य श्राद्धाद्यालपने ११. गुरोः पूर्वं शिष्यस्य
 गमनागमनालोचने १२. भिक्षामन्यस्यालोच्य गुरोरनालोचने १३. त्रिकामन्यस्योपदर्श्य-
 गुरुणां दर्शने १४. त्रिक्रायामन्यं प्राग् निमंऽप्य गुरोर्निमंत्रणे १५. गुरुमनापृच्छयान्प्रस्मै नैद्वय-
 दाने १६. गुरोर्यत्किंचिद्दत्त्वा स्वयं स्निग्धमधुरजक्षणे १७. रात्रौ कः शेते जागर्ति वेति गुरु-
 षोक्ते जाग्रतोऽपि शिष्यस्य तृष्णीजावे १८. शेषकालेऽपि गुरोर्व्याहृततः प्रतिवचनादाने १९.

गुर्वाहितस्य स्थानस्यैवोत्तरकरणे १०. गुर्वाजापितस्य किमिति जणने, प्रायतन च मस्तके-
 न वंदे इति २१. गुरुं प्रति शिष्यस्य त्वंकारे १२. गुरुणा वैयाहृत्यं कुर्वित्युक्तस्य त्वं किं न क-
 रोषीति जणने १३. गुरुणां पुरो बहोः कर्कशस्य जणने २४. गुरोर्व्याख्याने शिष्यस्य दुर्मन-
 स्त्वे १५. जग्यंतरेण गुरावर्थं वदति न स्मरतीति जणने २६. गुरौ कथयत्वदं कथयिष्यामी-
 ति कथात्रेदे १७. गुरौ कथयतीयं त्रिदिवेलेत्यादिना पर्यन्त्रेदे १८. गुरुशय्यासंस्तारका-
 स्थितायामेव पर्यदि स्वपाटवज्ञापनाय शिष्यस्य विशेषधर्मकथने १९. गुरोरुच्चासननिपदने ३२.
 देः पादेन घट्टने ३०. गुरुशय्यासंस्तारकादौ स्थानासनशयनेषु ३१ गुरोरुच्चासननिपदने ३२.
 समासननिपदने वेति ३३ त्रयस्त्रिंशदाशातनाः ॥ तथा द्वादशसंख्यं तपोऽनशनादि विद्यते
 तेषां ते द्वादशतपस्विनः, तपोन्नेदाश्च प्रागु निर्जराधिकारे व्याख्याताः ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—तेरस किरियावाणे । चयइ चउइस मुणंति जियजेए ॥ पनरस शुणंति
 सिऊ । दिखं जंपंति सोलसहा ॥ १५ ॥ व्याख्या—त्रयोदश क्रियाणां कर्मणां स्थानानि
 त्यजंति, तद्यथा—सति कार्ये त्रसादिकं द्वंतोऽर्थक्रिया १, तदज्ञावे तद्घातोऽनर्थक्रिया २,

असी हतवान् इति हनिष्यतीति द्विस्पर्पादेर्हिसनं हिंसाक्रिया ३, लदयार्थे वाणं मुंचतो-
 तरागतस्य पदयादेर्हननमकस्मात्क्रिया ४, निरपराधस्याप्यपराधत्रसामात्तान्नं दृष्टिविपर्यासक्रि-
 या ५, असत्यवचनं मृपाक्रिया ६, अदत्तादानक्रिया प्रतीता ७, मनसा दुःकर्मचिंतनमध्या-
 त्मक्रिया ८, जाल्यादिमत्स्यापरहीवनं मानक्रिया ९, स्तोत्रेऽध्यपराधे प्रचंरुदंरकरणं मित्र-
 छेपक्रिया १०, मायाक्रिया ११, लोभक्रिया च प्रतीता १२, यथाख्यातचारित्रिणः सुदममे-
 पोन्मेपादिचेष्टाहेतुका सामायिकसातावेदनीयबंधरूपा ऐर्यापथिकीक्रिया चेति १३, ॥ तथा
 चतुर्दशजीवजेदान् जानंति तन्मूलत्वात्संयमस्य, तद्यथा—एकेंद्रिया द्विधा, सूक्ष्मा वादरा-
 थ. तत्र सर्वलोकव्यापिनोऽमंकांतशब्दा अंतर्मुहूर्तायुश्चर्मचक्षुरविषयाः सूक्ष्माः. नियतस्थान-
 स्याः शस्त्रोपहृता अधन्यतोतर्मुहूर्तंमुरुष्टतो द्वाविंशतिवर्षसहस्रान् यावज्जीवनशीलाश्चभु-
 ग्रोऽप्यपरिणामा वादराः. तथा द्वाँद्रियान्त्रोँद्रियाश्चतुरिँद्रियाश्च प्रतीताः. पंचेंद्रियास्तु द्विधा,
 संक्षिनोऽसंक्षिनश्च. तत्र गर्भजास्त्रियेदा मनोलब्धिमतः संक्षिनः. संमूर्च्छिमाः केवललक्ष्मीववेदा

पर्याप्तयश्चाहारशरीरेंद्रियानपाननापासननोन्नेदात् पोढा. एतासु एकैन्द्रियाणामाद्याश्चतस्रः,
द्वित्रिचतुरिन्द्रिया संज्ञिनां पंच, संज्ञिनां च षट्. तत्र ये स्वोचिताः पर्याप्तीः समर्थ्यं म्रियंते,
ते पर्याप्ताः, ये पुनरर्थथोक्ताः पर्याप्तीरसमाप्य म्रियंते तेऽपर्याप्ताः. यद्यप्यपर्याप्ता अप्याद्येन
पर्याप्तित्रयेण पर्याप्ता एव म्रियंते, तथापि स्वोचितपर्याप्त्यसंपूरणत्वेऽपर्याप्ता एव व्यपदिश्यंते.

तथा पंचदशनेदान् सिद्धान् स्तुवंति-धन्या अमी ये सकलक्लेशकारणं कर्मजान्मुद्ध्यु-
त्य नित्यनिरुपमसुखमपवर्गं गता न विद्विष्यंते संसारसागरवीचिन्निरिति. सिद्धभेदाश्चामी-
निहि परिखिण्डसिद्धा । श्री नर कीवा य एगणेगाय ॥ तित्थंकर तित्थेयर । सय पच्च य बुद्ध-
वोहीअ ॥ १ ॥ तत्र ग्रहिलिगसिद्धा मरुदेवीप्रभृतयः १, परलिगसिद्धाश्चरकपरिवाजकादि-
लिगसिद्धाः २, यदान्यलिगिनोऽपि जावसम्यक्त्वोत्पन्नकेवलज्ञानास्तत्कालं सिद्धंति तदामी
दृष्टव्याः, ना चेद्यदि दीर्घायुष्कं स्वं जानंति, तदा तेऽपि साधुलिगमेव जजंतीति. स्वलिगेन
रजोहरणादिना सिद्धाः स्वलिगसिद्धाः ३, स्त्रीलिगेन योपिदाकारेण सिद्धाः स्त्रीलिगसिद्धाः
४, एवं पुरुषलिगसिद्धाः ५, नपुंसकलिगसिद्धाश्च ६, एकाकिनः संतो ये सिद्धास्ते एकसि-

ङ्काः १, ध्यादिना अष्टशतं तिन समुदयेन सिद्धास्तेऽनेकसिद्धाः ७, तत्स्वरूपप्ररूपकं चेदं
 गाथाह्वयं—वत्तीसा अन्याला । सही यावत्तरी य बोधवा ॥ चुलसीइ वन्नुवइ । डुरहि-
 यमट्टुचरसयं च ॥ १ ॥ अट्ट य सत्त य ठ पंच । चेव चत्तारि तिन्नि दो इक्को ॥ वत्तीसाइ-
 सु समय । निरंतरं अंतरं उवरिं ॥ २ ॥ एकादयो द्वात्रिंशदा एकासमयेन सिद्ध्यंतो नि-
 रंतरमष्टावेव समयान् यावत् सिद्ध्यंति, तत ऊर्ध्वमवश्यमंतरं भवतीति. त्रयस्त्रिंशदादयो-
 ऽष्टचत्वारिंशदा एकासमयेन सिद्ध्यंतो निरंतरं सप्तैव समयान् यावत्सिद्ध्यंति, ततोंतरं
 नवत्येव, एकोनपंचाशदादयः पश्यता एकासमयेन सिद्ध्यंतः पदसमयान् यावत् सिद्ध्यंति.
 ततः परमंतरं नवत्येव. एवं तावद्यावदष्टशतमेकासमयेन सिद्ध्यंतः समयाहूर्ध्वमवश्यमंतरं
 कुर्वत्येव. तीर्थकराः संतो चे सिद्धास्ते तीर्थकरसिद्धाः ९, अतीर्थकरसिद्धाः सामान्यकेव-
 लिनः १०, तीर्थं सति ये सिद्धास्ते तीर्थसिद्धा जंबूस्वाम्यादिवत् ११, तीर्थोन्नेदे तीर्थान्नावे
 चे सिद्धास्तेऽतीर्थसिद्धाः, श्रूयते य सुविध्यादिजिनानां सप्तस्वंतरेषु तीर्थोन्नेदे केचिज्जाति-

यं गुननिरपेक्षतया बुद्ध्याः संतो ये सिद्धास्ते स्वयंबुद्धसिद्धाः १३, प्रतीत्येकं कंचिद्बुद्धपञ्चा-
दिकं बोधकारणं ये बुद्धास्ते प्रत्येकबुद्धाः, तथा च ये सिद्धास्ते प्रत्येकबुद्धसिद्धाः १४. स्व-
यंबुद्धानां प्रत्येकबुद्धानां च बोधगुपधिश्रुतलिंगकृतो ज्ञेयः, तथाहि—स्वयंबुद्धानां चाद्यनि-
मित्तं विनापि बोधिर्भवति, प्रत्येकबुद्धानां तु तदपेक्ष एव. उच्यते स्वयंबुद्धानां मात्रकचो-
लपट्टवर्जः पात्रादिद्वादशविधः. प्रत्येकबुद्धानां जघन्येन रजोहरणमुख्योक्तिकारूपो द्विविधः,
उत्कृष्टतस्तु चोलपट्टमात्रकल्पत्रिकवर्जो नवविध इति. स्वयंबुद्धानां पूर्वाधीतं श्रुतं स्याद्वा
न वा, प्रत्येकबुद्धानां पुनस्तन्नियमान्नचत्येव, जघन्येनैकादशान्गानि, उत्कृष्टतो द्वादशपूर्वा-
णीति. स्वयंबुद्धानां यदि पूर्वाधीतं श्रुतं नास्ति, तदा नियमाद्गुरुसमीपे लिंगं प्रपद्यते, ग-
च्छे च बिह्रंति. अथ श्रुतं भवति तदा देवता लिंगं ददाति गुरुर्वा. यदिवा एकाकिविहार-
योग्यता श्रद्धा चास्ति, तत एकाकिनो बिह्रंति, अन्यथा गच्छे एव आसते इति, प्रत्येकबु-
द्धानां तु लिंगं देवता एव दत्ते, लिंगवर्जिता वा भवंति. यदाह—“एष्यं पत्तेद्बुद्धसि” . त-
था बुद्धैराचार्यादित्रिविधिताः संतो ये सिद्धास्ते बुद्धबोधितसिद्धाः १५.

तथा दीक्षां पोम्नशधा पोम्नशप्रकारं जल्पन्ति, तद्यथा—छंदा रोसा परिजुषा । सुवि-
 णा य पन्निस्सुया ॥ सारणिया रोगिणिया । अणाडिया देवसन्नत्ति ॥ १ ॥ वरथाणुबंधिया
 जणिय-रुषिया बहुजणस्स समुइथा ॥ अरकाया संगारा । वेयाकरणी संयंबुद्धा ॥ २ ॥ तत्र
 ठंदात् स्वकीयादभिप्रायाजोविंदाचकस्येव परकीयाद्वा त्रातुवशत्तवदत्तस्येव या दीक्षा सा
 छंदा १. मात्रादितिरस्कारजाताद्दोषाद्विवञ्चूतेरिव या सा रोपा २. परिचूनाद्धारिद्यात् काष्ट-
 हारकस्येव या सा परिचूना ३. स्वप्नापुष्पचूलाया इव या सा स्वप्ना ४. प्रतिश्रुतात्प्रति-
 दाताया सा प्रतिश्रुता, शालिन्नद्रत्तगिनीप्रति कृतप्रतिज्ञस्येव ५. सारणाया सा सारणि-
 का, श्रीमद्विस्मारितजन्मांतराणं प्रतिबुद्ध्यादिचूगानामिन ६. रोगं आलंबनं विद्यते यस्यां
 सा रोगिणी सनत्कुमारस्येव ७. स्वजनाद्येनहाहतस्य या सा अनाहता, नदिपेणस्येव ८. दे-
 यसंज्ञतेदेवप्रतिबोधनाया सा देवसंज्ञतिर्मेतार्यस्येव ९. वरसः पुत्रोऽनुबंधो यस्यां सा वरसा-
 नुबंधिका वज्रस्वामिमातुरिव, उपलक्षणत्वात् पित्राद्यनुबंधिकापि मनकादेरिव १०. कन्यया

दीक्षायाः ११. बहुजनस्य संमुदिता प्रमोदहेतुर्या सा जंबूस्वामिन इव १२. परणाख्यात्
 धर्मं श्रुत्वा या सा आख्याता प्रजवस्येव १३. प्राग्जवकृतेन. संगरेण संकेतेन या गृह्यते सा
 संगरा, द्युकाराध्ययनोक्तपुरोहितपुत्रयोरिव १४. संदिग्धेऽथे जिनादिना व्याकृते या सा
 वैयाकरणी गौतमस्येव १५. स्वयंबुद्धा प्रतीता तीर्थकृतामिव १६. ॥ १५ ॥ ननु एवं अनेक-
 गुणरत्नरत्नाकराणां परममुनीनां कियंतो गुणाः संस्थायन्ते? तत उपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—एवं गुणबुद्धीषु । एगुत्तरियाइ नाव नेयवा ॥ अष्टारसहससिवांग-संग-
 या जा मुणी हुंति ॥ २६ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, तदेवं व्याख्यातं श्रवणगुणद्वारं, अ-
 याहोरात्रकृतं विज्रणिपुराह ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—साहू निसाइचरिमे । जामे वेरत्तियं गहियकालं ॥ सज्जायं कुणइ तदा
 । अजसंजया जह न जग्गति ॥ २७ ॥ व्याख्या—साधुनिशायाश्चरमे यामे चतुर्थ्याशलक्षणे
 विगता रात्रिर्विरात्रिस्तस्यां जवं वैरात्रिकं कालं गृहीत्वा मंदस्वरेण तथा स्वाध्यायं सूत्रार्थ-
 परिवर्तनादिरूपं करोति, यथाऽसंयता गृहगोधादयो महिषादयो वा न जाग्रति. एतेन सं-

यतान् जागरयतोऽपि न दोष इत्युक्तं. काक्षग्रहणविधिश्च यथासंप्रदायमवसेयः ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—तो पक्कमित्तु कालस्स । तस्स पाजाइयं च गहिऊण ॥ पहरस्स चउ-
 त्यंसे । ठविहमावस्सयं कुणइ ॥ २७ ॥ व्याख्या—ततः स्वाध्यायकरणानंतरं “तस्सत्ति”
 पंचम्यर्थे पष्ठी प्राकृतत्वात्. तस्माद्धैरात्रिकात्कालाप्रतिक्रम्य प्रजाते जवं प्राजातिकं कालं
 गृहीत्वा तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थींशे सावशेषे सति पक्कविधमावश्यं करोति. तत्करणविधिः—
 पढमं चिय सामाइअं कट्टिऊण चरित्तविसुद्धिनिमित्तं पणवीसूसासपरिमाणं काउसगं करं-
 ति, तउ नमुक्कारेण पारित्ता दंसणविसुद्धिनिमित्तं चउवोसत्थयं पढंति. पणवीसूसासपरि-
 माणमेव काउसगं करंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सुअनाणविसुद्धिनिमित्तं सुअंनानाणत्थुइं
 करंति काउसगं च तस्सुद्धिनिमित्तं करंति. तत्थ य पारत्तियत्थुइमाइयं अहिगयकाउस-
 ग्गपज्जंतमइयारं चिंतंति. तउ नमुक्कारेण पारित्ता सिद्धाण थुइं काऊण उअक्कुअ निविद्या
 मुइणत्तयं पन्निसेहिता स सीतोवरियं कायं पमज्जंति. तउ वेदिता आलोयंति. तउ सामा-
 इयपुवयं पक्कमंति, तउ वेदणपुवयं खामंति. तउ कयकिइक्कमा सामाइयपुवयं काउसस-

गं करंति, तत्र य चिंतंति कस्म निर्गम नुत्ता वय, ५२५६ ॥ गरिसं तवं पवज्जामो
 जारिसेण तस्स हाणीन नवइ. तत्रो चिंतंति छम्मासखमणं करेमो. एगदिवसेण ऊणं तहावि
 न सक्केमो तउ वत्तीसइमं तीसइमं जाव चउत्थं आर्यविलं एगठाणं एगासणं पुरिमहं नि-
 विगइं पोरिसिं नमुक्कारसहियं चत्ति. एवं जं समत्था तत्रं काउं तमसइभावाहं य ए करं-
 ति. पद्या वंदिता गुरुसखियं पयजंति. सबे नमुक्कारइत्तगा समगं उट्ठंति वोसरावंति निस्ती-
 यंति य. एवं पोरिसिमाइसु विजासा. तउ तिननि शुइअ अणसहगं दिंति, जहा धरकोइ-
 लाइसत्ता न उट्ठंति. तउ बहुवेळं संदिसावंति, जइ चेइयाइं अरियतो वंदंति, एवं च पकि-
 क्कमणकाळं तुवंति, जहा पक्किंताणं थूइ अवसाणे चैव पक्खिहणा नवइत्ति. ॥ २७ ॥

॥ मूक्षम् ॥—तो सबदोसमुक्कं । अचलमणणोवगउगमुयकुजुउ ॥ अंगोवह्निपक्खिइं ।
 करेइ तो सोहए वसहिं ॥ २९ ॥ व्याख्या—तत आत्रयकानंतरं उक्कुटकः पुतास्पृष्टज्रूत-
 लः सन् अंगोपधेः शरीरपरिजोग्यानां मुखपोतिकाद्युपकरणानां प्रतिबिम्बितानां करोति. ननु कः
 प्रतिबिम्बितानायाः प्रारंभकालः ? उच्यते—स्तुतिजणनानंतरं—मुहणसय रयहरणे । हु निसि-

जा चोत्पद्यते ॥ संथारुत्तरपद्ये । इकारसमे तदा दंडे ॥ १ ॥ इत्येतावत्सूपकरणेषु य-
 था सूर्यं उदेति, तथा प्रतिद्वेखना प्रारब्धव्या, एतेन ये पाण्डिरेखानिरीक्षणे प्रतिद्वेखनाक्ष-
 ण इति मन्यन्ते ते निरस्ताः, सप्रकाशाप्रकाशोपाश्रयभेदेन पाण्डिरेखानिरीक्षणस्यानैकांतिक-
 त्वात्, उक्तं च--अरुथावासगपुत्रं परुषरं पाण्डिरेखा एए उ अणएसति. पंचकल्पेऽ-
 प्युक्तं--सुरोदये जिषाणं । पन्दिरेहणियाइ आहवणकालो ॥ थेराणणुगयंमि । उवहिणा
 सो तुद्वेयवो ॥ १ ॥ कथं प्रतिद्वेखनां करोतीत्याह--सर्वदोसमुक्कमित्यादि त्रीखपि क्रिया-
 विशेषणानि, सर्वैः प्रतिद्वेखनादोपैर्मुक्तं यथा नवत्येवं ते च पद, यदाह-आरतना सम्म-
 द्वा । वज्जेयवा य मोसली तद्ध्या ॥ पफ्फोरुणा चउरथी । विस्किता वेद्व्या ठठा ॥२॥ तत्र वि-
 परीतकरणात्वरितं वान्यवन्नग्रहणादारजटा प्रतिद्वेखना १. वन्नांतः कोणसंवलनेनोपधेरुप-
 रि निविश्य प्रतिद्वेखनाकरणेन वा संमर्दा २. तिर्यगूर्ध्वं अधो वा वन्नेण कुड्वादिसंघटना-
 दामोसलित्ति प्राकृतत्वादादर्शवती ३. रेणुगुणितस्य वन्नस्य गृहस्यवरत्रकर्षेण धूननात्प्रस्फो-
 टिका ४. प्रत्युपेक्षितस्य वन्नस्याप्रत्युपेक्षिते क्षेपणाच्छत्रांचलानां वा ऊर्ध्वं विक्षेपणाद्धिक्षि-

सा ५. पट्टी वेदिका, अत्र संप्रदाय.—“वेद्या पंचविंश पत्रत्ता, त जहा-उहुवश्चा ५,
 अहोवेद्या ३, तिरियवेद्या ३, दुहृत् वेद्या ४ एगत् वेद्या ४ एगत् वेद्या ४ तस्य उहुवेद्या उवरि
 जाणुगाणं इत्ये काऊण पन्निवेद्देइ. अहोवेद्या अहोजाणुगाणं इत्ये काऊण पन्निवेद्देइ.
 तिरियवेद्या संनामयाणं मञ्जेणं इत्ये नेऊण पन्निवेद्देइ. दुहृत् वेद्या वाहाणं अंतरा
 दोधि जाणुगा काऊण पन्निवेद्देइ. एगत् वेद्या एगं जाणुगं वाहाणं अंतरे काऊण पन्निवे
 देइति. इमे दोषाः प्रतिज्ञेवनायां त्याग्याः अन्येऽपि-पसिद्धिपलंबलोत्ता । एगामोसा अ-
 भेगश्चशूणा ॥ कुणइ पमाणे पमायं । संकिए गणणेवयं कुजा ॥ १ ॥ अहृदं वन्त्रं एल्लतः
 प्रशिथिला, विपमग्रहणेन वन्त्रांचलानां प्रलंबनात्प्रलंबा, श्रुमो पाणो वा प्रत्युपेक्ष्यमाणवन्न-
 म्य साधनाद्धोत्ता, मध्ये गृहीत्वा इस्ताभ्यां वन्त्रं घर्षयंस्त्रिभागशेषं करोतीत्येकामर्शा. संख्या-
 तिक्रमेण आम्फोटादिकरणद्युगपदनेकवत्प्रत्युपेक्षणाछानेकरूपधूनना, प्रमाणे प्रस्फोटा-
 दिःसंख्यायां प्रमादं करोति, शंकिते संदेहे सति गणनांशुत्रिरेखास्पर्शनादिना द्वित्रिसंख्या-
 पिकरा नामुपगन्नति गणनोगमं यथात्रवत्येवं प्रस्फोटादिकं कुर्वन्तो दोषः. कथं तर्हि प्रति-

लेखनां कुर्यादित्याह—‘अचलंति’ अचलं दृढं यथा ज्वल्येवं, अचलप्रदृष्टेण शेषा अपि
 तद्गुणाः सूनिताः, तद्यथा—उद्दं थिरं अतुरियं । सद्यं तावत्थमेव पन्दित्रेहे ॥ तो वीयं
 पक्कोडे । तद्यं च पुणो पमज्जिजा ॥ १ ॥ अणञ्चावियं अवलियं । अणणुवंधि अमोसलिं
 जेव ॥ इत्थुरिमानववोडा । पाणीपाणपमज्जणं जेव ॥ २ ॥ अनयोव्याम्या—तत्र ऊर्ध्वं
 कायतो वस्त्रतश्च, कायत उत्कुटिको वस्त्रतस्तिर्यक् प्रसारितवस्त्रः, न तु कायत उत्थाय व-
 स्त्रं वा ऊर्ध्वीकृत्य प्रत्युपेक्ष्यते, तथा संप्रदायत्वात्, स्थिरं दृढहस्ततया गृहीतं, अत्ररितं
 अद्भुतं यथा नवत्येवं सर्वं वस्त्रं तावत्प्रत्युपेक्षेत निरीक्षितं, न तु प्रस्फोटयेत्, तत्र च यदि
 जंतून् पश्यति ततो यतनयान्यत्र संक्रमयति, तददर्शनेन ततो द्वितीयमिदं कुर्यात्, यद्भुत
 प्रस्फोटयेत्, तृतीयं च पुनरिदं कुर्याद्यद्भुत प्रमृज्यात्, कथं पुनः प्रस्फोटयेत् प्रमृज्यादित्याह—
 अतर्तितं यथा वपुषो वस्त्रस्य वा नर्तनं न चवति, अवलितं यथात्मनो वस्त्रस्य वा चलनं
 मोटनं न भवति, अननुबंधि न निर्बन्धच्छेदं, किंतु लक्ष्यमाणप्रस्फोटनादिविनागं, ‘आसो-
 सन्निति’ तिर्यगूर्ध्वमथ कुड्यादौ परामपरहितं यथा ज्वल्येवं, किमित्याह—‘पुरिमिति’

पद पूर्वाः, पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवन्त्रप्रस्फोटोटात्मकाः । क्रियावशया येषां ते पदपूर्वाः,
 ततो नवाखोटकाः प्रस्फोटनरूपाः कर्त्तव्याः. पाणो प्राणिनां कुंवादीनां प्रमार्जनं प्रस्फोटन-
 त्रिकत्रिकोचरकालं त्रिसंख्यं प्राणिप्राणप्रमार्जनं कर्त्तव्यमिति गाथार्थः. तथा “अणुषोवउ-
 गत्तिः” अनन्योपयोगं प्रतिब्लेखनाव्यतिरिक्तोपयोगरहितं यथा नवत्रयेत्रं. यदाह—पन्निह-
 णं कुण्ठो । मिहो कर्हं कुण्ड जणययकहं वा ॥ देइच्च पञ्चस्काणं । वाएइ सयं पन्निहइ
 वा ॥ १ ॥ पुढवीआउक्काए । तेऊवाऊवणस्सइत्साणं ॥ पन्निहइणापमत्तो । तएहंपि विरा-
 हगो होइ ॥ २ ॥ एवं प्रातस्स्यां प्रतिब्लेखनां कृत्वा प्रतिब्लेखनासमाप्तिसमकालं चोद्गते
 सूर्ये वसतिं शोधयति प्रमार्जयति. “तउ वत्सहिं पमज्जियकालं निवेयंति. अणे नणंति
 शुइसमणंतरमेव कालं निवेयंती” लघुक्तमपि दृष्टव्यं. ॥ २ए ॥

॥ मूलम् ॥—अहं वंदिऊण सूरी । पुढइ कायवमज्ज किं जंते ॥ गुरु आएसेण कुण-
 इ । वेयावचं च सज्जायं ॥ ३० ॥ व्याख्या—अथ वंदित्वा सूरिमाचार्यं, उपलक्षणत्वाद्व्य-
 मपि पुरस्कृतमुपाध्यायादिकं पृच्छति, यत्पृच्छति तदाह—हे नन्दत! अद्य मया किं कर्त्तव्य-

मिति. ततस्तस्य योग्यतां विज्ञाय वक्ति, नो वैयावृत्तयं कुरु? स्वाध्यायं वा अधीष्वेति. ततः
 स साधुर्गुर्विदेशेन करोति वैयावृत्तयं स्वाध्यायं वा, न पुनः स्वबुद्ध्या किञ्चित्कुर्यात्, यदाह-
 उद्वृष्टमदसमधुवा—लसेहिं मामरुमासखमणेहिं ॥ अकरंता गुरुवयणं । अणंतसंसारिया
 त्रणिया ॥ १ ॥ ३० ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—किञ्चूणपोरसीए । अपक्कंतो य नरमकालस्त ॥ सुअविहिणा आसी-
 णो । पक्खिहइ पत्तनिजोगं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—इह चतुर्द्धाविचक्तस्य नजसो यदा प्रथमं
 जागं किञ्चिन्न्यूनं सूर्यः प्राप्तो भवति तदा किञ्चिदूना पौरुषी. अस्याश्च परिज्ञानाय—आ-
 साडे मासे दोपया । पोमे मासे चउत्पया ॥ चित्तासोएसु मासेसु । तिपया ह्वइ पोरिसी
 ॥ १ ॥ अंगुलं सत्तरत्तेण । पक्केण य दुअंगुलं ॥ चहुए हायए वावि । मासे मासे चउ अंगु-
 लं ॥ २ ॥ जिष्ठामूले आसाढ-सावणे ठहिं अंगुलेहिं पडिलेहा ॥ अट्टहिं बीयतीयंसि । त-
 इए दस अट्टहिं चउत्पये ॥ ३ ॥ इत्येतज्जायात्रयं स्मर्यं. सुप्रसिद्धत्वाच्च न व्याख्यातं, नवरं
 सत्तरत्तेणति सप्तान्द्विगत्रेण, एतच्च निधिपानपक्कापेक्षयोक्तं. अन्यथा सत्तरत्तेण साद्धनेति

दृष्टव्यं. तस्यां च किञ्चिद्गूढनाम्यथां चरमकालस्य प्राजातिकस्य, तदजावे वरात्रकस्याप्यप्रात-
 क्तिश्चतुर्थपौरुष्यां तद्वलेन स्वाध्यायमानत्वात्. यच्चूर्णिः—वेपसियपान्नाद्या दिवसश्चा घित-
 वा चैव, आसीन उपविष्टः. पुब्रहे अपरहे मुहपत्तियमाइ पडिलेहा, इति वचनान्मुखपोति-
 कां प्रत्युपेक्ष्य ततः पात्रनियोगं वा पात्रप्रतिबद्धोपकरणजातं प्रत्युपेक्षते, कथं? श्रुतविधिना
 आगमोक्तरीत्या, श्रुतविधिश्चाय-पायस्स पायबंधो सोया उत्रउत्तो तद्वेसो मुहुणंतएण गुठं-
 गुल्लइयं गुलीउ पन्नाणि उक्कुहुयत्ताणवत्थे पल्लिमंथाइसु तन्न चवे ॥ ३१ ॥ अथ द्विती-

यपौरुषीकर्तव्यमाह—

॥ मूलम् ॥—वीयाइए पोरसीए । अणुपेहइ पुवगहियसुअमत्थं ॥ त्रिकाकात्तंमि-
 मुणी । गुरुपुरउ करइ उवउगं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—द्वितीयायामर्थपौरुष्यां प्रासायां पूर्वशही-
 तस्य श्रुतस्वार्थमनुप्रेक्षते स्मरति, ततो त्रिकाकाले प्राप्ते, त्रिकाकालश्चोत्सर्गतस्तृतीयपौरु-
 षीरूपः स्वविरकद्विपकानां, यत्र लोको यदा जुंक्ते तत्र तदानी वा एतेन अकालचर्या निपि-
 ङ्गा, यदापि—अकाले चरसि त्रिक्कू । कालं नो पम्बिलेहसि ॥ अप्पाणं च किलामेसि । स-

द्विवेसं च गरिहसि ॥ १ ॥ तदानीं जिकार्थोऽमुनिर्गुरुणां पुरत उपयोगं करोति, अत्रोप-
 वृत्तिः—पठममापुष्ठइ यदुत संदिस्सहः उवउगं करेमिं, उवउगकरावणिअं करेमि काउस्स-
 गं, अठहिं उसासेहिं नमोकारं चित्तेइ, तउ नमोकारेण पारित्ता जणइ, संदिस्सह आयरि-
 उ जणइ साभो, साहु जणइ तहत्ति. तउ आयरिउ जणइ, जह गहिंयं पुव्वसाहुहिंत्ति, त-
 उ आवस्सियाए जस्स जोयुत्ति . जं जं . संजमस्स उवगारे वहुइ, तं तं गिह्मिस्सामिस्सि
 ॥ ३२ ॥ ततः किमित्थाह—

॥ मूलम् ॥—आवस्सियाइ चखिउ । अच्चखित्तो अणाउलो असडो ॥ जुगमित्तदत्त-
 दिठी । आयपरविराहणविमुक्को ॥ ३३ ॥ अचियत्तं पन्निक्कुटं । मामगं वा कुलं विवज्जंतो
 ॥ हिंइइ घराधरं सो । उक्कोसं जाव दोकोसं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—निःक्रमणकाखेऽवश्यकर्तः
 व्यत्वादावश्यकीतया चखिततः स्वोपाश्रयादिति गम्यते. अव्याक्षितो गोतादिव्यासंगरहि-
 तः, यनाकुलः सर्वजिकार्थकेभ्यः पूर्वमहं गवामि, येन प्रभृतां जिक्कां प्राप्तोमीत्यौसुवपरहि-
 तः, अशतः सरलचित्तः, शतो हि सारं वस्त्वशुद्धमपि शुद्धीकृत्य गृह्णीयात्, असारं च शु-

द्रम्यशुद्धीकृत्य परिहरेदिति, तथा युगं चतुर्हस्तप्रमाण तन्मात्र पुरः क्षेत्रे दत्ता न्यस्ता
 दृष्टिः स युगमात्रदत्तदृष्टिः अतिदूरचञ्चुपातिसूक्ष्मसत्वानिरीक्षणत्, अत्यासन्नलोकने तु स-
 हसा जीवं दृष्ट्वा पादसंहरणयोगत्, उपलक्षणत्वात् श्वानादीनां रक्षणार्थं पृष्टतः पार्श्वतो-
 ऽपि दत्तोपयोगः तथा "आयपरेत्यादि", पंक्त्याणुगर्तश्वानसंग्रामघेतुह्यहस्यादिहूरीज-
 वनादारमविराधनया बीजहरिदादिवर्जनात्परविराधनया च विमुक्तः "अचियत्तति" अ-
 प्रीतिकं यत्र साधुप्रवेशे दृष्टिणां न प्रीतिः, प्रतिकुष्टं निषिद्धं अत्र चूर्णेः—पन्तिकुष्टं दुवि-
 हं इत्तरियं आवकहियं च, इत्तरियं मयगसुयगाइ, आवकहियं अचुजा नौवमायंगदि-
 "मामगति" यत्र गृहाध्यक्षो वक्ति मा मम गृहं कश्चिदागन्नत्विति. तेदेवं कुलं विवर्जय-
 न् स साधुर्गृहाइगृहं गृहपरिपात्रेत्यर्थः, हिरुते. कियंती भूमिं यावदित्याइ—उत्कर्षतो या-
 वद् द्यो कोशो, परतो हि समानीतमशनादि मार्गतिक्रांतदोषदुष्टं स्याइ. यदाह विवाहप्र-
 इतिः—अहं जंते खित्ताइकंतस काळाइकंतस मगाइकंतस, पमाणइकंतस पाण नो-
 यणसस के अट्टे पथत्ते? गोयमा! ज्ञेणुं निगंथे या निगंथी वा फामुथं एसणिजं असण-

पाणखाइमसाइमं अणुगए सूरिए पडिगहिता, उगए सुरे आहारमाहरेइ, एसणं गोय-
 मा ! खिताइकंते पाणजोयणे ॥ १ ॥ जेणं निगंथो वा निगंथी वा जावसाइमं पढमाए
 पोरिसीए पन्निगहिता पठिमं पोरिसिं उवायणवित्ता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा ! का-
 दाइकंते पाणजोयणे ॥ २ ॥ जेणं निगंथो वा निगंथी वा जाव साइमं पन्निगहिता परं
 अरुजोयणमेराए वीइकमावित्ता आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा ! मग्गाइकंते पाणभोयणे
 ॥ ३ ॥ जेणं निगंथो वा निगंथी वा जाव साइमं पन्निगहिता परं वत्तीसाए कवत्ताणं कु-
 वकुन्निअंरुपमाणं आहारमाहरेइ, एसणं गोयमा । पमाणाइकंते पाणजोअणे ॥ ४ ॥ ३४ ॥
 अथैवं हिंरुमानो यद्धिअंते तदाह—

॥ मूझम् ॥—वज्जिय वत्तीस गवे-सणाइगहणेसणाइ दस दोसे ॥ गुरु अतिहिगिला-
 णाणं । पविज्जत्तं गिएहए जत्तं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—इप्यते साधुभिरित्येषणा जक्तादिशु-
 क्तिः, सा च गवैषणेषणा ग्रहणेषणा त्रसैषणेति त्रिधा. तत्र जिवृद्धितस्य जक्तादेर्निरीक्षणं
 गवेषणा, तद्विषयेषणा गवैषणेषणा. ग्रहणं तस्यैवादानं तदर्थं एषणा ग्रहणेषणा, त्रसो

ग्रहीतस्य जकादेः परिभागस्तादृष्य। एषणा शसैषणा। इयं च पुरस्ताद्दृश्यते, जोजनदण
 एव तस्याधिकृतत्वात्। गवेपणैषणायां च द्वात्रिंशद्वोपा वज्याः। यथा—साधूनामाथया संक-
 द्येन सचित्तस्याचित्तीकरणमाधाकर्म ॥ १ ॥ यद्द्रष्टृहिणा स्वार्थं राहं, पश्चाद्द्रव्ययुद्देशेन पृ-
 थक्कृतं तदोद्देशिकं त्रिधा, तत्र यद्यथोधृतं तत्तथाभूतं यावदर्थिकादीनां चतुर्णामुद्दिश्य-
 मानमुद्दिष्टोद्देशिकं ॥ १ ॥ यत्पुनरुधृतं कूरादिदृष्ट्यादिना संस्क्रियते तत्कृतोद्देशिकं ॥ २ ॥
 यद्यन्यादिना जीवारंभेण संस्क्रियते तत्कर्मोद्देशिकं ॥ ३ ॥ एतत् त्रिविधमपि चतुर्धा, या-
 वदर्थिकार्थमुद्देशं, पालंढ्यर्थं समुद्देशं, निर्ग्रथार्थं च समादेशमिति द्वादशधौद्देशं। यद्विशु-
 द्धकोटिसंगाहुद्धमप्यशनादि दृश्यते, तत्पूर्तिकर्म द्विधा, तत्राधाकर्मिकधूमवाष्पादिसंपृक्तं
 सूक्ष्म तदत्याज्यं, चादरं तु आधाकर्मिकचुद्धीजाजनादिस्पृष्टं त्याज्यं। आधाकर्मिकगृह्मपि
 तद्दिनाद्दूर्ध्वं दिनत्रयं त्याज्यं पूतिदुष्टमिति ॥ ३ ॥ यद्द्रष्टृहिणा स्वस्य यावदर्थिकानां पालं-
 म्निनां यतीनां वा कृते मिलितमेव पक्वतुमारभ्यते, तन्मिश्रं त्रिधा ॥ ४ ॥ पंक्तिगतग्रहत्रय-
 मध्यादेकग्रहे साधौ निक्षं गृह्णति द्वितीये साधौ दत्तोपयोगे तृतीयग्रहाद्वित्री स्वहस्तादि-

स्थापितं जक्तमानयति, साञ्चिरस्थापनाकटपा. यत्साध्वर्थं यद्ही स्थापयित्वा मुंचति सा चि-
 रस्थापना. ॥ ५ ॥ यत्पुत्रादौ भोजनं याचमाने साध्वर्थमुंस्थिता तवापि दास्यामीति ब्रूते
 सा सूक्ष्मा, यच्च यतीनागंतून् यियासून् ज्ञात्वावाक् परतो वा यद्ही विवाहादिकं करोति,
 सा वादरा चेति प्राञ्चृतिका द्विधा ॥ ६ ॥ यदंधकारस्यस्य वस्तुनो यत्तर्थं दीपादिना प्रक-
 टनं वह्निरानयनं वा तत्प्राहुःकरणं द्विधा ॥ ७ ॥ यत्स्वपरसत्कार्यां द्रव्यजावाभ्यां विसा-
 धितं तत्क्रीतं चतुर्धा. ॥ ८ ॥ यदुद्धतं याचित्वा यद्ही दत्ते तत्प्रामित्यं ॥ ९ ॥ यदसारेण व-
 स्तुना सारं परावर्त्य यद्ही दत्ते तत्परावर्चितं ॥ १० ॥ यत्स्वग्रामात्परग्रामाद्वा संमुखमानीतं
 तदन्याहृतं, हस्तशतांतरानीतं च कल्पते ॥ ११ ॥ यन्मुद्रितकुंतुपादिमुखं यतिहेतोरुन्मु-
 द्यापरिजोग्यं कराटं चोद्घाद्य प्रदत्ते तदुन्नितं ॥ १२ ॥ यन्मालोदिभ्य उत्तार्य कुंचादिभ्यो
 वाकुष्य करदुम्राह्यं दत्ते तन्मालापहतं जघन्यादिभेदात्त्रिधा, पाण्ड्युत्पाटनमात्रेण शिक्रादे-
 र्यद्वात्री ददाति तज्जघन्यं, मंचकायारोहेण मध्यमं, निःश्रेण्यारोहणेनोत्कृष्टं ॥ १३ ॥ स्वा-
 मी राजादिः, प्रचुर्यद्वाध्यक्षः, एतौ स्वायत्तमनुष्येभ्यः, स्तेनाश्च पांथादिभ्यो वज्राहुदाह्यं

यत्साधुभ्यो ददाति तदायथ । त्रथा ॥ १० ॥ त्रथा ॥
 दुर्विकप्रहितहालिकजोजनमध्यात्तयोरननुज्ञया कश्चित्साधवे दत्ते, जडो हस्ती, तत्सत्कं
 पिंको राज्ञा गजेन वाननुज्ञातं यदाधोरणः साधवे दत्ते, तत्साधारणचोद्धकजडुञ्जेदादनिष्टष्टं
 त्रिधा ॥ १५ ॥ यद्दृग्दृष्टिणा मूलरंजे स्वार्थं कृते. पश्चाद्यावदायिकानां पात्रं किनां यतिनां वा
 कृतेऽधिकं दृष्टी क्षिपति सोऽध्यवयूरकस्त्रिधा. ॥ १६ ॥ इति पोकशोजमदोषाः ॥ इह आ-
 धाकर्म कर्मैद्दिशिकश्च पालंनिश्रमणनिर्ग्रथरूपं जेदलयं. आहारपूतिः, मिश्राध्यवयूरकयोश्चां-
 त्यं जेदद्वयं, वादराप्रचृतिका चेलविशुद्धिकोटि तद्धवेनापि सृष्टं सर्वं त्यजति, अनिर्वाहे तु
 विविच्य तदेव त्यजति, घृतादिकं तु तावन्मात्रमेव त्यजति, न शेषमिति. अथोत्पादनादो-
 पाः पोकश यथा बालस्य क्षीरपानमज्जनमंरुनक्रीडनांकथात्रीत्वेन लब्धः पिंको धात्रीपिंनः
 १. संदेशनयनानयरूपेण दौत्येन लब्धो दूतपिंनः २. वात्रालाजादिनिमित्तकथनेन लब्धः
 पिंको निमित्तपिंनः ३. जातिकुलगणकर्मशिष्टपैरात्मनो गृहस्थस्य तुदयतारुयापनेन लब्ध
 आजीवनापिंनः ४. यो दाता यन्नक्तस्तपुरः स्वमपि तन्नक्तं दर्शयन् यद्धजते स वनीपकपिं-

कः ५. दातुरोपध्यादिक्रधनेन वेद्यादिसूचनेन वा लब्धश्चिकित्सापिकः ६. बलविद्यातपः संपन्नस्य क्रोधजयाद्दृष्टही दत्ते, सकोपपिकः ७. प्रशंसितोऽपमानितो वा दातुरन्निमानेन यदा दत्ते स मानपिकः ८. पुनः पुनर्ग्रहणार्थं नानारूपकारिणो मायापिकः ९. दृष्ट्या बहुतरमटतो लोत्रपिकः १०. मातृपितृश्वश्रुशुरादिसंबंधं कुर्वतः पूर्वं पश्चाद्वा दातारं स्तुवतो वा संस्तवदोषः ११. विद्यामंत्रौ प्राग्ब्याख्यातार्यौ, चूर्णमदृश्यांजनादि, योगः पादप्रक्षेपादिः, तत्प्रयोगेण लब्धा विद्यामंत्रचूर्णयोगपिंडाः १५. गर्भाधानपरिशटाकरणादिनाऽवाप्तौ मूलकर्मपिकः १६. एते च मिद्धिता द्वात्रिंशन्नवैषण्यदोषाः. ग्रहणैषण्यां च दोषा दश, तद्यथा-

शुद्धमपि पिंडमाधाकर्मादिशंकया शुक्तः शंकितदोषः १. सचित्तेन पृथ्व्यप्वनस्पतिरूपेण, अचित्तेनापि लोकागमगहितेन मधुमथमूत्रोच्चारादिना खरंढितेन करेण चाजनेन वा शुक्ततो भ्रक्षितदोषः २. सचित्तेषु पृथ्व्यादिष्वनंतरं परंपरं वा यन्निक्षिप्तं, तद्दृष्टतो निक्षिप्तदोषः ३. सचित्तेन फलादिना तद्वं वस्तु शुक्ततः पिहितदोषः ४. हस्ते चाजने वा स्थितं सचित्तेऽचित्ते वा निधाय तेन हस्तेन चाजनेन वा यदि दात्री ददाति तदा संहतदोषः ५.

स्थविरादिभिर्दोषमान एकता दायकदोषः ६. यदाह—धेरपट्टुपंतुविवर-जांरअधत्तमत्तउ-
 म्मत्ते ॥ करचरणठिन्नपयलिअ-नियलंदुयपालयारूढे ॥ ? ॥ खंरइ पीसइ चुंजइ । कत्तइ
 लोढेइ विखिणइ पिंजइ ॥ दलइ विरोलइ जेमइ । जा गुविणि वालववा या ॥ २ ॥ तहत्थ-
 काए गिल्लइ । घट्टइ आरत्तइ खिवइ दटु जइ ॥ साहारणचोरियगं । देइ परकं परठं वा
 ॥ ३ ॥ ठवइ वलिं उवत्तइ । पिट्टराय तहासपच्चवायाजा ॥ दिंतेसु एवमाइसु । उहेण मुणी
 न गिल्लति ॥ ४ ॥ योग्यमयोग्यं च छे अपि संमित्य यदा ददाति तदा उन्मिअदोषः १. अप-
 रिणतं छिधा, इव्यजावजेदात्. तत्र सचित्तं वस्तु इव्यापरिणतं, ज्ञात्तापरिणतं छिधा, दायकया-
 हकजेदात्. तत्र छयोः साधारणे ज्ञादविकेन दीयमाने छितीयस्य ज्ञावो न दानपरिणामवानिति
 दायकज्ञात्तापरिणतं, ग्राहकज्ञात्तापरिणतं तु यत्र छयोः साध्वोर्मध्ये एकस्य मनसि तदज्ञा-
 दिकं शुद्धं परिणतं, अन्यस्य च तदेवाशुद्धमिति ८. दध्यादिलेपकृत्तं, तत्र च संसृष्टान्यां
 पात्रकराभ्यां सावशेषद्रव्येण चाष्टौ भंगाः, अत्र समंशेषु गृह्यतो लिप्तदोषः, तेषु निरवशो-
 पद्रव्यतया पश्चात्कर्मदोषस्य परिहर्तुमशक्यत्वात् ९. यत्र दीयमाने परिशाटिर्जवति स छ-

दितदोषः १०. एवं एते सर्वेऽपि मिलिता द्विचत्वारिंशदोषाः. अथ गार्थः—एवमुक्तान्
 गवेपणया द्वात्रिंशतं, ग्रहणैपणयाश्च दश दोषान् वर्जयित्वा साधुर्गुर्वेतिथिगत्वानेभ्यः प्रवि-
 न्तं विभागेनेत्यर्थः, नक्तं उपलक्षणत्वात्पानकमपि गृह्णाति. यदागमः—अइ तरुणो निर-
 वहिर्ल । चुंजइतो मंरुलीइ आयरिर्ल ॥ असुहुस्सवीसुगहणं । एमेव व होइ पाहुणए ॥१॥
 आचार्यस्य पृथक् नक्तादिग्रहणेऽमी गुणाः—सुतत्थथिरीकरणं । विण्णं गुरुपूथ्य सेइवहु-
 माणो ॥ दाणवइसच्छिबुद्धि । बुद्धीवल्लवळ्ळणं चैव ॥ १ ॥ “गिलाणणंमिति” चतुर्थ्यर्थे प-
 ष्ठी प्राकृतत्वात्, न त्वतिथिर्गौरव्याद् ग्लानश्चाशक्तत्वाद् नित्कार्थं पर्यटतीति, आह—

॥ मूलम् ॥—अइसयसुअथायकहा-इएहिं गुरुल जिणुव आयरिर्ल ॥ तो सो सयं न
 हिंरुइ । जिक्काए परियरे संते ॥ ३६ ॥ व्याख्या—अतिशयो देवादिकृतो महिमा, श्रुतं
 स्वपरसमयात्मकं, वादः परवादिबदनमुद्गादायी तर्कविशेषः, कथा घमोपदेशः, आदिशब्दा-
 योगानुयोगदानादयः, एजिर्गुणैजिनस्तीर्थकर इव आचार्यो गुरुर्गौरव्यः, ततः स आचार्यः
 नयं नित्कार्थे न हिंरुते. अयं ज्ञाविः—आचार्यं नित्कार्थं त्राम्पयति अहो! दुष्टशिन्यका अ-

स्म भगवते नक्तमात्रमपि नानयन्तीति प्रकृपिता देयता गण्डमपि प्रिनोशयत्, श्रुत च तस्य
 भूरिभ्रमणश्रांतस्यापरावर्तनया परिगलेत्. परवादी वादार्थसागतस्तं शिक्षकमालोच्ययावही-
 लयेत्. चातुर्वर्ण्यपूर्णे सदसि धर्मदेशनां वितत्य निद्वार्थं भ्रमन्नयं महिम्ना ब्रूयेत्, अतः
 स्वयमाचार्यो न पर्यटति. उक्तं च-उष्पन्ननाणा जह नो अमंति । चउत्तीसनुद्धादसया जि-
 षंदा ॥ एवं गणी अष्ठशुणोषवेले । सत्यात्र नो हिंरुद् निस्करुजे ॥ ३ ॥ अत्रापवादमाह-
 'परियरेऽसंतति' असति साधुपरिवारहितस्य तस्यापि विहरणानुष्ठानात्. सत्यपि परिवारे
 एषणाविशेषशुद्ध्यर्थं जिनकवपादितुलनार्थं वा स्वयमपि पर्यटतीत्यपि दृष्टव्यं. ॥ ३६ ॥ अथ

चारित्रस्याहारशुद्धिमूलत्वादेयविषयं विशेषोपदेशमाह—

॥ मूलम् ॥—बुद्धपीन्यावि रोगा-उरावि अद्याण परिकिलंतावि ॥ जिदंति नाविय-
 मणा । समणा न तु एसणं पायं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—स्पष्टा. नवरं प्रायोमद्दृणादागाढकार्ये
 पंचकपरिहान्यान्याऽनेपणीयमपि गृह्णतोऽुष्ट्रा एवेति. ॥ ३७ ॥ अथ गृहीतस्य नक्तस्य विद्विमाह-
 ॥ मूलम् ॥—तो वसहीए पविद्धो । निसीहियाए पन्निक्कमे इरियं ॥ विद्विणाब्बोइयनि-

स्मिय-सज्जालं वीसमेद्वरणं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—ततो नक्तगृहणानंतरं वसतो प्रविष्ट “इ-
रियंति” ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामति. कथं प्रविष्ट इत्याह—‘निसीहियाएत्ति’ बाह्यव्यापारनि-
पेधेन निर्धृत्ता नैपेधिकी. तथा इयं च शेषसामाचारिं सूचयति, सा चेयं-गोचरमागतः साधुः
प्रथमं नसत्तेरप्रद्वारे मध्यदेशे मूलद्वारे च त्रिषु स्थानेषु नैपेधिकीं विधत्ते. ततः सागारिका-
न्नावे पादौ प्रमाष्टि, गुरुदर्शने च नमो लामासमणणमिन्धुक्त्वा इषन्नमन्नं जलिवंधं रचयति.
उपर्यधश्च युवं प्रमृज्य दंरुकं स्थाने मुंचति, कटपादिकं चोपधेरुपरि मुंचति. पटलकानि च
पात्रकोपरि स्थापयति, सति संनवे कायिक्यादिव्युत्सर्गं विधाय गुरोः पुर ईर्यां प्रतिक्रामति,
कायोत्सर्गं तु आनिर्गमप्रवेशं गोचरातिचारान् चिंतयति. “काउत्सर्गंमि विडं चिंतइ स-
मुदाणिए अश्यारे” इत्योषनिर्गुक्तिवचनात्. तथा च चूर्णिः—

“सो य अश्यारो साहुणो गमणे परुच्च होज्जा नत्तपाणा वा विषयमाणे जो अश्यारो
तं अणुचिंतेऊण उत्सारेइ.” ततश्चतुर्विंशतिस्तथं त्रणित्त्वा—अन्न खिचाउत्तं । उवसंतमुवद्धियं
च नाउण ॥ अणुन्नचित्त मेहाधी । आलोइज्जा सुसंधए ॥ १ ॥ इति वचनाद्व्याकृतेपादिरहितं

गुरुं विज्ञाय उपयुक्ते गुरो संदिसत्तालोचयामीत्यनुज्ञाप्य तत्पुरोऽवृत्त्वन्नंगान्यमोटयन्नन्यदजल्प-
 स्तच्चित्तो मूकं नातिगाढस्वरं संयतन्नापया श्राद्धेन श्राविकया वा व्यापारं कुर्वत्या येन ज्ञा-
 जनेन हस्तेन वा यद्यथादत्ते तत्तथालोचयति. यदि पुनर्दिवसः स्वल्पः, स्वयं चासौ श्रांतः,
 गुरुर्वा कुलादिकार्येण व्यापृतः, ग्लानस्य वा वेलातिक्रमः स्यात् तदा “पुरकर्मपञ्चकर्म अ-
 प्य असुद्धे उह्मालोए” इति वचनात् पुरःकर्म पश्चात्कर्म अहपं न किंचिदस्तीत्यर्थः. अशु-
 ङ्ं वाऽधाकर्मादि अल्पं नास्तीत्योघत एवालोचयति. ततो मुखपोतिकया शिरः सपटलं च
 पतद्ग्रदं प्रमाज्यं मार्जार्यायापातशंकया ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्दृशं ददानो हस्तधृतपतद्ग्रहोऽर्धा-
 वनतकायो चक्रपानं च गुरोर्दंशयति. यच्च न सम्यगालोचितं तदतिचारशुद्ध्यर्थं “पन्निक्क-
 मामि गोअरचरियाए निक्कायरियाए” इत्यादि दंभकमुक्त्वा कायोत्संगं करोति. तत्र च
 “अहो जिणेहिं सावजा” इति गाथां चिंतयति, नमस्कारं गाथाद्वयं चेत्यन्ये. ततः पारधि-
 त्वा चतुर्विंशतिस्तवं जणित्वा यदि पूर्वं न प्रस्थापितस्तदा स्वाध्यायं प्रस्थापयति. ततः क्षणे
 जघन्यतो गाथात्रयमात्रं स्वाध्यायं करोति, उत्कृष्टतो महाप्राणध्यानवलाच्चतुर्दशापि पूर्वा-

एतन्मुहुतेन परावर्तयति. एवं च धातुद्वौजादयो दोषाः परित्यक्ता भवन्ति. एतदेवाह—“वि-
हिणालोश्यनिम्मितसज्जातं वीतमेइ खणं” इत्युक्तार्थं ॥ ३७ ॥ ततः—

॥ मूलम् ॥—कथञ्चराइकज्जो । संवरणं पारिजं ठहिं पएहिं ॥ जुंजेइ अपरिसामी ।
आलोए पंचगयदोसं ॥ ३ए ॥ व्याख्या—कृतानि, आतुरग्लानाः, आदिशब्दाद्वाहलवृक्षादय-
स्तेषामौषधपथपरिष्ठापनिकादीनि कार्याणि येन स कृतानुरादिकार्यः, यदार्प—जे गिलाणं
पन्नियरइ से मं पन्नियरइ, जे मं पन्नियरइ से गिलाणं पन्नियरइत्ति. ततः संवरणं प्रत्याख्यानं
पुरिमाथोदिकं पारयित्वा पद्भिः पदैराहारकारणैः, तानि चामूनि—खुच्छेदनोपशमार्थं ३, वै-
चावृत्त्यार्थं २, ईर्ष्याशुष्यार्थं ३, सप्तदशधा संयमपालनार्थं ४, प्राणधारणार्थं ५, स्वाध्यायादि-
धर्मचित्तार्थं वा जुंक्ते, ६. न निष्कारणं जुंक्ते इत्यर्थः. यदाह—ठह्लमएथरे ठाणे । कारणंमि
य आगए ॥ आहारिज मेहावी । संजएसु समाहिए ॥ १ ॥ वेयण वेयावच्चे । इरियठाए
य संजमठाए ॥ तह पाणवत्तियाए । ठहं पुण धम्मचित्ताए ॥ २ ॥ कथं जुंक्ते इत्याह—अ-
परिसाटिः कवलान्मुखाच्च परिशाटिमकुर्वन्, कं जुंक्ते ? आलोके सूक्ष्मजीवरकार्यं सप्रकाश-

स्थाने, न पुनर्यहस्थादीनामालोकं, सुशुप्सादिनिबन्धनत्वात्. उक्तं च—उक्त्वायदयाप्रंतोवि ।
 संजले दुल्लहं कुण्डं वोहिं ॥ आहारे नीहारे । दुर्गच्छिष् पिङ्गहणे य ॥ १ ॥ “ पंचगयदो-
 सत्ति ” क्रियाविशेषणं, पंचसंख्यागता अज्ञावं प्राप्ता दोषा प्रासेषणासक्ता. यत्र भोजने त-
 त्पंचगतदोषं यथा ज्ञवत्येव. ते चामी—वसतेर्बहिर्मध्ये वानुरूपाणि खंभंभकादीनि अ-
 व्याणि संयोजयतः संयोजनादोषः १. आहारस्य प्रमाणं द्वात्रिंशत्कवलादिरूपं, यावता य-
 स्योदरं पद्मागोनं पूर्यते, तावद्वा तदतिरिक्तं जुंजानस्य प्रमाणदोषः २. इष्टमेतदिति रागेण
 जुंजानस्यांगारदोषः ३. अनिष्टमेतदिति क्षेपेण जुंजानस्य धूमदोषः ४. सत्याहारकारणेऽजु-
 ज्ञानस्य कारणान्नावे च जुंजानस्य कारणदोषः ५. आहारकारणानि प्रागेवोक्तानि, अकार-
 णानि चामूनि—अव्यायतं कश्मनार्थ १, कुद्धदेवताद्युपसर्गव्यारणार्थ २; पुरुषवेदाद्युदये अ-
 ह्यधारणार्थ ३, वृष्टिमहिकादी प्राणिदयार्थ ४, चतुर्थार्थितपश्चरणार्थ ५, अंलकाले शरीर-
 त्यागार्थ ६, वा न जुंजीत. यदाह—आयंके उवसगे । तित्तिक्कया वंचचेरगुत्ती य ॥ पा-
 णिदया तवहेळं । सरीरवेठेयण्ठाए ॥ १ ॥ एएहिं ठहिं ठाणेहिं । अणाहारो उ जो जवे ॥

धम्मं नादृक्कमे चिरू । जाणजोगरओ चवेत्ति ॥ २ ॥ जोजनविधिश्चायं—निद्धमहुराणि
 पुत्रं । पित्ताइपसमणट्टया खुंजे ॥ बुद्धिवधवरूणठा । दुक्कं च विगंचिउं निद्धं ॥ १ ॥ असु-
 रसुरं अचवचवं । अट्टयमविलंत्रियं अपन्निसाडिं ॥ मणवयणकायगुत्तो । खुंजे अहपखिव-
 णसोही ॥ २ ॥ ३ए ॥ ततः किं कुर्यादित्याह—

॥ मूलम् ॥—बहियविचारमत्तग-धावणपमुहे करिनु तो कज्जे ॥ पहरम्मि चउत्थे
 सो । पन्निहेइ पत्तवथाइं ॥ ४० ॥ व्याख्या—बहिर्विचारः संज्ञार्थं गमनं, तद्धिधिश्चायं-
 इह सधात्रो युक्तोत्थिताः शुद्धोदकमादायावश्यकीपूर्वं निःक्रम्य युगलिताः समश्रेणिस्था
 इत्यर्थः, अत्वरमाणा विकथारहिताः स्थंक्लिासन्नचुयं प्राप्य पूर्वं उपविश्य डगलकानि गृही-
 त्वा तद्धृगजीवापनोदाथं तानि प्रस्फोटयंति. तत उत्थाय गुणवति स्थंक्लिे संनासकं प्र-
 माड्यर्पितुजानातु यस्यागमवग्रहमित्युक्त्वा वामोरनिवेशितरजोहरणदंफका दक्षिणकरगृहीत-
 पात्रा दिवा पूर्वोत्तरयोर्दिशोः, रात्रौ तु याम्याया अपि, तथा पवनस्य ग्रामस्य सूर्यस्य च पृष्टमद-
 शाना निमीलंति गः संगमकण्ठलीकः म कडगादिगुक्कार्थं नाशायं निवसते, अथ छाया ना-

स्ति तदा व्युत्सृज्य मुहूर्त्तमात्र तिष्ठेत्, ते कृमयः स्वयमेव परिणमन्त. स्यान्नलगुणाश्रामी --
 अणवायमसंज्ञोऽपि । परस्सणुवघादए ॥ समे अणुसिरे यावि । अचिरकालकर्मणि य ॥ १ ॥
 विविधे दूरसो गडे । नासन्ने विद्वज्जिए ॥ तस्यपाणवीयरहिए । उच्चाराईणि वोसिरे ॥
 ॥२॥ अनयोर्वेशतो व्याख्या — आपातोऽज्यागमः, संज्ञोको दर्शनं, तत्र मनोज्ञसंयतवर्जमि-
 तरस्यपरपक्षपातसंज्ञोकरहिते. परस्यानुपघातिके यत्र कस्यापि बाधा न भवतीत्यर्थः. समे
 बुग्नरहितेऽणुपिरे तृणादिरहितेऽचिरकालकृते यस्मिन्नुतो अन्यादिना यत्स्थंमिदं जातं,
 तस्मिन्नेव कृतो नान्यत्र, यत्र च ग्राम एकमपि वर्षं उपितस्तत्र द्वादश वर्षाणि यावत्स्थंमि-
 दं स्यादित्यागमः. विस्तीर्णे जघन्यतोऽपि हस्तप्रमाणे, दूरमत्रगण्डेऽन्यादिना येनाथो जघ-
 न्यतोऽपि चत्वार्यंगुलानि प्रासुकीभूते, शेषं स्पष्टं. ततः संज्ञां व्युत्सृज्य स्थंमिदमासन्ने त्रिजि-
 शुबुक्कैरचमन्ति. ततो यथा गतास्तथा व्यावृत्त्य नैपेधिकोपूर्वमुपश्रये विशन्तीति. मात्रकं का-
 यिक्यादिजाजनं, तस्य धावनं द्वालनं, प्रमुखशब्दास्स्वाध्यायवैयाहृद्यादिसंग्रहः. ततो ज्यो-
 जनानंतरं बह्विचिारमात्रकधावनप्रमुखानि कार्याणि कृत्वा प्रागुक्तकारणवशाज्जाति चतुर्थे

प्रहरे स मुनिः पात्रोपकरणानि वस्त्राणि शरीरिकानि प्रत्युपेक्षते. अत्रापि पूर्वं सुखव-
 स्त्रिकां प्रत्युपेक्षते. यद्युपोषितस्तदा गुर्वादिसत्कमुपधिं प्रत्युपेक्ष्य, ततः स्वे पात्रकोप-
 धी प्रत्युपेक्षते यावदंते चोन्नपटं, पुक्तवांश्च वेचदा मुखवस्त्रिकानंतरं चोन्नपटं प्रत्युपेक्षते,
 ततः स्वं पात्रकं, ततो गुरुणामुपधिं, ततस्ताननुज्ञाप्य स्वमुपधिं रजोहरणं चांते प्र-
 त्युपेक्षते. ॥ ४० ॥

॥ मूत्रम् ॥—तो कालं सञ्ज्ञायं । तुरियंसे पन्धिकममिनु कालस्त ॥ सत्तावीसं पेहेइ ।
 यंक्लिसे तडुम्लतासो ॥ ४१ ॥ व्याख्या—ततः प्रत्युपेक्षणानंतरं स्वाध्यायं कृत्वा उपस्रक्ष-
 णत्वादन्यदपि वैयावृत्यादिकं कृत्वा तुर्यंशे तस्यैव प्रहरस्य चतुर्थजगे सावशेषे सति का-
 लात्प्राजातिकाद्वैरान्निकाद्या प्रतिरुम्य “ दिवसचरिमयोरि-सिए चउप्रागावसेसाए ॥ का-
 लगगहणभूमिड । तलं पन्दिसेहियवाल ॥१॥ इति चूर्णिवचनात्. त्रीणि कात्रयोग्यानि जघ-
 न्यतोऽपि इस्तांतरितानि स्थंन्दिनानि, तथा द्वादशद्वादशोच्चारप्रश्रवणयोः, तत्र द्वारस्यांत-
 रासक्ते मध्ये दूरे च लीणि अध्यासिकानि स्थंन्दिनानि संज्ञांतः सन् यानि सुखेन यायात्.

तथा त्रीणि अनध्यासिकानि तन्व्याऽत्राए स्थित्वानि, अतीवातुराऽध्यासकानि यावज्जतु-
 मशक्तो येषु संज्ञामुत्सृजेत्. एवमेतानि द्वारस्यांतः पदं, एवं द्वाराद्बहिरपि पदं, यथा एता-
 नि द्वादशोच्चारस्य, तथा द्वादश प्रश्रवणस्यापि, सर्वांगेण सप्तविंशति स्थंक्षितानि, तदुप्यु-
 क्तोऽन्यध्यानः सन् सा साधुः प्रत्युपेक्षते, यथा चतुर्विंशति स्थंक्षितानि प्रत्युपेक्ष्य ततः
 कालस्थंक्षितानि प्रत्युपेक्षते. यदाह—चतुर्नागवसेसाए । चरिमाए पक्खिमिनु कालस्स ॥
 उच्चारं पासवणे । गाणे चउवीसइं पेहे ॥ १ ॥ अहियासिया य अंते । आसंने चेव मज्ज
 हूरे य ॥ तिन्नेव अणहियासि य । अंतो उच्च वाहिरुं ॥ २ ॥ एमेव य पासवणे । वारस
 चउवीसइं तु पेहिता ॥ कालस्स य तिन्नि जेवे । अह सूरु अरथमुववाइ ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अथ सांध्यं विधिमाह—

॥ मूलम् ॥—अरथमिए दिणनाहे । सववियारस्स उ गुरुसमखं ॥ गिहिय पर्लसकालं
 । पहरं पकरेइ सज्जायं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—स्थंक्षितप्रत्युपेक्षणासमकालं अस्तमिते मगार्ध-
 दिवे दिननाथे सुखे गुरोः समकं सत्यापितावश्यकं, अत्र विधिः—यदि चैत्यग्रहे स्थिता-

स्तदा पूर्वं चेतानि वंदते. यद्व्यवहारचूर्णिः—जइ चेइअधरे ठिया वेयाखियं कालं पक्किंता
 थकए आअस्सएगे से कए आवस्सए चेइए न वंदंति मासलघु. ततो यच्चव्याक्षितो गुरु-
 स्तदा सर्वं गुरुणा सह प्रतिकमितुमारजंते. यदि पुनर्धर्मकथादिना व्याक्षितो गुरुस्तदा सा-
 धवो गुरुनापृच्छय यथा ज्येष्ठमावश्यकभूमौ संतिष्ठंते. तस्य पक्किमंताण इमा ठवणा, तस्य
 य पुवामेव ठायंता ऋमि जंते सामाइयमिति सुत्तं करंति. ततः कायोत्सर्गेऽपि स्थिताः सू-
 त्ताथीं स्मरंति, तावथावद् गुरुरागच्छति. ततो गुरुः सामायिकसूत्रमाकृष्य कायोत्सर्गस्थो दे-
 वसिकमतीचारं चिंतयति, तेऽपि कायोत्सर्गस्था एव देवसिकमतिचारं चिंतयंति. अयं चा-
 वश्यकविधिरामूलं चूर्णुक्त एव विरुयते—इह किर साहुणो कयसयलवेयाखियं करणिज्जा
 सूअथमणवेखाए सामाइयाइं सूत्तं ऋद्धिता दिवसाइयारावेतणत्थं काउत्सर्गं करंति. तस्य
 यं गोसमूहणंतगाइयं अद्दिगयचिद्धा काउत्सर्गपज्जवसाणं दिवसाइयारं चिंतंति, तउ नमु-
 कारेण पारित्ता चउविसत्थयं पढंति. तउ संकासगे पक्खिहेहिता उक्ककुत्थयनिविद्धा मुहुणंतयं
 पक्खिहेहिता सत्तिसोनरियं कायं पमज्जंति. तउ परेणं धिएएण तिगरणसुद्धं किइकम्मं क-

रति. एवं वंदित्ता उत्थाय उन्नयकरगद्वियरलहरणा अरूावर्षणकाया पुवपरिचितिए दासे
 जहा रायणियाए संजयजासाए जहा गुरुसुणंति, तहा पवहुमाणसंवेगा मायामयविप्पमुक्का
 अप्पणो विमुक्कित्तमाखोयंति. जइ नत्थि अइयारो ताहे सीसेण संदिसहसि जणिए
 गुम्हिं पन्निक्कमहसि नाणियवं. अह अइयारो पायछित्तं पुरिमहाइ दिंति, तउ गुरुदिन्नपाय-
 छित्ता विहिणा निसीइत्ता समजावजाविया सम्ममुवउत्तो अणवत्थपसंगजीया पए पए सं-
 वेगमावजासाणा दंसमसगाइ अगणेषाणा पयंपएण सामाइयमाइयं पन्निक्कमणसुत्तं कइंति.
 जाव तस्स धम्मस्सत्ति पयं. तउ उच्चुट्ठिया अत्तुट्ठिमि आराइणाए इच्चाइं जाव वंदामि
 जिणे चउवीसंति जणित्ता खामणानिमित्तं किइक्कम्मं करित्ता जणंति, इत्थामि खमासमणो
 उवट्ठिमि अप्रंतरदेवसियं खामेळं जंकिंचियं अपत्तियं इत्यादि. पत्ता साहुदुगं खामंति,
 तउ आयरियस्स अद्वियावणनिमित्तं किइक्कम्मं करंति. आयरिअ उवज्जाए गाहा, एए-
 णाचिसंबंधेण वंदणाणंतरं खमावणा. तउ सेसगावि जीवा खमावेयवा. तउ डुराखोइयं वा
 डुप्पन्निक्कंतं वा हुज्जा, अणान्नोगइणा कारणेण तउ पुणोवि कयसामाइयसुत्तुच्चारणा चरि-

उंति संथारपट्टयं उत्तरपट्टयं च पन्निह्विता दोवि एगत्यत्याएउ उरुम्मि ठावंति, संथारय-
 भूमिं पमज्जंति, संथारयं च अच्चरंति, उत्तरपट्टं तत्थ य लग्गा मुहपोत्तियाए उवरिद्धं कायं
 पमज्जंति, हिच्छिद्धं रयहरणेणं कप्पे वामे पासे ठवंति, पुणो संथारए चमंता जणंति जिंठ-
 जाइणं पुरंउं चिठंताणं अणुजाणह पुणो सामाइयं तिन्निवारे कट्ठिऊण सोवई. कथं स्वपि-
 तीयुच्चये, बाहूपधानेन वामपाशेन कुक्कुटीपादप्रंसारेण, यथा कुक्कुटी पूर्वमांकाशे पादौ
 प्रसारयति, एवं साधुनापि प्रथममांकाशे पादौ प्रसार्यो, यदा एवं स्यातुं न शक्नोति, तदा
 उवं प्रमृज्य पादौ स्थापयति, संकोचयंश्चोरुसंदंशके प्रमाज्यं संकोचयति, शयानैश्च द्वौ हस्तौ
 परस्परमंतरे कार्यौ. यदाह—“ दो हत्थे उ अवाहा नियमा साहुस्स साहुलं ” रजोहरणं
 तु नोच्चरीपेके न वामतश्च मोक्तव्यं, किंतु दक्षिणत एव, यन्निशीथसूत्रं—जे भिक्खू तुयदं।
 रयहरणं सीसपट्टविज्जाहिं ॥ पुरंउं व मगलं वा । वामे पासे निसन्नो वा ॥ १ ॥ सो आणां
 अणवत्थं । मित्थत्तविराहणं नद्दा दुविहं ॥ पावइ जम्हा तेणं । दाहिणपासंमि तं कुज्जा ॥
 ॥२॥ अनेन रात्रौ स्वापविभिण्णनेनोरसंगनः साधूनां दिवा न्वापो निपिडः, यदाह—‘ व-

अहणं कप्पणं न दिवा' अपवादतस्तु मार्गश्रमादिकारणैः सोऽपि कल्पते. ॥ ४३ ॥ एवं
स्वापविधिमुक्त्वा अथ विधिरोपमाह—

॥ मूलम् ॥—जायंमि अहस्ते । गिन्हइ तो अहुरत्तियं कालं ॥ अइनिद्धावसएणं । न
साहुणा कह्वि चवियवं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, न वरं उत्कृष्टो विधिरुक्तः, यदाह—
कालचउकं उक्को—सएण जहन्नत्तियं तु बोधवं ॥ बीयपयंमि डुगंतं । मायासयविष्पमुक्के-
णत्ति ॥ १ ॥ ४४ ॥ अथ याममर्यादाविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—सत्वे पढमे जामे । वसहा वीए तहा गुरु तईए ॥ जगंति चरमपहरे ।
सत्ते एसा हु गणमेरा ॥ ४५ ॥ व्याख्या—स्पष्टा, नवरं समर्था गीतार्थाश्च साध्वो वृषजाः,
पत्तति एपः, हु अत्रारणे गणस्य समुदायस्य मेरा मर्यादा, यत्र च समुदायो न स्यात्तत्र
यथायोग्यं स्नापजागरो कार्यौ, न चास्य विधेरवकाशः. ॥ ४५ ॥ एवमहोरात्रानुष्ठानमुक्त्वाथ
नित्यचिंतामाह—

॥ मूलम् ॥—किं तत्र चरणं चिंतं । किमह्दीयं किं कयं कत्रणकजं ॥ किं वा मे कय-

सेसं । चिंतयति दिवं एवं ॥ ४६ ॥ व्याख्या—सुत्रोपा, नवरं अनया चिंतयाऽप्यन्यदमपि
 सेवमानः सालंबनत्वान्न विराधकः, यदार्पणं—काहं अत्रिति अदुवा अहिंसं । तत्रोत्रहणेषु
 यं उक्तमिस्सं ॥ गणं च नीई बहुस्सारविस्सं । सालंबसेवी समुवेइ मुक्कं ॥ ? ॥ ४६ ॥ इ-
 त्युक्तं सप्रपंचं साधूनां दिनकृत्यं, अथ फलं वक्तव्यं, तत्र द्विधा, जघन्यत उक्तुष्टतश्च. तत्र
 उक्तुष्टतोऽपि द्विधा, अरुर्मणां सरुर्मणां च. तत्र सापेदयं प्रथममुक्तुष्टफलमाह—

॥ मूलम् ॥—इय विहरंतो साहू । आरूढो खत्रगसेढिनस्तेणि ॥ धूअकम्मा तंमि
 भवे । लहेइ लोअग्गिमं ठाणं ॥४७॥ व्याख्या—अत्र कूपकश्रेणिर्यथा जत्रति तथा दर्श्यते—
 इह कूपकश्रेणिप्रतिपत्ता उत्तमसंहननोऽविरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतमो विशुद्धपरिणामो वि-
 क्षेयः, तत्र पूर्वधरोऽप्रमत्तः शुक्लध्यानोपगतोऽप्येतां प्रतिपद्यते, शेषास्त्वविरतादयो धर्मध्या-
 निन एव, क्षणक्रमश्चायं, तद्यथा—प्रथममंतमुहूर्त्तनानंतानुबंधिनश्चतुरोऽपि क्रोधादीन् शु-
 गपत् कूपयति, तदंतंजागं च मिथ्यास्त्रे प्रक्षिपति, ततो मिथ्यात्वं सहैव तदंशेन कूपय-
 ति, यथा स्रंदारुणो दावानलोऽर्धदग्धेन एवैधनांतरमासाद्योजयमपि निर्देहति, एवमसाव-

पि तीव्रशुभ्रपरिणामत्वात्सावशेषमन्यत्र प्रक्षिप्य रूपयति, ततस्तथैव सम्यग्मित्यालं. इह
 च यदि बद्धायुः प्रतिपत्तानंतानुबंधिक्रये च विरमति, ततः पश्चात्कदाचिन्मित्यात्वोदये पु-
 नरप्यनंतानुबंधिक्रये वध्नाति. तस्याबंधयत्कारणत्वात्. क्षीणमित्यात्वस्तु तत्र वध्नाति,
 कारणजावात्. तस्मिंश्चानंतानुबंधिक्रये क्षीणेषुप्रष्टपरिणाम एव यदि भ्रियते, तदा सु-
 रक्षोकमेव व्रजति. एवं दर्शनसप्तकक्षयेऽपि कृते वाच्यं. प्रष्टपरिणामस्तु यदि भ्रियते, तदा
 नानामतित्वान्नागतिको व्रजति, उक्तं च—वद्भ्राज अपन्निवन्नो । पढमकसायस्कए जइ
 मरिज्जा ॥ तो मित्थचोदयउ । चिण्णिज्ज जुज्जो न खीणंमि ॥ १ ॥ तस्मि मउ जाइ दिवं ।
 तत्परिणामो य सचए खीणे ॥ उवरयपरिणामो पुण । पच्छा नाणामइगइउ ॥ २ ॥ यदि च
 बद्धायुरिमां श्रेणिमारजते, तदा दर्शनसप्तकं रूपयित्वा नियमाद्धिरमति, ततो यत्रायुर्वद्धं
 तन्नोत्पद्यते, यः पुनरबद्धायुः स निःशेषमपि एतां श्रेणिं समापयत्येव. उक्तं च—वद्भ्राज
 पन्निवन्नो । नियमा खीणंमि सचए ठाइ ॥ इयरो अणुवरउ ध्विय । सयलं सेडिं समाणेइं
 ॥ १ ॥ तस्य चायं क्रमः—

सम्यक्त्वस्य कृपितशेषे स्वल्पेऽतिष्ठमान एव अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानवरणरूपाया-
 टकं सममेव कृपयितुमारभते, एतैश्चाहं कृपितैरेवान्याः पुरुशकर्मप्रकृतीः कृपयति, तद्य-
 था—नरकर्तिर्यगानुपूर्व्यौ नरकगतितिर्यगती एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियरूपाश्चतस्रो जातयः आ-
 तपोद्योतस्थानरसाधारणसुहृमाणि निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्थानि रूपास्त्रिस्रो निद्राश्चेति
 १६. एतत्कृपणोत्तरकालं कृपायाष्टस्य यथेपं तत्कृपयति. ततो नपुंसकवेदं, ततः स्त्रीवेदं, ततो
 दास्यादिपदकं, ततः पुरुषवेदं खंनत्रयं च कृत्वा खंनद्वयं युगपत्कृपयति, तृतीयं खंनं तु
 संज्ञजनक्रोधे प्रक्षिपति, पुरुषे प्रतिपत्तारि अयं क्रमो बोधव्यो, नपुंसकादौ तु प्रतिपत्तारि
 उदितवेदस्य पश्चात्कृपणं, अनुदितवेदद्वयस्य तु मध्येऽधमवेदस्य प्रथममितरस्य तु तदनंतरं
 कृपो वाच्यः, ततः क्रोधादींश्चतुरः संज्ञजनान् प्रत्येकमंतर्मुहूर्त्तकालेन कृपयति, कृपणं चे-
 पां खंनत्रयादिक्रमेण पुरुषवेदवाच्यं. यदाह—सद्यस्य सायसेसे मग्निदले लगद् पुरिद्वेति
 क्रोधसत्कं च तृतीयखंनं माने प्रक्षिपति, मानसत्कं मायायां, मायासत्कं च लोके, क्षरण-
 कालश्च प्रत्येकं सर्वत्रांतर्मुहूर्त्तमानोऽवगंतव्यः, लोचतृतीयखंनं तु संज्ञेयानि खंनानि कृत्वा

पृथक् पृथक् कालत्रेदेन कल्पयति, एषामपि संख्याततमं चरमखंनससंख्येयानि खंनानि क-
 रोति. तान्यपि समये एकैकं कल्पयन्नंतमुहूर्त्तेन सर्वाण्यपि कल्पयति. इह च दर्शनतके
 क्षीणे निवृत्तिवादर उच्यते, न पुनस्तत्र किञ्चित्कल्पयति, तत ऊर्ध्वं त्वनिवृत्तिवादरो याव-
 त्संख्याततमं लोत्रखंडं, तत ऊर्ध्वमसंख्येयानि तखंनानि कल्पयन् सूक्ष्मसंपरायोऽत्रिधीय-
 ते, यावच्चरमलोत्रांशकल्पः, तत ऊर्ध्वं क्षीणमोहो जयति, सर्वापि चैयं श्रेणिर्महतांतमुहूर्-
 त्तैन समर्थते. स्थापना यथा—

ततः क्षीणमोहवृद्धस्यः कालस्यांतमुहूर्त्तमानस्य योऽसौ द्विचरमसमयस्तत्र निद्रां प्रच-
 लां कल्पयति, चरमसमये तु पंचविधं ज्ञानावरणं चक्षुरचक्षुर्वधिकेवलदर्शनावरणचतुष्टयं पं-
 चविधमंतरायं च कल्पयित्वा सकलमूर्त्तामूर्त्तद्वयपर्यायप्रकाशकं केवलज्ञानमाप्नोति, ततश्च
 जघन्यतोन्तमुहूर्त्तमुत्कृष्टतो देशानां पूर्वकोटीं विह्वल्य मुक्तिं यियासुरसौ प्रथममवर्जीकरणं
 गच्छति. आवर्ज्यतेऽत्रिमुखीक्रियते मोक्षोऽनेनेत्यावर्ज्यः, शुभमनोवाक्कायव्यापारविशेषः
 “ एतस्य तस्य करणं ” इति चित्रप्रत्यये आवर्जीकरणं, अन्ये त्विदं “ आउस्सिसयकरणं ”

इत्याहुः. ततश्च यदि स जगवान् स्वमायुर्वेदनीयादिकर्मजिः सह प्रदेशत. स्थितितश्च समं वेत्ति, तदा आत्रर्जीकरणानंतरमेव योगनिरोधमारजते. यदि पुनरायुषो वेदनीयाद्यं कर्माधिकं पश्यति, तदा तत्समीकरणाय समुद्रघातं करोति. तस्य चायं क्रमः—प्रथमसमये स्वदेहविषकंजवाहृदयमायामनस्तूर्ध्वाधोलोकांतगामिनं जीवप्रदेशान् देहान् निर्वास्य केवलज्ञानान्नोगतो ध्यानवलेन दंडं करोति, द्वितीयसमये तु तमेव दंष्टं पूर्वापरदिग्दृष्टये वितत्यतिर्यग्लोकांतगामि कषाटमिव कषाटं करोति. तृतीयसमये तु तमेव कषाटं दक्षिणोत्तरदिग्दृष्टयप्रसरणान्तिर्यग्लोकांतगामिनमेव मंथानमिव मंथानं करोति. एवं च लोकस्य प्रायो ज्ञुपूरितं जवति, मंथांतराणि त्वपूरितानि जीवप्रदेशानां विश्रेणिगमनाज्जावदिति. चतुर्थसमये तान्यपि सह लोकनिष्कृष्टैः पूरयति, तथा च सर्वोऽपि लोकः पूरितो जवति. एवं पूरणक्रमेण चतुर्जिः समर्थैर्मंथांतरमंथकषाटदंशानपि संहृत्य देहस्य एव जवति. समुद्रघाते च मनोवाग्योगौ न व्यापारयति प्रयोजनाज्जावत्, काययोगं पुनरोदारिकोदारिकस्मिश्रकामैणरूपं शुनक्ति. न शेषं. उक्तं च—यस्य पुनः केवलिनः । कर्म जवत्यायुषोऽतिरिक्ततरं ॥

समुद्रघातं भगवानथ गच्छति तत्सर्माकर्तुं ॥ १ ॥ इदं प्रथमं समयं । कृपात्मकं ५
 या समये ॥ मंथानमथ तृतीये । लोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ २ ॥ संहरति पंचमे त्वं-तराणि
 मंथानमथ पुनः षष्ठे ॥ सप्तमके तु कृपाटं । संहरति ततोऽष्टमे दंडं ॥ ३ ॥ औदारिकप्रयो-
 का । प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः ॥ मिश्रोदारिकयोक्ता । सप्तमषट्छितीयेषु ॥ ४ ॥ कर्मण-
 शरीरयोगी । चतुर्थके पंचमे तृतीये च ॥ समयत्रयेऽपि तस्मिन् । अत्रत्यनाहारको नियमात्
 ॥ ५ ॥ एवमष्टसामयिकं समुद्रघातं कृत्वा निवृत्तः सन् योगत्रयमपि युनक्ति, यतः स जग-
 वानथाप्यंतमुहूर्त्तंचाविमोक्षः, ततस्तस्मिन् काले यद्यनुत्तरसुरादिना मनसा पृच्छ्यते, तर्हि
 तद्व्याकरणाय मनःपुद्गलान् गृहीत्वा मनोयोगं युनक्ति. एवं मनुष्यादिना पृष्ठो वायोगमपि,
 काययोगं पुनर्बुजानः स आगच्छेन्नृत्तिप्रेक्षिणीदेव, प्रातिहारिकं पीठफलकाद्यं प्रत्यर्पयेत्.
 तदेवमंतमुहूर्त्तं यथायोगं योगत्रयमपि व्यापार्य, ततो वेश्यातीतं परमनिर्जराद्देतुध्यानं प्र-
 तिपत्सुरवश्यं योगनिरोधाय उपक्रमते, योगे सति यत्रोक्तध्यानस्यासंभवात्. योगनिरोधं च
 कुर्वन् प्रथमं पर्यातसंक्षिपंचेंद्रियस्य प्रथमसमये यावान् मनोद्भवव्यापारस्तस्माद्संक्षेप्येयु-

णहीनं मनोयोगं प्रति समयं रूधानोऽसंख्यैः समर्थैस्तमपि सामर्थ्येन रूण्णि, ततो द्वीद्विय-
 स्य पर्याप्तस्य लघन्ययोगिनः साकाक्षाभ्योगादसंख्यगुणहीनं वाग्योगं समर्थे समर्थे रूधानोऽ-
 संख्यैः समर्थैस्तमपि साकल्येन रूण्णि, ततः सूक्ष्मस्य पनकजीवस्य प्रथमसमयोत्पन्नस्य यः
 काययोगः, तस्मादसंख्यगुणहीनं काययोगं समर्थे समर्थे रूधन्नसंख्यैः समर्थैस्तमपि सर्वे रू-
 ण्णि, तदा च सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिध्यानमारोहति, तत्सामर्थ्याच्च वदनोदरादिविवरपूरणेन
 संकुचिन्तदेहत्रिणागवर्तिप्रदेशो भवति. एवमयोगताम्रिमुखो भूत्वा नातिदुतं नातिद्वितं
 ह्रस्वपंचाक्षरोन्निरणमात्रेण कालेन विशिष्टां चांतमुहूर्तिकी सर्वसंवररूपां शैलेशीं प्रतिपद्यते,
 तदानीं च व्यवनश्चिन्नक्रियमप्रतिपातिध्यानं ध्यायति, तस्यां शैलेश्यद्यायां वर्त्तमानः प्रतिसम-
 यमसंख्येयान् कर्मस्कंधान् विपाकतः प्रदेशतो वा वेदनेन कृपयन् चरमसमर्थे वेदनीयमायु-
 र्नामगोत्रमित्येताश्चतुरः कर्माशान् कृपयित्वा ततोऽन्तरसमर्थे औदारिकैर्जसकर्मणशरीरा-
 णि सर्वथा लभ्या तस्मिन्नेव समर्थे कोशबंधविमुक्तैरुफलमित्र स भगवान् कर्मबंधविमुक्तोः
 ऽविग्रहगत्या सम्पांतरप्रदेशांतरास्पर्शनेन कजुश्रेणि प्रपन्नः साकारोपयुक्त ऊर्ध्वलोकान्तमु-

वेति. न हि लोकाप्रप्राप्तिमात्रेणैव सर्वज्ञविरतेः सम्यक् फलं मन्यते, संततसुखानुभवार्थमेव
तेषां प्रवृत्तेरित्याह—

॥ मूलम् ॥—जन्मजरमरणआयव—भयवाहिविविज्जिह्वं विडं तस्य ॥ सोऽणंतना-
णंदंसण—विरलं सुहमणुवहइ निचं ॥ ४८ ॥ व्याख्या—स साधुस्तत्र लोकाग्रे स्थितः सन्
नित्यं सर्वकालं सुखं परमाहादलक्षणं अनुभवति स्वयं वेदयति. कुतस्तत्र शाश्वतसुखानुभव
इति विशेषणद्वारेण हेतुमाह—जन्मेत्यादि, जन्म नूतनदेहप्राप्तिः, जरा वयोहानिः, मरणं
प्राणत्यागः, आपदो बधबंधरोधाद्याः, जयं इहल्लोकादि, व्याधयो रोगास्तेर्विवर्जितः. ननु ज-
न्माद्यत्रावे उपलसकलकल्पोऽयं नविष्यतीत्याह—अनंतानि स्वात्राककर्मक्षयादप्रतिपतीनि
ज्ञानदर्शनवीर्याणि यस्य सोऽनंतज्ञानदर्शनवीर्यः. ततो जन्मादिदुःखरहितत्वादनंतज्ञाना-
दिमयत्वाच्च स सिद्धिपदं प्राप्तः केवलजीवस्वभावजं परमानंदनिःस्पंदरूपं संसारीत्रिर्जीवैः
स्वप्नेऽप्यननुभूतं शाश्वतं सुखं भुंक्ते इत्यर्थः. तदेवमुक्तमकर्मापेक्षमुक्तफलं ॥ ४८ ॥ अथ
सकर्मापेक्षं तदाह—

॥ मूलम् ॥—उठेणं मुणी जं खिवइ । कम्मणा तित्तिएण सेसेण ॥ होइ लवसत्तमो वा । जहन्नठे जाइ सोहम्मे ॥ ४ए ॥ व्याख्या—वा इत्युक्त्वा फलस्यैव पक्षांतरसूचनार्थः, पठेन्नो-
पवासस्येन मुनिर्निर्धयो यत्कर्म क्षिपति निर्जरयति, तावन्मात्रेण कर्मणा शेषेणानुपः समा-
सत्त्वादनिराणंन स साधुर्लवसत्तमसुरो जवति. पूर्वजवे सिद्धिगमनयोग्यविशुद्धाध्यवसाय-
वानपि सप्तयत्रमुष्टिलवनमात्रेण कालेन न्यूनायुक्तया सिद्धगमनाद्योऽनुचरविमानेन पूष्यते,
स देवः समयज्ञापया लवसत्तम उच्यते. तथा च श्रीविवाहप्रज्ञप्तिः—

अस्थिणं जंते लवसत्तमा देवा हंता अस्थि, से केणठेणं जंते एवं बुच्चइ लवसत्तमा देवा?
गोयमा ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जात्रनिउणसिप्पोवगए सालीण वा, वीहीण वा,
जात्र जवाण वा, पक्काणं परियायाणं हरियाणं तिक्केणं नवपज्जएणं असिपएणं पन्निसाह-
रिय साहरिय जात्रइणमिव तिककट्टु सत्तलवे लविज्जाजोइणं गोयमा ! तेसिणं देवाणं एव-
इयं कालं आउअं पहुप्पंते तेणं ते देवा तेणं एव जत्रगहणेणं सिज्जंता जाव अंतं करंता,
से तेणंइणं गोयमा ! एवं बुच्चइ लवसत्तमा देवा. अणुत्तरोववाइअणं जंते देवा केवइएणं क-

॥ तत्र इयं उच्छन्नत्तिए समणे नि-
 म्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइय्य दवत्ताए उववथा. तदेवमुत्क-
 र्गंथे कम्मं निज्जारेइ. एवइणं कम्मावसेसेणं अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववथा. तदेवमुत्क-
 पृतोऽकर्मणः सकर्मणश्च चारित्रफलमुक्त्वाथ जघन्यतस्तदाह—“ जहन्नले ” इत्यादि. ज-
 घन्यतः साधुस्तादृग्मनःसंहननादिवलहीनोऽपि यथाशक्ति पूर्वोक्तक्रियानिरतः सौधर्म क-
 ल्यं याति. यदाह—अविराहियसामन्नस्स । साहुणो सावगस्स य जहणो ॥ सोहम्मं उव-
 वाउ । भणित्ते तिल्लुक्कंदंसीहि ॥ १ ॥ तदेवमुक्तं फलद्वारं, तद्गणने च समर्थिता सर्वापि
 सर्वविरतिवस्तव्यता. तत्तत्संपदकंपसद्यपरमज्योतिःसमुन्मीलन-ध्वस्ताज्ञाननमोजरः सुरनर-
 श्रेणीन्निरयर्चिनः ॥ कल्याणप्रचवः प्रभावचवनं धार्यः सुधीर्जिर्मनो-मंजूपासु सुखं तनोतु
 कृतिनां चारित्रचिंतामणिः ॥ १ ॥ क्रोधः स्फूर्जद्विरोधो निवृत्तिरुपचिता सावधानोऽभिमानो
 । लोभः क्षोत्रस्य मूलं रतिरतिकरी दुर्व्यपोहश्च मोहः ॥ जातोन्मादः प्रमादः कुसुमशरशरा
 दुर्निवारा जगत्यां । तावद्यावन्महौजा भजति रणशुभं नैप चारित्रयोधः ॥ २ ॥ इति श्रीअं-
 चलग्नाधिराजश्रीमद्देन्द्रप्रज्ञसूरिशिष्यश्रीजयशेखरसूरिविरचितायां स्वोपज्ञोपदेशचिंतामणि-

टीकायां चतुर्थः सर्वविरत्यधिकारः समाप्तः ॥

अथाशेषं पूर्वोक्तमर्थमुपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—इह दुह्वहसामग्नी-पूर्वा विरई मए दुहाऽनिहिया ॥ जं आयणिय भ-
विया । नएण जिणधम्मे पयट्ठंति ॥ ५० ॥ व्याख्या—इत्युक्तप्रकारेण दुर्लभसामग्नीपूर्वा मया
देशतः सर्वतश्चेति द्विधा विरतिरनिहिता. तत्र द्वितीयेऽधिकारे सामग्नीदुर्लभता, तृतीये
देशविरतिः, चतुर्थं सर्वविरतिश्च, यां विरतिमाकर्ण्य भव्या आसन्नसिद्धिका ननु निश्चितं
जिनधर्मे प्रथमाधिकारव्याख्याते प्रवर्तते, ज्ञानश्रद्धानाघरणैरुच्यन्तीति, तेन चतुर्णामप्यधिका-
राणां परामर्शः कृतः ॥ ५० ॥ इदानीं जिनधर्मप्रवृत्तानां विशेषस्थैर्यापादनार्थमाह—

॥ मूलम् ॥—अप्पत्थियं सुहं एइ । जाइ अनिसेहियं दुहं तेसिं ॥ जेसिं जिणोवइहेसु ।
होइ अरथेसु अणुराउं ॥ ५१ ॥ व्याख्या—उत्तानार्था, नन्वेवं सकलसुखानां सुखत्रेऽश्रुपात्रे
किमद्यापि विश्वव्यापि संतापमनुभवन्ति जंतव इत्याह—

॥ मूलम् ॥—जे संसारपरित्ता । ग्रहस जत्ता ग्रणेस आउत्ता ॥ तेसिं चिय जिणवत्तं ।

तत्तं परिणमइ चित्तंमि ॥ ५१ ॥ व्याख्या—ये जीवा एवंविधा जवति. कोदशा इत्याह—
 परीत्तः तथा जव्यत्वपरिपाकत्रशात्स्वल्पी मृतः संसारो येषां ते परीत्तसंसारः, क्तंतस्य पर-
 तो निपातः प्राकृतत्वात्. तथा गुरुषु धर्मोपदेष्टृषु जक्ता विनीताः, तथा गुणेषु क्वांतिमार्द-
 वार्जवादिषु आयुक्ता आहताः, तेषामेव चित्ते जिनोक्तं तत्त्वं उपदेशरहस्यं परिणमति स्थि-
 रीजवति. ॥ ५१ ॥ अथ व्यतिरेकमाह—

॥ मूलम् ॥—जे उण चरणे अलसा । कम्मजसा पक्वये अपत्तरसा ॥ तेसिं ऊसावु
 छिव । निफला होइ जिणवाणी ॥ ५३ ॥ व्याख्या—जिनानां जगवतां वाणी तेषु श्रोतृषु
 ऊपरक्षेत्रेषु वृष्टिस्त्वि निःफला जवति. तेषु केवलियाह—“ जे उणेत्यादि ” पुनः शब्दः पू-
 वंच्यो व्यतिरेकज्ञापनार्थः. ये चरणे साधुश्राद्धक्रियायामलसाः प्रमादिनः, तथा कर्मणां प्रस्ता-
 वादशुचानां मिथ्यात्वाद्ज्ञानादीनां वशा आयत्ताः अत एव प्रवचने द्वादशांगीरूपे पीयूष-
 रसप्रायेऽपि अप्राप्तसा अलब्धत्वादाः, यो हि यत्रालब्धत्वाद्दः स स्वादुन्वयपि तत्र वस्तु-
 नि न रज्यते, इति प्रतीतमेव. ॥ ५४ ॥ यत एवं ततः—

॥ मूलम् ॥—निचमिमे उवएसा । सुपुरिसपरिस्ताइ चिअ धरणिजा ॥ मा निवडंतु
 कुपत्ते ॥ कयाचि दुळंत्त सोवीरे ॥ ५५ ॥ व्याख्या—इमे प्रायुक्ता उपदेशा विनयविवेकवैरा-
 ग्यादिगुणप्रामात्रिरामतया सुणु शोभनाः पुरुषाः सुपुरुषाः, तेषां परिपद घटा तस्या एव धर-
 रणीयाः संग्रहणोचिताः, मा कदापि सोवीरे दुग्धमिव कुपात्रे तित्तिणिकरवादिदोषदुष्टे निपत्तं-
 तु, यथा हि स्निग्धमधुरमपि दुग्धं सोवीरे कांजिके पतितमात्रमेव स्निग्धत्वमधुरत्वादिस्व-
 स्वरूपापाद्भ्रूयति, दधिघृताद्युत्तरकरणस्य चायोग्यी भवति, तथा सरसा अपि पुरुषदेशाः कु-
 पात्रे निपतितमात्रा एवास्मरणादिना विनश्यति, सम्यक्त्वदेशविरत्यादिस्वकार्यस्यायोग्यी-
 भवंति, यदाह—आमे घडे निहितं । जहा जलं तं वरुं विणासेइ ॥ इय सिळंतरहस्सं ।
 अप्पाहारं विणासेइ ॥ १ ॥ ततोऽस्मी सुपुरुषपरिपदैव धार्याः, यथा न लज्जते कदाचिदपि
 दुर्जनसंकटमिति गार्थार्थः ॥ ५५ ॥ अथ सहृदयहृदयं प्रानानामेषां फलातिशयमजिलग्य-
 त्तिदमाह—

॥ मूलम् ॥—एसा उवएसात्री । सात्रीव विबुह्दियपण्णामु ॥ सुह नावसज्जित्तिता ।

फलेन मणधंठियफलेण ॥ ५६ ॥ व्याख्या—एषा प्राग्निदिष्टा उपदेशाली उपदेशश्रेणिरुज्ज्व-
 लत्वान्मंगदयत्वाच्च शालिरिव विबुधानां विदुषां हृदयान्नेव सुमंभृतत्वाद्धित्सारहेतुत्वाच्च
 स्थानानि केदारचूमयस्तेषु निहिता, ततः शुभो जावो मनःपरिणामः, स एव निर्मलत्वात्
 सलिलं तेन सिक्का सती मनोवांठितफलेन ऐहिकपारलिकसुखप्राप्तिलक्षणेन फलतु. शालि-
 हिं केदारेषूतो जखेन सिक्कः कर्पुकमनोवांठितेन फलेन फलतीत्युपमार्थः सुबोधः ॥५६॥ अथ
 प्रकरणकारो अंग्यंतरेण निजानिधानमजिदधानः स्वस्य गुंफश्रमस्याफलतादोषं परिहरद्वाह-

॥ मूलम् ॥—कुंजरनगरत्रिसेसा—हृवसरसपसूणवरिसमज्जाए ॥ सरिसत्करनामेणं ।
 रइयमिगं सपरवोहृद्वा ॥ ५७ ॥ व्याख्या—कुंजर नगर विसेस आहव सरस पसूण वरिस
 इत्येते शब्दाः प्राकृतरूपा एव समश्रेण्या उत्तरार्थेण संस्थाप्यंते, ततश्च एषां ये मध्यवर्णा
 जयंति, तत्सदृशाक्षरं प्राकृतजापया नाम यस्य, तेन रचितं गुंफितमिदं प्रकरणं, किमर्थं?
 सपरवोथार्थं, स्व आत्मा, परे स्वव्यतिरिक्ताः साधुश्रावकास्तेषां बोधः स्वस्वाचारकोशलं,
 तदर्थं ॥ ५७ ॥ अथास्य सुवर्णार्थसंबंधंधुरस्य निरस्तसमस्तदौर्गल्यक्लेशस्य परमनिधानदे-

अस्य उपदेशचिन्तामणिप्रकरणस्यायतो स्थिरावस्थायित्त्वमाशंसुरिदमाह-

॥ मूलम् ॥-जाव सिरिवीरन्तित्यं । ताव इमा पंक्तियाण हिययंमि ॥ तह रथणा रय-
णावद्धि-सरिता सिरिसाहणी होउ ॥ ५७ ॥ व्याख्या-यावदिह श्रीवीरस्य वर्धमानस्वामि-
नः श्रेयःश्रेणिविश्राणनसमर्थं तीर्थं शासनं विजयते, तावदियं मम रचना धर्मधिकारक्रमो-
पन्यासरूपा पंक्तानां धीमतां हृदयंतःकरणे-स्थिता सती श्रियो वांजिताः संपदः साध्यंते-
ऽजयेति श्रीसाधनी संपरसंपादयित्री. जवतु. कथंभृता रचना? सुसंहतत्वेन सद्गुणत्वेन नि-
र्भद्रत्वेन च रत्नावलीसदृशी. रत्नावली हि हृदये वदसि धृता श्रियं सौभाग्यशोभां साध्य-
तीति, ॥ ५७ ॥

अथ ग्रंथकारप्रशस्तिः—वंशे वीरविजोरभृदिति बहन् वीरत्वमयूजितं । मिथ्यात्वादि-
विपक्षवारणविधौ धर्मोद्यमे चोत्तमे ॥ जातः पूर्वमिद्वार्यरक्षितगुरुश्वकेश्वरीदेवतां । साक्षात्कृ-
त्स तपोजिरंचलगणं विस्तारयन् भृतले ॥ १ ॥ मौलि धुनात्तिस्म विजोत्रय यस्य । निःसंग-
तां विम्बितचित्तवृत्तिः ॥ श्रीसिद्धराजः स्वसमाजमध्ये । सोऽभूत्तनः श्रीजयसिंहसूरिः ॥ २ ॥

तत्पट्टकंहराजहंसः । सदा सदाचारकृतप्रशंसः ॥ गुरुनिस्ताप्यमतप्रद्योपः । श्रीधर्मघोषः
 स्वगणं पुपोप ॥ ३ ॥ येनाज्ञानतमोघ्नवाच्यकिरणैर्दूरागतश्रावक-खातांजोरुहतश्चतुर्भिरधि-
 काशीतिः सुवद्वा अपि ॥ रोळवा इव दूरिताः प्रथमकालोकेऽप्यहो संशयाः । श्रीमानेप
 महेंद्रसिंहसुगुरुंजे ततो जानुवत् ॥ ४ ॥ सिंहप्रज्ञो गुरुरथ प्रथितस्ततोऽपि । रेजे जगत्प-
 जितसिंहगुरुर्गुणाब्धिः ॥ पापद्विपक्षणसिंहसमानशक्ति-द्वेन्द्वसिंहगुरुरच्युदयाय तस्मात्
 ॥ ५ ॥ ज्ञावारिनिष्कृतपःकरवालशाली । धर्मप्रचः सुगुरुराज इतो रराज ॥ पीयूषविदुसह-
 शाक्षरवाग्विलासः । श्रीसूरिसिंहतिलकश्च ततः प्रतीतः ॥ ६ ॥ तत्पट्टनंदनवन-कल्पद्रुम-
 समश्रियः ॥ जयति सांप्रतं श्रीम-न्महेन्द्रप्रजसूरयः ॥ ७ ॥ यस्याणिमाहुः कृतिनः श्रियश्च
 । गिरश्च मैत्री घटनैकतीर्थ ॥ संपर्कतस्तस्य जनो विनीतः । श्रीमांश्च धीमांश्च किमन्यथा
 स्यात् ॥ ८ ॥ चेपां कीर्तिनरे नरेण धवलीकर्तुं जगत्प्रोद्यते । नाचूकोऽपि स यो ददाति त-
 मसन्नस्तस्य शश्वत्पदं ॥ जज्ञाशस्य च तस्य निर्जितचरैर्दुर्वादिर्द्वैः स्फुरत्-कारुण्यैरिव वास-
 भमिरचला रबीत्रे सुखेऽदीयत ॥ ९ ॥ तेषां शिष्याः श्रीम-न्मुनिशेखरसूरयो नयो पेटाः ॥

श्रीजयशेखरसूरिः । श्रीसूरिर्मेरुतुंगश्च ॥ १० ॥ एतेषु शिष्यः खलु मध्यमोऽहं । मोहं कु-
 बोधप्रतनं विहाय ॥ गुरुरूपदेशादुपदेशचिन्ता-मणिश्रुतं सूत्रतया व्ययुक्तं ॥ ११ ॥ व्यथां च
 तस्य न्वयमव्यलीकां । टीकां कथासारविचारहृत्वां ॥ दंदायुधांजोनिधिचंद्रसंग्धे (१४३६) ।
 वर्षे पुरे श्रीनृसमुद्रनाम्नि ॥ १२ ॥ अनुजश्च सतीर्थश्चा-स्माकं टीकामिमां मुदा ॥ खिलेख
 प्रथमादेशं । मानतुंगगणिगुणी ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षरं निरूप्यास्यां । ग्रंथमानं विनिश्चितं ॥ सह-
 स्ना द्वादश श्लोका-श्चतुःषष्ट्यधिका इति ॥ १४ ॥ ऋालोऽसौ कलिरुक्तः किल पदुप्रज्ञो-
 जिक्तोऽयं जनः । श्रेयःकार्यमवार्यविघ्नविवशं विद्वत्पूजा दुर्लभा ॥ एवं सत्यपि सिद्ध्यतिम्म
 यदयं गुंफप्रयासो मम । श्रीमद्वेगुरुप्रसादमहिमा मन्ये तदत्यद्भुतः ॥ १५ ॥ यश्चतुः कोऽपि
 विशेष एव महिमा जैनागमस्योक्तयः । श्रूयंते बहुशः श्रुता अपि जनैरुत्कैरपूर्वा इव ॥ गो-
 धूमाः खलु ते तदेव च घृतं सैवेह खंभावली । संस्कर्तुः कलयथाशतोऽजिनवतां किल ४ धत्ते
 रसः ॥ १६ ॥ अपार्थमुत्सूत्रमप्रयोगं । मया यदासूत्रितमत्र किञ्चित् ॥ परोपकारैरसैरखि-
 श्रे-स्त्वनोध्यमेवाशु वधैः प्रसद्य ॥ १७ ॥ उन्मीलनीलचूलः प्रवर्णालुतकंठिकः स्रणं कान्ति-

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

BOOK CARD

Call No Ach/574/15956 Title _____

Upadesha chankam Pt IV

Author Jayasekharaswami

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	Borrower's No